T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI

TÜRK HALK EDEBİYATI BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ANADOLU SAHASI TÜRK HALK MASALLARINDA FİZİKSEL ENGELLİLİK

Ali ÖZTÜRK

2501221647

TEZ DANIŞMANI

Dr. Öğretim Üyesi Zehra HAMARAT YARDIMCI

İSTANBUL – 2024

ÖZ

ANADOLU SAHASI TÜRK HALK MASALLARINDA FİZİKSEL ENGELLİLİK

ALİ ÖZTÜRK

Sözlü halk anlatılarının en yaygın olanlarından masal, kısaca dinleyenleri inandırma gayesi gütmeyen ve onların hoş vakit geçirmesi için anlatılan bir tür olarak tanımlanabilir. Toplumun içinde tarih öncesi dönemlerden itibaren teşekkül eden masallarda dilin zenginlikleri ile birlikte toplumun bir yansıması da görülmektedir. Dolayısıyla toplumun bir parçasını oluşturan kör, sağır ve dilsiz gibi engellilerin masallarda da yer alabilmesi tabii bir olgudur. Bu çalışmada Anadolu sahasındaki halk masallarında yer alan engelli tiplerin belirlenmesi, sınıflandırılması ve işlevlerinin ortaya konmasının yanı sıra engelli araştırmalarının bir ayağını halk edebiyatına dayandırmak amaçlanmıştır. Son yıllarda sakatlık çalışmaları alanında yapılan araştırmalarda artış gözlemlenmekle birlikte engelli tiplerin masallarda nasıl yer bulduğu göz ardı edilmiş, tezlerde ise herhangi bir çalışmaya tesadüf edilememiştir. Bu sebeple masallarda engellilik konusunda önemli bir eksikliği gidereceğini düşündüğümüz çalışmamız hazırlanmıştır. Giriş dışında üç bölüm ve sonuçtan oluşan çalışmamızın giriş bölümünde araştırmamızın amacı, yöntemi, kapsamı ve sınırlılıkları üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde ise masal hakkında genel bilgiler verildikten sonra masalın diğer halk anlatılarıyla olan ilişkisi ile masal sınıflandırmaları ve masallarda engellilik alanında yapılan çalışmalara değinilmiştir. Çalışmamızın ikinci bölümünde engellilik tanımları ile engellilik modelleri üzerinde durulmuş, masal dışındaki fıkra, halk hikâyesi, efsane gibi halk anlatılarında yer alan engelli tipler örneklendirilmiştir. Üçüncü bölümde ise Anadolu halk sahası masallarında tespit edilen engelli tipler kendi arasında sınıflandırılarak kapsamlı bir şekilde değerlendirilmiştir. Sonuç ve değerlendirme kısmında da tespit edilen engelli tiplerin işlevlerinden hareketle toplumun engellilere olan bakış açısı yorumlanmaya çalışılmıştır. Metin tahlil yönteminin kullanıldığı bu çalışmada sadece fiziksel

engellilere (kör, sağır, dilsiz, topal, çolak, kambur, kel, köse, cüce) yer verilmiş; zihinsel engelliler çalışmanın dışında bırakılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu halk masalları, engellilik, fiziksel engelliler, masalın özellikleri, engelli tiplerin sınıflandırılması.

ABSTRACT

PHYSICAL DISABILITY IN TURKISH FOLK TALES OF THE ANATOLIAN AREA

ALI OZTURK

Fairy tales, among the most common oral folk narratives, can be briefly defined as a genre that does not intend to convince the audience and is told so they have a pleasant time. Having been formed in society since prehistoric times, a reflection of society is also seen in the fairy tales along with the richness of language. Therefore, it is natural that disabled people, such as the blind, deaf and mute, who are a part of society, also take part in fairy tales. In this study, it is aimed to identify, classify and reveal the functions of disabled types in folk tales in the Anatolian field, as well as to base one of the pillars of disability research on folk literature. Although there has been an increase in research conducted in the field of disability studies in recent years, the place of disabled people in fairy tales is ignored, and no study has been found in dissertations. For this reason, our study, which we think will fill an important deficiency in disability in fairy tales, has been prepared. The aim, method, scope and limitations of the study are emphasized in the introduction part of the study, which consists of three chapters and conclusion. In the first part, after giving general information about fairy tales, the relationship of the fairy tales with other folk narratives, fairy tale classifications and studies on disability in fairy tales were mentioned. In the second part of our study, the definitions of disability and disability models were emphasized, and disabled types in folk narratives such as jokes, folk tales and legends other than fairy tales were exemplified. In the third part of our study, the disabled types identified in Anatolian folk tales are classified among themselves and analyzed in detail. In the conclusion and evaluation section, the society's point of view on disabled people based on the functions of the identified disabled types are interpreted. In this study, in which the text analysis method was used, only physically disabled people (blind, deaf, mute, crippled, one-armed, hunchback, bald, beardless, dwarf) were included; mentally disabled people were excluded from the study.

Keywords: Anatolian folk tales, disability, physically disabled people, characteristics of the tale, classification of disabled types.

ÖN SÖZ

Masallar, sözlü anlatı türünün en eski ve en yaygın kullanılan halk edebiyatı ürünlerindendir. Her ne kadar evrensel olduğu söylense de masallar, neşet ettiği toplumdan izler taşıyabilmektedir. Bununla birlikte dil hazinesi bakımından masalların zengin olduğu ve halkı eğlendirme, dinleyeni eğitme ve kültür aktarıcılığı gibi işlevlerinin olması, masal anlatmanın kuşaktan kuşağa aktarılması gereken bir gelenek olduğunu gözler önüne sermektedir.

Son yıllarda engellilik araştırmaları alanında yapılan çalışmalarda artış gözlenmekle birlikte özellikle Anadolu sahası halk masalları alanında engellilik ve engelli tiplerinin topyekûn çalışıldığı araştırmalara rastlamak oldukça zordur. Ayfer Ünal'ın "Türk Çocuk Edebiyatında Engellilerin Temsili" adlı yüksek lisans tez çalışması (2010), Ali Berat Alptekin'in "Türk Masal ve Halk Hikâyelerinde Görmeyen Gözün Tedavi Edilmesi Motifi Üzerine" adlı makalesi (2009) ve Kadriye Türkan'ın "Masallarda Bedensel Kusur" (2009) adlı çalışması dışında masallarda doğrudan engellilik ile ilgili herhangi bir tez çalışmasına rastlanamamıştır. İşte biz de bu çalışmamızda Anadolu halk sahası Türk masallarında yer alan engelli tipleri tasnif ederek onların masallarda nasıl bir rolde konumlandırıldığını ortaya koymak suretiyle bu alandaki eksikliğin bir nebze de olsa giderilmesini amaç edindik.

Çalışmamızda masalları Anadolu sahası halk masallarıyla sınırlı tutarken engellileri de fiziksel engellilerle sınırlandırdık. Birbirinin tekrarı niteliğindeki masallar, yapma masallar ve zihinsel engelliler çalışmamızın dışında bırakılmıştır. Bunun yanı sıra, engelli tip ve rollerini tespit ettiğimiz masallar metin tahlil metoduyla değerlendirilmiş, masalda engellinin özelliklerini ve masalda oynadığı rolü gösteren ilgili bölüm araştırmacılara kolaylık sağlamak amacıyla alıntılanmıştır.

Giriş bölümü dışında üç bölümden oluşan çalışmamızın giriş bölümünde tezimizin amacı, kapsamı, yöntemi, sınırlılıkları üzerinde durulmuştur. Birinci bölümde masalın tanımı, özellikleri, diğer anlatı türleri ile olan ilişkisi, kaynakları üzerinde durulmakla birlikte masallarda bizden önce yapılan engellilik çalışmalarına yer verilmiştir. İkinci bölümde engelliliğin tanımı ve engellilik modelleri üzerinde durulmuş; masal dışındaki halk anlatı türlerinden fıkra, efsane ve halk hikâyelerinde

geçen engelli tipler örneklendirilmiştir. Çalışmamızın ana bölümü olan üçüncü bölümde ise Anadolu sahası Türk halk masallarında tespit ettiğimiz tipler kendi aralarında gruplandırılarak bu tiplerin masallardaki rolü alt başlıklarda gösterilmiştir. Sonuç ve değerlendirme kısmında ise bir önceki bölümde tespit ettiğimiz verilerden hareketle masallarda yer alan engelli tipler ve bunların masallarda oynadıkları rollerin genel bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Bu çalışmanın hazırlanmasında emeği geçen, bana saatler ayırarak tezimi nihayete erdirmemde başrolü oynayan, ufuk açıcı fikirleriyle adeta tezi yaşıyormuşçasına beni yönlendiren danışmanım Dr. Öğretim Üyesi Zehra Hamarat Yardımcı'ya teşekkürü bir borç bilirim. Beni doğru kaynağa nasıl ulaşacağım noktasında bilgilendiren, derslerinden keyif aldığım Sayın Prof. Dr. Abdulkadir Emeksiz'e çok teşekkür ederim.

Bu çalışmanın ikinci bölümünün hazırlanmasında değerli bilgilerini benimle paylaşmaktan çekinmedikleri için değerli arkadaşlarım İrem Damla Şimşek ve Emre Taşgın'a şükranlarımı sunarım. Bu meşakkatli süreçte çalıştığım kurumda bana gerekli kolaylığı sağlayan okul müdürüm ve müdür yardımcısı arkadaşlarıma teşekkür ederim.

Disiplinli çalışmasına imrendiğim, açmaza düştüğüm noktalarda bana farklı bakış açıları kazandırarak yükümü hafifleten, motivasyonumu güdüleyen arkadaşım Murat Şimşek'e; tanıştığımız günden beri yokluğunu hissetmediğim, kendisinin de çalışmasını örnek aldığım, desteğini her zaman hissettiğim, motivasyonumun düştüğü anlarda beni toparlayan Sılanaz Uçak'a hassaten teşekkür ederim.

Son olarak tezimin bitmesinde maddi ve manevi desteklerini esirgemeyen annem Hayriye, babam Necati, kardeşim Talip ve eşim Kerime Öztürk'e teşekkür ederim.

ALİ ÖZTÜRK

İSTANBUL - 2024

KISALTMALAR LİSTESİ

Akt. **:** Aktaran

Bk/bk. : Bakınız

C. : Cilt

çev. : Çeviren

Dr. : Doktor

Hzl. : Hazırlayan

Prof. : Profesör

S. : Sayı

s. : Sayfa

vd. : ve diğerleri

İÇİNDEKİLER

ÖZ ii
ABSTRACT iv
ÖN SÖZ vi
KISALTMALAR LİSTESİ vii
GİRİŞ 1

BİRİNCİ BÖLÜM

MASAL

1.1. Masalın Tanımı 3
1.2. Masalın Özellikleri 4
1.2.1. Biçim Özellikleri 5
1.2.2. İçerik Özellikleri 5
1.3. Masalın Diğer Halk Anlatı Türleriyle İlişkisi 5
1.3.1. Masal ile Mit Arasındaki İlişki 6
1.3.2. Masal ile Efsane Arasındaki İlişki 6
1.3.3. Masal ile Destan Arasındaki İlişki 7
1.3.4. Masalın Halk Hikâyesi ile İlişkisi 7
1.3.5. Masal ile Fıkra Arasındaki İlişki 8
1.4. Masalların Kaynağı 9
1.5. Masalların Sınıflandırılması 10
1.6. Masallarda Engellilik Çalışmaları 20

İKİNCİ BÖLÜM

ENGELLİLİĞİN TANIMI, TARİHÇESİ VE ENGELLİLİK MODELLERİ

2.1. Engelliliğin Tanımı 23
2.2. Engelliliğin Tarihçesi 23
2.3. Engellilik Modelleri 25
2.3.1. Tıbbi Model 25
2.3.2. Sosyal Model 26
2.3.2.1. Tıbbi Model ile Sosyal Modelin Karşılaştırılması 27

2.3.3. İnsan Hakları Modeli 28
2.3.4. Biyopsikososyal Model 29
2.4. Türk Halk Anlatılarında Engellilik 30
2.4.1. Masallarda Engellilik 30
2.4.2. Halk Hikâyelerinde Engellilik 31
2.4.3. Efsanelerde Engellilik 32
2.4.4. Fıkralarda Engellilik 32

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANADOLU SAHASI TÜRK HALK ANLATILARINDA ENGELLİ TİPLER

3.1. Çolak Tipler 35
3.1.1. Mağdur Olma 35
3.1.2. Cezalandırılma 36
3.1.3. Başkahramanın İmtihan Edilmesi 37
3.1.4. Kutsiyetin İspat Edilmesi 38
3.2. Kör Tipler 39
3.2.1. Mağdur Olma 39
3.2.2. Merhametten Faydalanma 48
3.2.3. Karşı Hamlede Bulunma 50
3.2.4. Başkahramanın İmtihan Edilmesi 50
3.2.5. Cezalandırma 56
3.2.6. Üzüntüden Kör Olma 62
3.2.7. Hakir Görülme 62
3.2.8. İhtiyarlık Göstergesi 62
3.3. Dilsiz Tipler 65
3.3.1. Başkahramanın İmtihan Edilmesi 65
3.3.2. Mağdur Olma 69
3.4. Topal Tipler 69
3.4.1. Kahramana Yardımcı Olma 69
3.4.2. Etiketleme Durumu.....73
3.4.3. Kötülük Yapma 76
3.5. Cüce Tipler 77

3.5.1. Hakir Görülme 77
3.5.2. Tezatlık Oluşturma 77
3.5.3. Kandırılma 78
3.5.4. Kahramana Kötülük Yapma 78
3.6. Kambur Tipler 80
3.6.1. İhtiyarlık Göstergesi 80
3.7. Kel Tipler 82
3.7.1. Kurnazlıkla Üstün Olma 82
3.7.2. Hakir Görülme 92
3.7.3. Dinleyeni Etkileme 95
3.7.4. Kılık Değiştirme 96
3.7.5. Yardımcı Karakteri İmtihan Etme 98
3.7.6. Yardım Etme 99
3.7.7. Âşık Olma İşareti 100
3.8. Köse Tipler 100
3.8.1. Kurnaz Olma 100
3.8.2. Dev Karakterini Taşıma 102
3.8.3. Hakir Görülme 103
3.9. Sağır Tipler 105
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME 107
KAYNAKÇA 117

GİRİŞ

Mensur anonim halk edebiyatı ürünlerinin en yaygın olan türlerinin başını masal çekmektedir. Masal, içinde şekillendiği toplumun örf, adet, yaşantı, gelenek ve göreneklerini yansıtması bakımından son derece önemli bir anlatı türüdür. Son yıllarda her ne kadar masal anlatma geleneği eski önemini yitirmeye yüz tutsa da masalın kültür aktarıcısı olduğu gerçeği yadsınamaz.

Masallarda peri, cin ve dev gibi gerçek dışı kahramanların yanı sıra toplumun içinden çıkmış kanlı canlı insanlar da yer alabilmektedir. Dolayısıyla engelli bireylerin toplumun bir parçası oldukları hesaba katıldığında, bunların masallarda yer alabilmesi olağan bir durumdur.

Türkiye'de engellilik alanında yapılan çalışmaların son 20 yılda artış gösterdiği malumdur. Buna karşın edebiyatımızda engellilik ile ilgili çalışmaların sayısı bu artışla ters orantılıdır. Özellikle masallar konusu ele alındığında masallarda yer alan engelli tiplerle ilgili yapılan çalışmalar birkaç makale ile sınırlı kalmıştır. Çalışmamızın özgün yanını da bu saptamamızdan hareketle belirledik. Bu çalışmanın engellilik alanı çalışmalarına farklı bir perspektiften bakılmasının önünü açacağını öngörmekteyiz.

Bu çalışmamızda Anadolu sahasındaki Türk halk masallarında yer alan engelli tiplerin belirlenmesi, sınıflandırılması ve işlevlerinin ortaya konmasının yanı sıra engelli araştırmalarının bir ayağını halk edebiyatına dayandırmak amaçlanmıştır. Engelli tiplerin kendi aralarında sınıflandırılmasının yanında masallarda bulundukları konum, yaptıkları iş veya maruz bırakıldıkları kötü durumlardan hareketle toplumun masallar esas alındığında engelliye nasıl baktığını yorumlamayı da amaç edindik. Bunu yaparken kesinlik içeren yargılardan olabildiğince kaçınmaya gayret ettik.

Çalışmamızın kapsamı, Anadolu sahası Türk halk masallarıyla sınırlı tutulmuştur. Çok geniş bir coğrafyaya yayılan Türk masallarının taranmasının zor olacağından hareketle bu sınırlamaya gidilmiştir.

Engellilik alanında ise çalışmamız, fiziksel engellilerle sınırlı tutulmuştur. Zihinsel engelliler çalışmamıza konu edilmemiştir. Bununla birlikte masalların taranması esnasında birbirinin tekrarı olarak gördüğümüz masalların sadece biri çalışmamıza konu olmuş, tekrar masallar çalışmanın dışında tutulmuştur.

Adından da anlaşılacağı üzere çalışmamıza yapma masallar dahil edilmemiştir. Yapma masallarda toplumun engelliye olan bakış açısındaki değişmelerin görülebileceği iddiası yabana atılmayacak olsa da bu tip masalların yazarlarının genellikle eğitimli kişiler olması ve bir kısım masallarda engelliliğin bilinçli olarak konu edilmesi sebebiyle toplumun engelliye olan bakışını yorumlarken hata yapmamak adına yapma masallar dışarıda bırakılmıştır.

Çalışmamızın yöntemine değinilecek olursa bu çalışmada metin merkezli bir yöntem tercih edilmiştir. Engelli tiplerin yer aldığı masal metinlerinde engellinin kendisini nasıl konumlandırdığı ve diğer kahramanların engelli karaktere nasıl yaklaştığı üzerinde durulmuş, masalın herhangi bir bölümünde engelli kahramanın engelinin ortadan kalkıp kalkmadığı saptanmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte kimi masallarda anlatıcının da engelli kahramana olan tavrı incelenerek bir yargıya varılmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızda karşılaştığımız zorlukların başında, ülkemizde masallar ve engellilik alanında pek az akademik çalışma yapıldığı gelmektedir. Bu çalışmaların bir kısmında engelliler doğuştan ve sonradan olmak üzere gruplanmış; sonrasında da engeli düzeltilen ve düzeltilemeyenler olmak üzere alt gruplara ayrılmıştır. Buna karşın engellilerin işlevleri üzerinde pek az durulmuştur. Biz de bu çalışmamızda tespit ettiğimiz dokuz engelli tipi kendi içinde gruplandırarak her engel grubunun altına engellinin masalda nasıl temsil edildiğini gösteren bir başlık açtık. Araştırmacılara kolaylık olması bakımından engellilerin masallarda oynadığı rolün anlaşılabilmesi adına masalın ilgili bölümünü alıntıladık. Yararlandığımız kaynakları da kaynakça bölümünde gösterdik.

BİRİNCİ BÖLÜM

MASAL

1.1. Masalın Tanımı

Sözlü anlatı türünün en eski ve en yaygın ürünlerinden olan masalların tanımı ve tarifi pek çok araştırması tarafından yapılmıştır ve bu tanımlarda ortak noktalar bulunmaktadır. Biz bu kısımda önde gelen Türk araştırmacıların masalları nasıl tanımladığını aktarmaya çalıştık.

Şükrü Elçin (2004: 368) masalın, bilinmeyen bir yerde, bilinmeyen şahıslara ve varlıklara ait hâdiselerin mâcerâsı, hikâyesi olduğunu belirtmektedir. Mehmet Halit Bayrı da masalı aynı şekilde tanımlamaktadır (Bayrı, 1936: 185).

Türk masalları ve masal tekerlemeleri üzerine önemli çalışmaları bulunan Pertev Naili Boratav da masalı şu şekilde tanımlamaktadır:

> "Masal, nesirle söylenmiş, dinlik ve büyülük inanışlardan ve törelerden bağımsız, tamamıyla hayâl ürünü, gerçekle ilgisiz ve anlattıklarına inandırmak iddiası olmayan kısa bir anlatı diye tanımlanır." (Boratav, 1969a: 80).

Saim Sakaoğlu da çeşitli araştırmacıların masal tariflerini verdikten sonra masalı şöyle tanımlamaktadır:

> "Kahramanlarından bazıları hayvanlar ve tabiatüstü varlıklar olan, olayları masal ülkesinde cereyan eden, hayal mahsulü olduğu halde dinleyenleri inandırabilen bir sözlü anlatım türüdür." (Sakaoğlu, 2002: 4).

Ali Berat Alptekin (2002), masalı ağırlıklı olarak nesirle anlatılmış, dinleyeni inandırma gayesi bulunmayan ve hayal ürünü olan düz yazı şeklindeki anlatmalar olarak tarif eder. Bununla birlikte Alptekin, az da olsa nazım nesir karışık masalların da var olduğunu belirtmektedir (2002: XII).

Umay Günay da masalla ilgili şu ifadelerde bulunmaktadır:

> "Masal, birçok araştırıcının kabul ettiği gibi sadece çocukları eğlendirmek için anlatılan bir edebi tür değil, aynı zamanda okur yazar olmayan halk için okur yazar

halkın romanı ve hikâyesi olmaktadır. Bugün halâ anadoluda masal ve halk hikâyesi anlatma ve dinlenme geleneği canlı olarak yaşamaktadır. Masal, roman ve hikâyenin ilk şekli olarak kabul edilebilir." (Günay, 1975: 2).

Değerli araştırmacılardan Esma Şimşek de masalın tarifini şu şekilde yapar:

"Masallar, içerisinde olağanüstü kahramanların ve hadiselerin geçtiği, klişe bir sözle başlayıp; yine klişe bir sözle biten, dinleyiciyi inandırmak gibi bir iddiası olmayan ve umumiyetle nesir şeklinde söylenen hayal mahsulü türlerdir." (Şimşek, 1990: 2).

Ignacz Kunos'un yapmış olduğu açıklama ise masalların özellikle toplumsal işlevlerini vurgulaması bakımından önemlidir. Kunos'a göre masallar eski zamanların dinî inanışlarını, geçmişte yaşamış olanların edebiyatlarını ve yargılarını yazılı tarihten daha çok yansıtmaktadır. Ona göre masallar her milletin dönem aynasıdır ve bu ayna eski dönemlerin ahlâkını yansıtmaktadır (Kunos, 1994: 88).

Rugeş Demir de *Mardin Masalları* isimli doktora çalışmasında kendisinden önceki araştırmacıların yaptığı masal tanımlarından hareketle masalı şu şekilde tanımlar:

"Hayal ile gerçeğin birleştiği olayları, doğrudan veya sembolik olarak sözlü bir şekilde anlatan, kendine has özel bir üsluba ve anlatıcıya sahip olan, dinleyicilerin anlatma ihtiyacını gideren ve inandırmak iddiasında olmayan nesir bir türdür" (Demir, 2023: 13).

Görüldüğü gibi masal pek çok araştırmacı tarafından açıklanmaya çalışılsa da bu açıklamalarda ortak noktalar bulunmaktadır. Her araştırmacının incelediği veya derlediği masallara göre kendine özgü tanımlar da yaptığı görülmektedir. Bu da aslında masalların gerek muhteva gerekse varyant bakımından ne denli zengin olduğunu gösteren önemli bir durumdur.

1.2. Masalın Özellikleri

Masalları biçim özellikleri ve içerik özellikleri olmak üzere iki alt başlıkta incelemek yerinde olacaktır. Bu özellikler aktarılırken Demir (2023) ve Odaman (2020) adlı araştırmacıların çalışmalarından faydalanılmıştır.

1.2.1. Biçim Özellikleri

Masalların biçim özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Masalların dili sade ve anlaşılırdır.
2. Masallar genellikle duyulan geçmiş zaman, geniş zaman ve şimdiki zaman kipleriyle nakledilir.
3. Masalların başında, ortasında ve sonunda tekerlemeler bulunur.
4. Mensur metinler olmakla birlikte masalların içerisinde nadir de olsa manzum kısımlar bulunabilir.

1.2.2. İçerik Özellikleri

Masalların içerik açısından özelliklerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1. Masallarda olağanüstü olay ve kahramanlar bulunmaktadır.
2. Masalların mekânları genellikle hayali olmakla birlikte gerçek mekânlara da rastlandığı görülmektedir.
3. Masalların sonunda iyiler ödüllendirilmekte, kötüler cezalarını bulmaktadır.
4. Masallarda karşılaştığımız kişiler "tip" özelliği göstermektedir.
5. Masallarda eğlendirme ve ders verme işlevleri görülmektedir.
6. Masallarda iyinin karşısında kötü, güzelin karşısında çirkin, zenginin karşısında fakir bulunması gibi tezat durumlar göze çarpmaktadır.

1.3. Masalın Diğer Halk Anlatı Türleriyle İlişkisi

Her anlatı türünde olduğu gibi halk anlatılarında da bir tür, diğer türlerle benzerlikler ve farklılıklar gösterebilmektedir. Masal türü de halk hikâyesi, destan ve efsane ile hem benzerlik hem de farklılıklar göstermektedir.

1.3.1. Masal ile Mit Arasındaki İlişki

Masal ile mitler birbirine yaklaşan anlatı türleri olsa da bu iki türün birbirinden ayrılan yönleri bulunmaktadır. Masal ile mit[1] arasındaki benzerlikleri sıralayacak olursak;

1. Her iki türün de zamanı, belirsiz olması yönünden benzerdir.

2. Her iki türde de tekerleme dediğimiz kalıp ifadeler kullanılmaktadır.

Masal ile mit arasındaki farkları ise şöyle sıralayabiliriz:

1. Anlatıcılar açısından farklar bulunmaktadır. Mitin anlatıcıları kutsal kişiler iken masallar herkes tarafından anlatılabilir.

2. İşlev açısından masal ile mit birbirlerinden ayrılır. Masalda dinleyeni eğlendirme işlevi görülebilirken mitlerde eğlendirme işlevi yoktur. Yine masalların dinleyeni inandırma gayesinden söz edemesek de mitleri dinleyenler buna inanmak zorundadırlar. İşlev açısından bir diğer önemli fark ise mitlerin öğreticilik ve hayata anlam katma işlevinin masallara nazaran daha fazla olmasıdır.

3. Masallar bir ritüele bağlı olarak anlatılmaz. Buna karşın mitler dini törenlerde anlatılır.

4. Masallarda insanların yapıp ettikleri anlatılırken mitlerde tanrıların yapıp ettikleri anlatılır. Bir başka ifadeyle mitler kutsal anlatılar iken masallarda kutsallıktan söz edilemez.

1.3.2. Masal ile Efsane Arasındaki İlişki

Masal ve efsanenin hayal ürünü olmaları, her iki türde de olağanüstü olayların cereyan etmesi ve her iki türün kahramanlarının ellerinde olağanüstü güçler bulunması bakımından masallar, efsane ile benzerlik göstermektedir. Buna mukabil efsanelerde

[1] Mitlerin özellikleri ile ilgili şu esere başvuruldu: (Eliade, 1993).

olayların gerçekte cereyan ettiğinin kabul edilmesi durumu mevcut iken masallarda bu durumun olmaması, efsaneler zaman ve mekâna bağlanırlarken masallarda bu koşulun bulunmaması ise masalı efsaneden ayıran özelliklerdir (Sakaoğlu, 2002).

1.3.3. Masal ile Destan Arasındaki İlişki

Sakaoğlu (2002), masal ile destan arasındaki benzer yönü şu şekilde izah eder:

> "Masal kahramanı olarak bilinen perilerin yaşayışına benzer bir hayat süren destan kahramanları vardır. Oğuz Kağan Destanı'nda bu tip kahramanlar görülür." (Sakaoğlu, 2002: 10).

Masal ile destan arasındaki farkları ise aynı araştırmacı aşağıda özetleyeceğimiz şekilde verir:

1. Masal konularının çeşitli olmasına karşın destanlarda kahramanlığa daha çok ağırlık verilmektedir.
2. Masal kahramanları hayali iken destan kahramanları tarih sayfalarında bulunabilmektedir.
3. Destanların hacmi masallara göre daha geniştir.
4. Destanlar manzum iken masallar mensurdur.
5. Destanlar ulusal iken masalların benzerlerinin olması sebebiyle masallar evrenseldir.

1.3.4. Masalın Halk Hikâyesi ile İlişkisi

Önemli araştırmacılarımızdan Saim Sakaoğlu (2002: 9), masal ile halk hikâyesi arasındaki benzerlikleri özetle şöyle sıralamaktadır:

1. Kahramanlar arasında benzerlikler vardır. Söz gelimi evlatlar tektir, o da bir dervişin verdiği elma sonucunda olur.
2. Çevre aynıdır. Hikâye kahramanları ile masal kahramanları genellikle Mısır, Yemen, Hint, İstanbul gibi memleketlerde yaşar.
3. Uçan atlar, sihirli elmalar gibi tabiatüstü varlıklara her iki türde de rastlanabilmektedir.

4. Masallarda olduğu gibi halk hikâyelerinde de hayvan kahramanlar yer alabilir.

Masal ile halk hikâyesi arasındaki farklar ise aynı araştırmacımız tarafından şöyle sıralanmaktadır:

1. Halk hikâyelerinde konunun merkezini kahramanlığa nazaran genellikle aşk teşkil eder.
2. Bir çerçeveye bağlı masallar hariç tutulursa halk hikâyelerinin masallara göre daha geniş hacim kapladığını söylemek mümkündür.
3. Manzum metinler bakımından karşılaştırıldığında halk hikâyelerinde yer alan manzum metinler masallara oranla daha fazladır.
4. İstisna padişahlar dışında halk hikâyelerinde gerçekte yaşamış kahramanlar konu edilirken masallarda böyle bir durum söz konusu değildir.

1.3.5. Masal ile Fıkra Arasındaki İlişki

Her ne kadar fıkralar Antti Aarne ve Stith Thompson tarafından masalın bir alt türü olarak sınıflandırılsa da son yıllarda araştırmacılar Türk masalları açısından bunun yanlış bir sınıflama olduğunu ve yeni bir sınıflamaya ihtiyaç duyulduğunu vurgulamaktadırlar. Bu araştırmacıların yaptığı çalışmalarda (Akçam ve Çetin, 2016) değindikleri masal ile fıkra arasındaki farkları şöyle özetleyebiliriz:

1. Masal ile fıkra arasındaki ilk fark hacim farkıdır. Masallar, fıkralara nazaran daha geniş hacimlidir.

2. Masal ile fıkranın formeller bakımından farkları vardır. Masallar "bir varmış bir yokmuş, evvel zaman içinde" gibi dinleyeni hayal dünyasına götüren formellerle başlarken fıkralar "adamın biri bir gün" gibi son derece basit formellerle başlamaktadır.

3. Masal ve fıkranın dil özellikleri benzer olsa da üslup özellikleri açısından farklılıklar vardır. Masalların üslup özellikleri hayali bir zaman ve mekân üzerine inşa edilirken fıkraların üslubu hayali bir zaman ve mekân dünyasına uygun değildir.

1.4. Masalların Kaynağı

Masalların ortaya çıkışıyla ilgili yaygın olarak kabul gören görüşleri şu şekilde özetleyebiliriz:

W. Grimm'in, masalların ortaya çıkışıyla ilgili öne sürdüğü iki görüşü Umay Günay (1975) şöyle ifade etmektedir:

> "1) Hint Avrupa Teorisi: Hint Avrupa dil dairesine giren milletlerin masalları, bilinmeyen bir zamandan Hint-Avrupa medeniyetinin mirasıdır. 2) Parçalanan mitler Teorisi: Masallar eski mitlerin parçalanmış şekilleridir. Bunlar ancak içinden çıktıkları mitlerin kesin olarak izah edilmesiyle anlaşılır." (Günay, 1975: 17)

Bu iki görüşün dışında günümüzde kabul gören görüşlerden diğeri ise mitolojik görüştür. Öncülüğünü Max Müller, Angelo de Gubert-natis, John Fiske ve Sir George Cox'un yaptığı bu görüşe göre masal ve mitler, Hint-Avrupa medeniyetinin mirasıdır. Bu görüş Andrew Lang tarafından tenkit edilmektedir (Günay, 1975).

En önemli temsilcilerinden birinin Theodor Benfey olduğu Hindoloji görüşüne göre masalların ortaya çıktığı yer Hindistan'dır. Ezop fabllarının dışındaki tüm masalların Hindistan kaynaklı olduğunu iddia eden Benfey, Günay'ın aktardığına göre (1975) masalların üç yolla Hindistan'dan yayıldığını belirtmektedir:

> "1) Masalların bir kısmı onuncu yüzyıldan önce sözlü gelenekle batıya gelmiştir. 2) Bir kısım masallar onuncu yüzyıldan sonra İslâmî tesirle Bizans, İtalya ve İspanya yoluyla Avrupa'ya taşınmıştır. 3) Budist malzeme ise Çin ve Tibet'ten Moğollara aktarılmış, Moğollar da bu malzemeyi Avrupa'ya taşımışlardır." (Günay, 1975: 18)

En önemli savunucularının Taylor ve Lung olduğu antropolojik görüşe göre masalların kaynağını Hindistan'da aramak yanlıştır. Bu görüşün savunucuları masalı eski zamanlarda teşekkül eden bir tür olarak ifade ettiler:

> "Andrew Lang masalların kaynağı konusunda Hindistan'a tanınan önceliği kabul etmeyerek masal kaynağı hakkında yeni görüş ortaya attı. Masallarda bulunan ilkel fikirlerden hareket ederek masalların çok eski zamanlarda teşekkül ettiğini öne sürdü. Masal kaynaklarında çeşitlilik teorisinden hareket ederek masalların farklı yerlerde birbirlerine benzer olarak müstakilen meydana geldikleri fikrini benimsedi." (Günay, 1975: 18)

1.5. Masalların Sınıflandırılması

Masalların sınıflandırılmasında araştırmacılar önceleri sistematik bir sınıflandırma yapamasalar da tip ve motif arasındaki tanım kargaşasının ortadan kalkmasıyla birlikte sınıflandırma meselesinde son derece olumlu aşamalar kat etmişlerdir. Günay, tip ve motif kavramlarını şöyle açıklamaktadır:

> "Tip müstakil varlığa sahip olan geleneksel masaldır. Motif masal geleneğinde devamlılık gösteren, masalın en küçük elementidir." (Günay, 1975: 19)

Ali Berat Alptekin ise "tip" hakkında şu bilgileri verir:

> "Tip, bağımsız olarak varolabilen geleneksel bir masaldır. Tip tam bir masal olarak karşımıza çıkabilir. Fakat az da olsa bir masal birden fazla tipin birleşmesinden de meydana gelebilir. Bu da masalı anlatanın bir masalı, bir kaç masalla birleştirerek anlatmasından ileri gelmektedir.
>
> Bir masal başka bir masalla birlikte anlatılsa bile masal tip özelliğini kaybetmez.
>
> Tip anlamının tam olabilmesi için başka masala veya masallara ihtiyaç göstermez.
>
> Tipin içerisinde birden fazla motif bulunabilir, fakat asıl halk masallarında birden fazla motif mutlaka bulunur. Hayvan masalları ise genellikle tek motiflidir." (Alptekin, 2002: 54)

Dünyada tip tasniflerinden ilki Antti Aarne tarafından yapılmıştır. Bu sınıflandırma şu şekildedir:

I. Hayvan Masalları (1-299)

1-99: Vahşi Hayvanlar

100 - 149: Vahşi Evcil Hayvanlar

150 - 199: Vahşi Hayvanlar ve İnsan

200 - 219: Evcil Hayvanlar

220 - 249: Kuşlar

250 - 274: Balıklar

275 - 299: Öteki Hayvanlar

II. Asıl Halk Masalları (300-1199)

A. Sihir Masalları (300-749)

300 - 399: Tabiatüstü Rakip

400 - 459: Tabiatüstü veya Sihirli Zevce veya Diğer İlgili Kimseler

460 - 499: Tabiatüstü Vazife

500 - 599: Tabiatüstü Yardımcı

600 - 649: Tabiatüstü Eşya

650 - 699: Tabiatüstü Muktedir Olma veya Bilme Hâk.

700 - 749: Diğer Tabiatüstü Hâller.

B. Efsane Tarzındaki Masallar (750-849)

C. Kısa Hikâye Tarzındaki Masallar (850-999)

D. Aptal Dev Masalları (1000-1199)

III. Fıkralar (1200-1999)

1200 - 1349: Edepsizlik

1350 - 1439: Evli Kimselerin Lâtifeleri

1440 - 1524: Kahraman Olan Bir Kadının Lâtifeleri.

1525 - 1874: Kahraman Olan Bir Erkeğin Lâtifeleri

1525 - 1639: Kurnaz Adam

1640 - 1675: Tesadüf Suretiyle Mutluluk

1675 - 1724: Aptal

1725 - 1874: Papazların Lâtifeleri

1875 - 1999: Yalan Masalları (Alptekin, 2002: 54-55)

Tip tasnifiyle ilgili olarak en önemli çalışmalardan birini hiç kuşkusuz Stith Thompson yapmıştır. Sınıflandırma şu şekildedir:

I. Hayvan Masalları (1-299)

1-99: Vahşi Hayvanlar

1-69: Tilki (Bazen çakal): Akıllı Hayvanlar

30 - 35: Çukurun İçinden Kurtuluş

70- 99: Tilkinin Dışındaki Diğer Vahşi Hayvanlar

100- 149: Vahşi ve Evcil Hayvanlar

150- 199: Vahşi Hayvanlar ve İnsan

200 -219: Evcil Hayvanlar

220 - 249: Kuşlar

250 - 274: Balıklar

275 - 299: Diğer Hayvanlar ve Objeler.

II. Asıl Halk Masalları (300-1199)

A. Sihir Masalları (300-749)

300 - 399: Tabiatüstü Rakip

300 - 399: Devin Yenilişi

400 - 459: Tabiatüstü veya Sihirli Zevce veya Diğer İlgili Akrabalar

400 - 424: Karı

425 - 449: Koca

450 - 459: Erkek veya Kız Kardeş

460 - 499: Tabiatüstü Vazifeler

460 - 462: Sorular

500 - 599: Tabiatüstü Yardımcılar

500 - 503: Yün Eğiren Kadınlar

505 - 508: Müteşekkir Ölü

500 - 559: Yardımcı Hayvanlar

560 - 699: Sihirli Objeler

560 - 568: Kahramandan Sihirli Nesneler Çalınır Fakat O Bunları Geri Alınmasını Zorla Sağlar

610-619: Sihirli Çareler

650 - 699: Tabiatüstü Kabiliyet ve Malumat

700 - 749: Diğer Tabiatüstü Masallar

705 - 712: Karıyı veya Evlenmemiş Kişiyi Sürgüne Göndermek

B. Dinî Masallar (750-849)

750 - 779: Tanrı Mükafatlandırır ve Cezalandırır

780 - 789: Gerçek Gün Işığına Çıkar

800 - 809: Cennetteki İnsan

810 - 814: Şeytan İnsana Söz Verir

C. Romantik Masallar (850 - 999)

850 - 869: Prensle Evlenilir

870 - 879: Genç Kız veya Kadın, Kahraman Prensle Evlendirilir

880 - 899: Sadakat ve Masumiyet

900 - 904: Kurnaz Karı İyi Bir İnsan Olur

920 - 929: Nükteli Hareket ve Sözler

930 - 949: Kader Masalları

950 - 969: Hırsız ve Katiller

970 - 999: Diğer Romantik Masallar

D. Aptal Dev Masalları (1000-1199)

1000 - 1029: İş Kontratı

1030 - 1059: Ademoğlu ve Dev Ortaklık Kurar

1060 - 1114: Dev İnsan Mücadelesi

1115-1129: Kahramanı Öldürme Teşebbüsleri

1145 - 1154: Korkutulan veya Dehşete Düşürülen Dev

1170 - 1199: İnsan Ruhunu Şeytan Satar

III. Şakalar ve Anekdotlar (1200-1999)

1200 - 1349: Mankafa Hikâyeleri

1350 - 1379: Evlilik Hikâyeleri

1380 - 1404: Akılsız Karı ve Koca

1405 - 1429: Aptal Adam ve Hanımı

1430 - 1439: Aptal Çiftler

1440 - 1449: Kadınlar Hakkında Hikâyeleri

1450 - 1474: Bir Karıya Bakmak

1475 - 1499: Yaşlı Bakireler Hakkında Fıkralar

1500 - 1524: Diğer Anektodlar ve Kadın

1525 - 1640: Erkekler Hakkında Hikâyeleri

1640 - 1674: Şanslı Kazalar

1675 - 1724: Aptal Adam

1725 - 1774: Mezhepler, Dinler ve Vaizler Hakkında Şakalar

1725 - 1774: Vaizin İhaneti

1775 - 1799: Papaz ve Zangoç

1800 - 1849: Dini Emirler Hakkında Diğer Şakalar

1800 - 1809: Günah Çıkarma Hücreleri Hakkında Şakalar

1850 - 1874: Diğer Halk Grupları Hakkında Şakalar

1875 - 1889: Yalan Masalları

1890 - 1999: Avcı Masalları

IV. Formülle Başlayan Masallar (2000-2399)

2000 - 2199: Zincirleme Masallar

2000 - 2013: Numaralara veya Objelere Dayanan Masallar

2019 - 2020: Evliliği İçine Alan Masallar

2025 - 2028: Bir Şeyi Yemeyi İçine Alan Zincirler

2200 - 2249: Hileli Masallar

2250 - 2299: Bitmemiş Masallar

2300 - 2399: Diğer Zincirleme Masallar

V. Sınıflamaya Girmeyen Masallar (Alptekin, 2002: 55-58).

Masal tipleri üzerine hazırlanan kataloglarda Eberhard-Boratav'ın hazırladığı "Türk Masal Tipleri Kataloğu" adlı çalışmanın önemine dikkat çeken Odaman (2020), çalışmanın numaralandırılması esnasında numaralar arasında boşluk bırakılmaması sebebiyle çalışmanın ekleme yapılmaya müsait olmadığını belirtmektedir. Sınıflama şu şekildedir:

A. Hayvan masalları (22 tip)

B. Hayvan ve insanın beraber rol aldıkları masallar (11 tip)

C. Masal kahramanına bir ruhun veya bir hayvanın yardım ettiği masallar (49 tip).

D. Tabiat üstü bir ruh veya bir hayvanla evlenme konusunu işleyen masallar (27 tip).

E. İyi bir ruhla veya evliyalarla birlikte yaşamayı konu alan masallar (13 tip).

F. İnsanların kaderinin önceden yazıldığını ve değişemeyeceğini konusunu işleyen masallar (20 tip).

G. Rüyaları konu alan masallar (3 tip).

H. Kötü ruhlarla birlikte yaşamayı işleyen masallar (23 tip).

I. Sihirbazları konu alan masallar (16 tip).

j. Genç kızın sevgili bulmasını konu edinen masallar (12 tip).

K. Erkek kahramanın sevgili bulmasını konu alan masallar (25 tip).

L. Fakir kızın zengin bir erkekle evlenmesini konu alan masallar (16 tip).

M. Kıskançlık ve iftira konusunu işleyen masallar (17 tip).

N. Hor görülen kocaların kahraman olduğu masallar (3 tip).

O. Zina ve baştan çıkarmayı konu alan masallar (22 tip).

P. Acayip olaylar ve acayip icraatı konu alan masallar (8 tip).

Q. Acayip davaları konu alan masallar (13 tip).

R. Realist masallar (9 tip).

S. Acayip tesadüfleri konu olarak işleyen masallar (6 tip).

T. Komik olayları konu alan masallar (6 tip).

U. Aptal ve tembel kadın veya erkekleri konu alan masallar (16 tip).

V. Hırsızlık ve dedektiflik konularını işleyen masallar (11 tip).

W. Akıllı, hilekâr veya cimri kahramanları konu alan masallar (29 tip) (Günay, 1975: 21).

Motifleri esas alarak yapılan tasniflerde ise araştırmacıların en çok kullandığı sınıflandırma yöntemi Stith Thombson tarafından hazırlanan *Motif Index* olarak bilinen çalışmasıdır. Onun tasnifi şu şekildedir:

A - Mitolojik motifler

B - Hayvanlar

C- Yasak

D - Sihir

E - Ölüm

F - Olağanüstülükler

G - Devler

H - İmtihanlar

I - Akıllı ve aptal

K - Aldatmalar

L- Kaderin ters dönmesi

M- Geleceğin tayini

N- Şans ve talih

P- Cemiyet

Q- Mükâfatlar ve cezalar

R- Esirler ve kaçaklar

S- Anormal zulümler

T- Cinsiyet

U- Hayatın tabiatı

V-Din

W- Karakter özellikleri

X- Mizah

Z- Çeşitli motif gurupları (Sakaoğlu, 2002: 60).

Masal sınıflandırmalarından bir diğer önemlisi de Propp metodudur. Peri masalları üzerinde çalışan Propp'a göre bu masallarda karakterler ne kadar çok olursa olsun bunların yaptığı işler sınırlıdır (Bk. Propp, 1985; Çobanoğlu, 2010). Elazığ masalları üzerinde adını zikrettiğimiz metodu kullanan Umay Günay, metotla ilgili şu bilgileri vermektedir.

> "V. Propp, masalları yapı hususiyetlerine göre tetkik ederek masallarda sabit ve değişken unsurların bulunduğunu tespit etmiştir. Masalların sabit unsurları şahısların icra ettikleri aksiyonlardır ki bunlara fonksiyon adı verilmiştir. Masal kahramanlarının aksiyonları birbirinin aynıdır. Buradan fonksiyonların bir masal kahramanından diğer bir masal kahramanına aktarıldığı neticesine varılmıştır. Masallarda masal şahısları ve çevre değişken unsurlardır. Propp, metodunu masalda aslî unsur olarak kabul ettiği fonksiyonlar üzerine kurarken bu aslî unsura, yardımcı olan dört grup element tespit etmiştir. Bu dört grubu meydana getiren, olaylar arasında irtibatı sağlayan bağlayıcı unsurlar, hareketlerin maksat ve sebepleri, masal kahramanlarının ortaya çıkış şekilleri, masal kahramanlarının vasıflarıdır. Bu unsurlar fonksiyonlarla birleşince masal yapısı ile beraber masalın tarifi de sağlanmış olur. Değişken unsurlar masalın yapısını bozmaz masala zenginlik verirler." (Günay, 1975: Önsöz'de).

1.6. Masallarda Engellilik Çalışmaları

İnsanların tarih sahnesinde görülmeye başlamasından itibaren sevinçlerini, üzüntülerini, heyecanlarını, korkularını anlatma ihtiyacı zuhur etmektedir. Tüm bu duygu anlatma ihtiyacının bir neticesi olarak sanatın ortaya çıktığını söylemek yerinde bir saptama olacaktır. Öte yandan bireysel duyguların dahi anlatımında icra edilen sanat, teşekkül ettiği toplumdan izler taşımalıdır. Engeli olan bireylerin de toplumun bir parçası olduğu gerçeği hesaba katıldığında ister sözlü ister yazılı sanat metinlerinde olsun, engellilerin bu metinlerde yer aldığı yadsınamaz bir olgudur.

Halk anlatı türlerinin en yaygın olanlarından masal ele alındığında, masalın halkın içerisinden neşet ettiği görülecektir. Bunun bir neticesi olarak toplumun içerisinde yer alan engellilerin masallarda sıklıkla bulunması, şaşılacak bir durum olmayacaktır. Bu başlıkta masallarda engellilik konusunda bizden önce yapılmış çalışmalardan bazıları fikir vermesi açısından kısaca tanıtılacaktır.

Masallarda engellilik konusunda derli toplu ve hacimli çalışmalardan en önemlisi kanaatimizce Ann Schmiesing tarafından yapılan *Grimm'in Peri Masallarında Engellilik, Şekil Bozukluğu ve Hastalıklar (Disability, Deformity, and Disease in the Grimms' Fairy Tales)* adlı çalışmasıdır. Çalışmasında Grimm masallarında pek çok engelli karakter bulunmasına karşın akademisyenlerin bu konuya gerekli ihtimamı göstermediğini vurgulayan Schmiesing, söz konusu masallarda yer alan engelli tiplerin nasıl temsil edildiğini göstermektedir. Beş bölüm ve sonuçtan ibaret bu çalışmada Schmiesing, masalların engellilik, şekil bozuklukları ve hastalıklar açısından detaylı analizini yapmaktadır (Schmiesing, 2014).

Ülkemize bakıldığında masallarda engellilik konusunda derli toplu hacimli bir çalışma yapıldığına rastlanamamıştır. Bununla birlikte masalları da içine alan ve dolaylı olarak engellilerle ilgili çalışmalar gözlenmektedir. Ali Berat Alptekin'in "Türk Masal ve Halk Hikâyelerinde Görmeyen Gözün Tedavisi Üzerine" adlı makalesi (2009), halk anlatılarında körlük çalışacak araştırmacılar açısından son derece önemlidir. Çalışmasında masal ve halk hikâyelerinde görmeyen gözün nasıl tedavi edildiğine odaklanan Alptekin, gözün toprak, su, ağaç dalı veya yaprağı, ot veya çayır

çimen, kuş tüyünün görmeyen göze sürülmesi, kan, dua edilmesi sonucu, hayvan ürünlerinin yenilmesi, içilmesi veya bir hayvan tarafından yalanması, denizden çıkarılan iki özel balığın göze sarılması, peri kızlarının yaptığı ilacın göze sürülmesi ile tedavi edildiğini belirtir.

Meltem Deniz Doğan ise "Türk Halk Edebiyatı Açısından Engellilik Meselesi: Keloğlan Masalları ve Örtük İşlev" adlı makalesinde (2020) engellilik ve engelliliği çağrıştıran kavramların sadece tespit ve tasnif edilmesinin yeterli olmadığını söylemekle kalmaz; bu unsurların engelliliğe bakış, ön kabuller ve engelli bireylere yönelik tasvirler açısından da incelenmesi gerektiğini belirtir.

Masallarla doğrudan alakalı olmasa da Ayfer Ünal'ın "Türk Çocuk Edebiyatında Engellilerin Temsili (1969-2009)" adlı yüksek lisans tezi (2010), Türk edebiyatı sahasında engellilik ile ilgili çalışma yapacak araştırmacılara yol göstermesi bakımından dikkate değerdir. Çalışmasında kırk çocuk anlatısına yer veren Ünal, bu anlatılarda engelli bireylere nasıl yaklaşıldığının değişimini incelemiştir. Çalışmada engelli birey; aile, okul, arkadaş ve dış çevre ilişkisi içerisinde incelenmiştir. Bununla birlikte Ünal, çalışmasında kırk anlatının beşinin masal kitabı olduğunu belirtir (2009: 37). Bu masal kitapları yapma masallar içerisinde değerlendirilebilecek kitaplardır.

Masallarda engellilik üzerine çalışma yapan araştırmacılardan biri de Kadriye Türkan'dır. Türkan (2009: 255-266), "Masallarda Bedensel Kusur" adını taşıyan çalışmasında Anadolu ve Anadolu sahası dışındaki Türk masallarından örnekler vererek bedensel kusurları doğuştan ve sonradan bu kusura sahip olanlar şeklinde sınıflandırmasının yanı sıra kusuru düzelenler ve düzelmeyenler çerçevesinde değerlendirmiş ve toplumun bedensel kusurlu bireylere olan bakış açısına değinmiştir.

Görüldüğü gibi ülkemizde her ne kadar engellilik alanında yapılan çalışmalarda artış gözlemlense de bir toplumun geçmişten günümüze kültür aktarıcılığını üstlenen masallarla ilgili engellilik çalışmaları yeterli düzeyde değildir. Bu sebeple bir toplumda engelli bireylere yönelik olumsuz bakış açılarının nedenlerini saptamakla birlikte olumsuz bakış açılarının ortadan kaldırılmasında masalların ne denli önemli olduğu vurgulanmalı ve halk edebiyatı sahası araştırmacıları başta olmak

üzere sakatlık çalışmaları alanında çalışma yürüten araştırmacıların masallarda engellilik üzerine eğilmeleri teşvik edilmelidir.

İKİNCİ BÖLÜM

ENGELLİLİĞİN TANIMI, TARİHÇESİ VE ENGELLİLİK MODELLERİ

2.1. Engelliliğin Tanımı

Kuşkusuz engelliliğin nasıl tanımlandığı; toplumların engelliliği algılayış biçimlerine, kültürel farklılıklara, birey veya kurumların engelliliğe yönelik yaklaşımlarına göre değişiklik göstermektedir. Dolayısıyla engelliliğin birden fazla tanımının olduğunu ifade etmek gerekir. Örneğin Gökhan Kağnıcı (2020), engellilik kavramının bireylerin hareket, etkinlik ve duyularını kısıtlayan bedensel, zihinsel eksiklikler ve durumlar olarak bilindiğini; bu kavramın gündelik yaşamlarında bedensel ve zihinsel-bilişsel yetilerini tam ve arzu ettiği biçimde kullanamayan birey ve hayvanları tanımlamak için kullanıldığını belirtir. Özürlüler Kanunu ve ilgili mevzuatında ise özürlü, "doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duyusal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişi" olarak tanımlanmaktadır (2010: 33).

Bu tanımlardan yola çıkılacak olursa engelli bireyin bedensel, zihinsel, bilişsel ve ruhsal açıdan gündelik ihtiyaçlarını sınırlı olarak karşılayabildiğini ve hayatını idame ettirebilmek için rehabilitasyon ve danışmanlık hizmetlerine ihtiyaç duyduğunu söyleyebiliriz.

2.2. Engelliliğin Tarihçesi

Engellilik kavramının insanoğlunun tarih sahnesine çıktığı andan itibaren var olduğunu göz önünde bulunduracak olursak engelliliğin tarih boyunca geçirdiği evreleri ve günümüze dek engelli bireylere olan yaklaşımın nasıl değiştiğini gözlemleyebilmek amacıyla engelliliğe tarihsel bir perspektiften bakmak elzemdir. Bu kısımda Antik ve Orta Çağ'da çeşitli toplumlarda engelliliğin tarih içerisindeki rolüne

değineceğiz. Engelliliğe günümüzdeki yaklaşımlar bağlamında ise bir sonraki başlıkta değinilecektir.

Tarihsel süreç içerisinde bakıldığında engelliliğin yeti kaybı türlerine göre değerlendirildiği, buna karşın engelli bireylerin eğitim ve istihdama katılmalarının kabulünün geç dönemde olduğu gözlemlenmektedir (Güloğlu, 2021: 188). Dünyada engellilikle ilgili ilk kanun maddelerinin Hammurabi Kanunları'nda yer aldığının tespit edildiğini belirten Fatma Kahraman Güloğlu (2021: 189), Sparta'da engelli çocukların dağlarda ölüme terk edilmesinin kanunlaştırıldığını, Platon'un devlet anlayışında engelli bireylerin yeri olmadığını, Aristo'nun ideal anlayışına göre bedensel engelli çocukların büyümelerine izin verilmediğini ekler. Bununla birlikte Roma uygarlığında da engellilere olumsuz bir gözle bakıldığı vurgulanmıştır. "Roma'da görme engeli olan kız çocukları çoğunlukla fahişelik için satılırken, görme engelli erkek çocukları ise genelde dilencilik yapmaları için eğitilmişlerdir." (Çetin, 2016: 172). Diyebiliriz ki antik dönemlerde Batı uygarlıklarının engellilik anlayışları engellileri genellikle toplumun dışına iten ve onların yaşam haklarının ellerinden alınmasına varan söylemler içermektedir. Gelgelelim antik Doğu toplumlarında bu anlayışın tam tersinin gözlemlendiğini belirten Güloğlu (2021: 190), Mısır Uygarlığı'nda körlere olumlu bir yaklaşım sergilendiğinden dolayı Batı tarafından Mısır'ın "körler diyarı" olarak anıldığını; Eski Çin Medeniyeti'nde görme engelli bireylerin kâhinlik, hikâye anlatıcılığı, müzisyenlik ve bilim insanı olarak yaşamlarını sürdürdüklerini belirtmiştir.

"Orta Çağ'da kilisenin ve püriten anlayışın etkileri daha baskın hale gelmiş, Hıristiyanlığın yayılmasına rağmen dini anlayış engellilerin şefkatle kucaklanmasına vesile olamamış, bilakis Antik Çağ'daki algının devamı niteliğinde engellilik ilahi bir ceza olarak görülmeye devam edilmiştir." (Çetin, 2016: 168). Bu dönemde kilisenin de etkisiyle engelliler toplumdan tecrit edilmeye zorlanmış ve onlara büyücü, şeytan gibi yakıştırmalarda bulunulmuştur (Çetin, 2016: 176). Orta Çağ'da değinilmesi gereken önemli noktalardan biri de bu dönemde yaşayan körlerin büyük çoğunluğunun dilencilik yapmasıdır. Kilisenin otoritesinin zayıfladığı dönemlerde körlerin çoğunun dilencilik yaptığına vurgu yapan Mehmet Emin Demirci (2005), bunların yaşam

koşullarının çok zor olduğunu ve körlere onları küçük düşürecek kostümler giydirilerek panayırlarda birbirleriyle dövüşmelerinin istendiğini, dolayısıyla bu yolla körlerin görenler için bir eğlence objesine dönüştüğünü ilave eder.

İslam öncesi kurulan Türk devletlerine bakıldığında bu dönemde kurulan Türk devletlerinde engelli haklarının töre ile güvence altına alındığı ve onlara adil davranıldığını söylemek mümkündür (Çanak, 2020). İslam dininin kabul edilmesiyle birlikte bu uygulamalara daha da ağırlık verildiğini söyleyebiliriz. Bunda şüphesiz Kur'an'ın 80. suresi olan Abese Suresi'ne ayrı bir parantez açmamız icap edecektir. Söz konusu surenin ilk on ayetinde İslam peygamberinin yanına kör bir adam geldi diye peygamberin yüzünü ekşittiği ve Allah'ın onu böyle bir hareket yapmaması için uyardığı anlatılmaktadır. Peygamber'in İslam dinini yaymak ve Kureyşlileri ikna etme çalışmaları esnasında yanına gelen Ümmü Mektum oğlu Abdullah, Abese Suresi'ndeki uyarılardan sonra Peygamber tarafından oldukça sevilir. Ümmü Mektum oğlu Abdullah'ın Uhut Savaşı sırasında Medine valisi olarak görev yaptığı belirtilmektedir (Demirci, 2005: 165-168). Türk-İslam topluluklarında da adından söz ettirebilmiş kör şahsiyetlere rastlamaktayız. Dariri, Edip Ahmet Yükneki ve yaşı ilerledikten sonra kör olduğu halk arasındaki rivayetlerde aktarılan Taptuk Emre bunlardan sadece birkaçıdır.

2.3. Engellilik Modelleri

Engelliliğe yaklaşımlar açısından bakıldığında günümüzde dört ayrı yaklaşımın hakim olduğu görülmektedir. Bu kısımda bu yaklaşımlar incelenecektir.

2.3.1. Tıbbi Model

Medikal model, gelenekçi ve bireyci model olarak da lanse edilen bu model, engelliliğe eksik uzuv üzerinden yaklaşmaktadır. Haegele ve Hodge'ye göre tıbbi model, bireyin beden fonksiyonlarını veya bedensel yapısını esas alır ve engelliliği bireysel ya da tıbbi bir olay üzerinden açıklar (2016: 194).

Din adamlarının otorite olarak kabul edildiği İlk ve Orta Çağ'da istisnalar dışında engelliliğe Tanrı tarafından verilmiş bir ceza veya gazap olarak bakılıyordu

(Balcı, 2013: 16-17). "Engellilik söyleminde tıbbi model doktorların ve bilim insanlarının dini liderlerin toplumda otorite olarak görülmesi durumunu değiştirmesiyle başladı." (Humpage, 2007'den akt., Haegele ve Hodge, 2016: 194).

Din adamlarının otoritesinin sarsılmaya başladığı Rönesans ve Reform hareketleriyle birlikte engelliliğe de bilimsel bir perspektifle yaklaşılmıştır. Tıp alanında söz söylemeye haiz olan bilim insanları, biyolojik bir bakış açısına sahip olmaları nedeniyle engelliliğe de biyolojik bir perspektifle yaklaşmışlardır (Humpage, 2007'den akt., Haegele ve Hodge, 2016: 194). Bu modele göre engelliler hasta kişilerdir ve mutlaka tedavi edilmelidirler (LoBianco & Sheppard-Jones, 2008; Marks, 2000; Mitra, 2006; Turnbull & Stowe, 2001'den akt. Haegele ve Hodge, 2016: 195). Somutlaştırılacak olursa, tıbbi modele göre trafikte yolun karşısına geçmek isteyen görme engelli bir kişinin karşıya geçememesinin sorumlusu bireyin kendisidir. Engelli birey tedavi edilmediği sürece sorun çözülemeyecektir.

2.3.2. Sosyal Model

20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İngiltere ve Amerika gibi ülkelerde başlayan ve tıbbi modeli sert bir şekilde eleştiriye tabi tutan engelli hareketi, yeni bir yaklaşımın tıbbi modelin karşısında yer almasının temellerini atmıştır.

"1972'de Paul Hunt'un, engelli bireyleri engellilik meselesiyle yüzleşmeleri için davet ettiği mektubunu The Guardian gazetesine göndermesiyle UPIAS (Union of the Physically Impaired Against Segregation / Fiziksel Engelli Bireylerin Ayrımcılığa Karşı Birliği) hareketi başlamıştır." (Şimşek, 2021: 24).

Bu birlik, "Kurumların yaygın olarak sürdüregeldiği hayırseverlik anlayışına karşı çıkılmalıdır; engellilik ve yeti yitiminin yeniden tanımlanması gerekmektedir." şeklinde özetleyebileceğimiz manifestosunu ortaya koymuştur (Şimşek, 2021). Bununla birlikte birlik, engellilik üzerine söz söyleyen otoritelerin de fikirlerini değiştirmeleri gerektiğini ileri sürmüştür.

Sosyal model, engelliliği fiziksel engelli bireylerin ihtiyaçlarını hiç dikkate almayan ya da çok az dikkate alan kurumların meydana getirdiği dezavantajlar ve kısıtlamalar olarak tanımlarken yeti yitimini ise bir organın tamamının veya bir kısmının işlevini yitirmesi yahut sakat bir organa ya da bedene sahip olmak şeklinde tanımlamıştır (Şimşek, 2021).

Görüldüğü gibi sosyal modelde tıbbi modelin aksine "engelli" ve "yeti yitimi" kavramları birbirinden ayrılmıştır. Bir başka ifadeyle sosyal model, engelliliğin ortadan kaldırılmasının sorumluluğunu kurumsal otoritelere atmıştır. Somutlaştıracak olursak, sosyal modele göre trafikte yolun karşısına geçmek isteyen görme engelli bir kişinin karşıya geçememesinin sorumlusu belediyeler ve devlet kurumları gibi otoritelerdir. Sesli trafik ışıkları gibi makul uyumlaştırmalar görme engelli bireyin yolun karşısına geçememesinin önündeki sorunları ortadan kaldıracaktır.

2.3.2.1. Tıbbi Model ile Sosyal Modelin Karşılaştırılması

Tıbbi model ile sosyal modelin söylem açısından farklarının daha iyi bir şekilde anlaşılması amacıyla bu iki modelin karşılaştırılmasına ihtiyaç duyulmuştur.

1. Engellilik kavramı açısından tıbbi model engelliliği vücut işlevi veya yapısındaki yeti kaybından kaynaklanan bireysel ya da tıbbi bir olgu olarak tanımlarken sosyal model engelliliği toplumsal bir sorun olarak görür, farklılık olarak ifade eder.
2. Tıbbi modele göre engelli bireylerin hizmetlere erişimi ve tedavisi teşhis ile uzman tarafından yönlendirme esas alınarak gerçekleşirken sosyal modelde birey kendi kendini yönlendirir, tecrübe odaklı hareket eder.
3. Tıbbi modelde engelliliği mümkün olan en iyi şekilde tedavi etmek, normalleştirmek amacıyla müdahale edilirken sosyal modelde politik bir söylem ve duruşla toplumun anlayış seviyesini artırmak, toplumsal engelleri mümkün mertebe en aza indirmek amacıyla müdahale edilir.
4. Müdahalelerin sonuçları açısından değerlendirildiğinde tıbbi model engellinin yeti kaybını gidermeye çalışır ve engelli bireyin toplumda bu yolla kabul görmesini sağlar. Bunun aksine sosyal modelde ise engelli bireyler öz

savunuculuk faaliyetlerinde bulunur, toplumun anlayışlarını olumlu yönde değiştirir ve kapsayıcılığı önemser.

5. Tıbbi modelde engelli bireyi tedavi eden kişi profesyonel biriyken sosyal modelde engelli haklarını savunan veya toplum ile engelli arasında pozitif ilişkiler kuran biridir.
6. Bireyler üzerindeki etki açısından engelliliğe yaklaşıldığında tıbbi modelde toplum değişmezken sosyal modelde kapsayıcılık açısından değişir ve gelişir.
7. Tıbbi model engelli bireye "kusurlu" olarak yaklaşırken sosyal model engelliyi "biricik" görür.
8. Tıbbi modele göre bilimsel otorite bilim insanları ve doktorlardır. Sosyal modelde ise otorite, akademisyenler ile engelli hakları savunucularıdır.
9. Tıbbi modele göre engellilik olumsuz bir durumdur. Sosyal modelde ise engelliliğin kendi içerisinde ne olumlu ne de olumsuz bir durum olduğu söylenebilir (Haegele ve Hodge, 2016: 194).

2.3.3. İnsan Hakları Modeli

İnsan hakları modelinin tanımlanabilmesi amacıyla Degener ve Quinn tarafından 2002 yılında yapılan bir çalışmada yer alan şu bölümü alıntılamak yerinde olacaktır:

> "İnsan onuru, insan haklarının temel ölçütüdür. Her birey paha biçilmez bir değere sahip olarak kabul edilir ve hiç kimse önemsiz değildir. İnsanlar sadece ekonomik ya da başka bir şekilde yararlı oldukları için değil, aynı zamanda içsel benlik saygısı nedeniyle de takdir edilmelidir.
>
> […]
>
> İnsan hakları modeli, insanın doğal haysiyetine odaklanır ve daha sonra, ancak sadece gerekirse, kişinin tıbbi özelliklerine odaklanır. Bu model kendisini etkileyen tüm kararlarda bireyi merkeze alır ve en önemlisi, kişinin dışındaki ve toplumdaki ana 'sorunu' bulur" (Quinn, Degener, 2002: 14).

Denilebilir ki bu modelde öncelikli olarak engelli birey öz benliğiyle kendisine saygı duyulan kişidir. Tıbbi modelden ise sadece gerekli görülen durumlarda yararlanılabilir.

Bir başka çalışmasında Degener (2014), sosyal model ve tıbbi modelin aynı sertlikte eleştirilmesi gerektiğini savunur. Ona göre sosyal modele en iyi alternatif insan hakları modeli olmakla birlikte o, bu modelin Engelli Hakları Sözleşmesi'ni uygulamanın bir aracı olduğunu iddia eder (Degener, 2014: 3). Kısacası insan hakları modeli, sosyal modelin engellilik algısını bireyin dışında konumlandırdığı için eleştirmektedir.

2.3.4. Biyopsikososyal Model

Sosyal modele yapılan en güçlü eleştirilerden birinin engelliliğe sadece toplumsal bir sorun olarak bakması olduğunu belirtmiştik. Oysa engellilik, bireyin sadece toplum tarafından kendisine dayatılan engellerden ibaret değildir. Bireylerin yeti eksikliğinden kaynaklı deneyimlerinin de göz önünde bulundurulması gerekir (Taşgın, 2023). Biyopsikososyal modele göre öncelikli olarak bireyin yeti kaybı ile çevresel düzenlemeler arasında bir bağıntı kurulur, sonrasında karşılaşılan problemin çözümünde bireyin bedensel özellikleriyle toplumsal engellemeler birlikte değerlendirilir (Dünya Sağlık Örgütü, 2011). Thomas'a göre biyopsikososyal model, tıbbi model ile sosyal modelin bir sentezini meydana getirmektedir (Thomas, 2011: 36).

> "Biyopsikososyal model hem engelliliğin bireyselliğini ve hem de sosyal çevrenin oluşturduğu bariyerleri sentezleyerek yeni bir yol sunmayı başarabilirse, gelecekte bu yaklaşımın daha fazla gündemde kalabilme olasılığı yok değildir. Bununla birlikte, biyopsikososyal modelin her ne kadar sosyal çevrenin yarattığı engelleri kabul etse de tıbbi çözümlere daha yakın durması halinde, geniş çevrelerin sosyal modele alternatif arayışlarında bir çıkış yolu sunmaktan uzak kalacaktır." (Taşgın, 2023: 46)

Sonuç olarak engelliliğe bilimsel yaklaşımlar anlamında bakıldığında en ilkel modelin tıbbi model olduğunu söyleyebiliriz. Sosyal model ise tıbbi modelin tam karşıtı olarak konumlandırılmaktadır. İnsan hakları modeli ile biyopsikososyal model ise tıbbi model ile sosyal modeli sentezleyerek engelliliğe bütüncül bir perspektiften yaklaşmaktadır.

Yukarıda izahına çalıştığımız engellilik modelleri ve engellilik tanımlarına bakıldığında engelliliğin oldukça geniş bir perspektifte ele alındığı görülmektedir.

Dolayısıyla gerek halk anlatılarında engellilik olgusu üzerine çalışma yapacak araştırmacılara yol gösterebilmek, gerekse çalışmamıza kaynak teşkil edecek engelli tipleri kesin çizgilerle ayırabilmek amacıyla masallarda geçen tipleri fiziksel engelliler (görme, konuşma, işitme, yürüme vs.) ile sınırlandırdık. Bizden sonra gelecek araştırmacıların konuyu derinleştireceklerini ve alana katkı sağlayacaklarını umuyoruz.

2.4. Türk Halk Anlatılarında Engelliler

Engellilerin toplum hayatında insanlık tarihinin doğası gereği var olduğu göz önünde bulundurulacak olursa halkın ortaklaşa oluşturduğu anlatılarda da yer bulması tabiidir. Masal, halk hikâyeleri, efsane ve fıkralarda engellilerin az ya da çok temsil edildiğini görmekteyiz.

Türk halk anlatılarında engellilik ile ilgili yapılmış müstakil bir çalışmaya rastlanılamamakla birlikte kimi makalelerde engelliliğe şöyle bir değinildiği görülmektedir. Ali Berat Alptekin'in (2009) "Türk Masal ve Halk Hikâyelerinde Görmeyen Gözün Tedavi Edilmesi Motifi Üzerine", Meltem Deniz Doğan'ın (2020) "Türk Halk Edebiyatı Açısından Engellilik Meselesi: Keloğlan Masalları ve Örtük İşlev" bunlardan sadece birkaçıdır.

Bizler de bu kısımda Türk halk anlatılarında engellilerin nasıl yer aldığını kısaca ele alacağız.

2.4.1. Masallarda Engellilik

Masallarda engelliler genellikle kör, dilsiz, çolak, topal gibi çeşitleriyle karşımıza çıkmaktadır. Saptayabildiğimiz kadarıyla karakterler genellikle sonradan engelli durumuna düşmektedir. Kahraman iyi ise engeli bir şekilde ortadan kaldırılır, kötü ise ona ceza olarak verilir. İlerleyen bölümde bu konunun üzerinde sıklıkla durulacağı için iptidai bilgilerin verilmesiyle yetinilmiştir.

2.4.2. Halk Hikâyelerinde Engellilik

Halk hikâyeleri nazım-nesir karışık oluşturulan uzun anlatılardır. Şahıs kadrosu ve olay örgüsünün masaldan daha fazla olduğu düşünülürse toplumun bir parçası olan engellilerin söz konusu anlatılarda kendilerine yer bulduğunu söylemek yerinde olacaktır.

Halk hikâyelerinde engellilik bahsi açıldığında akla ilk gelen hikâyelerden biri kuşkusuz Köroğlu hikâyesidir. Hikâyede ana kahramanı yetiştiren sonradan kör olmuş bir babanın oğlunu nasıl eğittiği ve ona yüklediği sorumluluklar asıl kahramanın meydana çıkmasında çok mühim bir etmen haline gelmiştir. Nitekim Demirci (2005), eserinde Köroğlu hikâyesini özetledikten sonra kahramanın babasıyla ilgili olarak yaptığı çıkarımları, anlatmaya çalıştığımız durumu daha sarih bir şekilde açıklayacaktır.

> "Bu ünlü destanın konumuzla ilgili olan tarafı kuşkusuz destan kahramanının bir körün oğlu olmasıdır. Gözleri gördüğü sırada fazlaca bir özelliği olmayan bir seyisken gözlerine haksız bir ceza olarak mil çekilmesi babayı farklılaştırmış ve neredeyse kâhin düzeyinde bir bilgeye dönüştürmüştür. Benzer durumlara başka yerlerde rastladığımız kişiyi sağır, topal, çolak vs. değil, kör etmek ölümden beter bir cezadır; çünkü ölen kurtulmakta, ama kör edilene yaşam zindan edilmektedir. ... Kör, halkın gözünde usta bir seyistir. Kör aynı zamanda oğlunu yetiştirme biçimiyle de halkın gözünde iyi bir eğitimcidir. Ona onurlu yaşamanın ne olduğunu, en yüksek insanlık erdemlerini, inandığı doğrular uğruna sonuna kadar direnmeyi, haksızlıklara hiçbir durumda boyun eğmemeyi, iradeli olmayı, dayanıklılığı ve aynı zamanda ince ruhlu olmayı, alçakgönüllülüğü, çocuksuluğu, saflığı, insan ve doğa sevgisini öğretmiştir! Buradaki kör bir başka yönüyle de akıllılığı temsil etmektedir. Ne yapılması gerektiğini gayet iyi bilmekte, ancak içinde bulunduğu koşulların bunları kendisinin gerçekleştirmesine olanak vermediğinin farkındadır, yani kör neyi yapabileceğini ve neyi yapamayacağını gayet iyi ayırt edebilmekte, bu anlamda son derece gerçekçi düşünmektedir." (Demirci, 2005: 200).

Köroğlu dışında Aşık Garip hikayesinde de engelli bir karaktere rastlanılmaktadır. Senem'e gurbette iken bir mektup yazan Garip, mektubu Şah Veled ile gönderir. Şah Veled de Senem'i sevdiği için onu Garip'ten kıskanır ve mektubu kanlı gömlekle değiştirerek Garip'in annesine oğlunun öldüğünü söyler. Bunun üzerine annesinin gözü ağlamaktan kör olur (Alptekin, 2009: 20).

2.4.3. Efsanelerde Engellilik

Yaygın halk anlatılarından olan efsane, Neşe Işık tarafından şöyle tanımlanmaktadır:

> "Belli bir mekâna, şahsa ve zamana bağlı olan, halk tarafından gerçek olarak kabul edilen, ama içinde olağanüstü unsurlar da bulunduran; toplumun örf, adet ve geleneklerinin devamını sağlayan anlatmalardır." (Işık, 1998: 6).

Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere efsanelerin masallara nazaran inandırıcılığının yüksek olduğu, toplumun geleneklerini devam ettirdiği ve içerisinde olağanüstü unsurları barındırdığını söyleyebiliriz. Toplumun içinden teşekkül eden efsanelerde şüphesiz engelli insan, hayvan ya da olağanüstü yaratıklara rastlamamız şaşırtıcı olmayacaktır.

Karadeniz bölgesinde yaygın olarak anlatılan bir efsanede adamın birinin hasta olan çocuğuna doktorlar çare bulamaz. Hocaya muska yazdıran adam, hocanın sözünü tutarak gece vakti cinlerin düğünlerini beklemeye başlar. Akabinde cinlerin padişahıyla karşılaşan adam hocanın yazdığı muskayı kendisine uzatarak padişahtan çocuğunu hasta eden cinin onu rahat bırakmasını ister. Cinlerin padişahı yaptığı soruşturma sonucu adamın çocuğunu rahatsız eden cinin "topal cin" olduğunu öğrenir ve ondan çocuğu rahat bırakmasını ister. Çocuk efsanenin sonunda sağlığına kavuşur (Işık, 1998, 106).

Yukarıda özetlediğimiz efsanede de görüldüğü gibi engelliler bir şekilde halk anlatılarında bulunmakta ve kimi durumlarda olayların sebebi haline gelebilmektedir. Dolayısıyla engellilere olan yaklaşımların sebeplerinin anlaşılabilmesinde toplumların yaratılarından olan efsanelerin rolü yadsınamaz.

2.4.4. Fıkralarda Engellilik

Eğlendirici işlevi esas alındığında, fıkraları insanların eğlenceli vakit geçirmelerini sağlayan, güldürü unsurunun ön planda olduğu, güldürürken de düşündüren sözlü anlatım türü olarak tanımlamak mümkündür. Sözlü gelenek içerisinde insanların birbirlerine kuşaktan kuşağa aktardığı fıkralarda da engelli tiplere

sıkça rastlanmaktadır. Nitekim doktora çalışmasında Dursun Yıldırım'ın fıkra tasnifinin tip bağlamında en kapsamlı tasnif olarak nitelendirildiğini belirten Ali Bedir (2023: 81), çalışmasında Yıldırım'ın fıkra tasnifine yer vermiş, "Gündelik Tipler"in "Mariz ve kötü tipler" başlığının altında deli, kör, topal, sağır ve dilsiz gibi tiplerin bulunduğunu ifade etmiştir.

Kör bir adamla gören karısının anlatıldığı bir fıkrada adam eve her gün eli dolu gelmekte, karısı da onu güzel iltifatlarla karşılamaktadır. Bir gün kocası eve eli boş geldiğinde ise karısı gözünün görmediğini "Senin tek gözün kör mü?" sorusuyla yüzüne vurur (Bedir, 2023: 195-196).

Sonuç olarak ülkemizde birkaç makale dışında halkbilimi alanında engellilikle ilgili müstakil bir çalışmaya rastlanılamamıştır. Halk anlatılarından efsane, masal, halk hikâyesi ve fıkralarda engellilikle ilgili pek çok unsur bulunabilmektedir. Bu saptamamızdan hareketle engelliliğe karşı toplumun olumlu veya olumsuz bakış açılarının altında yatan örf, adet, töre, gelenek gibi sebeplerin detaylı olarak incelenmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Söz konusu anlatılara engellilik perspektifiyle yaklaşıldığında engellilik ve sakatlık çalışmalarına halk edebiyatının yeni ufuklar açacağı düşünülmektedir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ANADOLU SAHASI TÜRK HALK MASALLARINDA ENGELLİ TİPLER

Çalışmamızda yer verilecek olan engelli tiplerin belirlenebilmesi amacıyla öncelikle derlenip yayımlanmış olan masallar taranmıştır. Yaklaşık 500 masal incelenmiş ve engelli tiplerin geçtiği masallar tespit edilerek bir çerçeve ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. İncelemiş olduğumuz masallardan bir kısmı birbirinin tekrarı niteliğinde olduğundan bunlar çalışmamıza dâhil edilmemiştir. Sonuç olarak saptadığımız engelli tipler engellerine göre gruplandırılarak sınıflandırma aşamasına geçilmiştir.

Çalışmamızın omurgasını oluşturan bu aşamada belirlediğimiz engelli tipler öncelikli olarak kendi aralarında gruplandırılmaya çalışılmış, daha sonra bu tiplerin masallardaki durumları gruplandırılarak standardize edilmeye çalışılmıştır. Engelli tiplerin işlevlerine göre gruplandırılabilmesi de bir tasnif yolu olmakla birlikte çalışmamızda bu yola gidilmemiştir. Bunun en önemli sebebi, işlevlerine göre masal gruplandırmalarında kimi masalların ve engelli tiplerinin dışarıda kalmasıdır. Bizler engelli tiplerin masallarda tüm yönleriyle ele alınmasını istediğimizden çalışmamızın tasnifini engellilerin kendi aralarında gruplandırılması esasına dayanarak yaptık. Dolayısıyla masalda genellikle kimlerin engelli olduğu, engelliliğin nasıl ortaya çıktığı, sonradan ortaya çıkan engelliliğin sebeplerinin ne olduğu, engelliliğin masalda nasıl bir işleve sahip olduğu gibi soruları da göz önünde bulundurduk.

Engelli tiplerin belirlenmesi ve tasnifi aşamasında bir diğer önemli sorun ise hangi engel gruplarının çalışmamıza dâhil edileceğiydi. İncelediğimiz masallarda zihinsel engelli tiplerin aslında engelli olarak anlatılmadığı, engelli olarak tarif edilmeyenlerden daha da zeki olduğu görüldüğünden bu engele sahip tipler çalışmamızın dışında bırakılmış; sadece fiziksel olarak engelli tipler çalışmamızda yer bulmuştur.

Günümüz dünyasında tüysüzlüğün bir engellilik olarak görülmediği su götürmez bir olgudur. Buna karşın masalların teşekkül ettiği dönemlerde kel ve köse tipler toplumda dışarıda bırakılan, ötekileştirilmeye çalışılan bireyler oldukları için kanaatimizce engelli olarak kabul edilebilmektedir. Nitekim Meltem Deniz Doğan (2020), masalların başkahramanı olan Keloğlan'ın toplum nazarında "iyi" özellikleri çağrıştırdığını, bununla birlikte kel ve köselerin ise masalların bir kısmında tahkir edici ibarelerle anıldığını belirtmiştir. Biz de Doğan'ın bu tespitinden hareketle kel ve köse tipleri çalışmamıza dâhil ettik.

Çalışmamızın bu bölümü oluşturulurken maksadımızı daha iyi anlatabilmek amacıyla öncelikli olarak engelli tipler kendi aralarında "kör, topal, dilsiz" gibi adlandırmalarla ayrı ayrı ele alınmış; sonrasında ise her engel grubunun altında bu engel gruplarının masallarda hangi durumlarda yer bulduğu üzerinde durulmuştur. Araştırmacılara kolaylık olması açısından engelli tiplerin masallardaki durumları açıklanırken ilgili masalda engellinin konumlandırıldığı durumun yer aldığı bölüm alıntılanarak gösterilmiştir.

3.1. Çolak Tipler

3.1.1. Mağdur Olma

İncelediğimiz masallarda çolak tiplerin genellikle doğuştan değil, sonradan bu engele sahip oldukları gözlemlenmektedir. Zengin olma hırsı veya kıskançlıktan dolayı mağduriyet sonucu çolak olan bu tiplerin kesilen kollarının yerine gelip gelmediği bilinememektedir.

Elazığ'dan derlenen "Yarımca" adlı masalda beş kardeş, devi öldürerek devin altınlarına sahip olmak isterler. Bir şekilde devin başı kesilince altınların yeri devin kızına sorulur. Devin kızı ise altınların, kolunun kesildiğinde kanının aktığı yerde olduğunu söyler. Bunun üzerine beş kardeş kızın kolunu keser:

> Dev kafasını çıkartınca, Yarımca bıçağı ile devin başını kesmiş. Devin karnını yarıp beş kardeşini dışarı çıkartmış. Hepsi kalkıp devin kızına sormuşlar:

"Kız, babanın hazinesi nerede?"

"Babamın hazinesini ben söyleyemem."

"Senin boynunu keseriz."

"Benim bu kolumu kesin kan nereye sıçrarsa hazine oradadır."

Kızın kolunu kesmişler, kanı bir küllük yere sıçramış. Orayı eşmişler hazineyi bulmuşlar. Altını, emareti bulmuşlar, devin kızı demiş ki:

"Babamın eşyası da bu kuyudadır." (Günay, 1975: 284)

Görüldüğü gibi bu masalda devin kızının kolunun kesilmesinin sebebi zengin olma hırsıdır. Masal kahramanı olan Yarımca, kızın kolunu keserek devin yüklü hazinesine sahip olmuştur.

3.1.2. Cezalandırılma

Kimi masallarda haksız yere verilen bir ceza olarak kol kesilme motifine rastlanmaktadır. Bu tip cezalar sonucunda haksızlığa uğrayan karakterin kolu eskisinden daha iyi duruma gelmektedir.

Elazığ'dan derlenen "Bir Kolu Gümüş Bir Kolu Altın Kadın" adlı masalda hac ibadetini yapmaya giden bir koca, karısına eve kimseyi almamasını tembihler. Gelgelelim kadın, iyilik yapmak maksadıyla fakir bir yolcuyu bir gece evinde misafir eder. Bu durumu öğrenen kocası, karısının iki kolunu birden keserek onu çolak bırakır. Kadının Allah'a yalvarması sonucu kollarından biri gümüş, diğeri altın olur:

Neyse bu adam hacdan döndü, baktı orada iki tane kap, bir yatak. Karısına sordu:

"Kadın bu nedir?"

"Gecenin birinde çok yağmur yağıyordu, kar tipi oldu. Birisi geldi, Allah rızası için dedi, ben de içeri aldım. Ben kendim görmedim, hizmetçi gördü. Sabahleyin adam gitti, onları oraya koymuş."

"Ben sana seni namahrem görmiyecek dedim, mademki sen bu kadar Müslümansın, Allah rızası için ben de senin kollarını keserim."

> Kadının kollarının ikisini de kesiyor. Kadın: "Götür beni bir dağın başına bırak. Dünyada Allah'ın kulu beni görmesin. Kurt yesin, ne yerse yesin, benim ahıma yazık. Ben bunca emek çektim, sen de bana böyle ettin. Sen Allah rızası için benim kollarımı kestikten sonra, Allah gene onları bana büyütür." diyor. Adam kadını götürüp bir ormana bırakmış. Kadın Allah'a çağırıyor: "Yarabbim, Allah rızası için kollarım kesildi, eğer ben senin iyi kulunsam, sen benim bu kollarımı iyi edersin. Ben eksik eteğim bana-yazık olur." diye yalvarıyor. Allah emir veriyor, bir kolu altın oluyor, bir kolu da gümüş oluyor (Günay, 1975: 291).

Mardin'den derlenen "Dev Kız" adlı masalda bir padişah, çocuğunun olmasını diler. Duası kabul olan padişahın ikizi olur. İkizlerden kız olanının gece deve dönüştüğünü gören baba ve oğul, kızdan kurtulmak isterler. Padişahın oğlu ikizini öldürmek istese de ilk seferde buna nail olamaz, kolunu keser:

> Bir gün erkek kardeş, kız kardeşini sürünürken görmüş. Oğlan fırsat bu fırsat diyerek hemen bir balta bulmuş ve kardeşine vurmuş. Baltanın ucu kızın koluna denk gelmiş ve kızın kolu kopmuş. Oğlan, baltayı bir kez daha vuracakken kız koca bir deve dönüşüp baltayı yemiş. Erkek kardeş bunları görünce hemen oradan uzaklaşmış ve canını zor kurtarmış (Demir, 2023: 333).

Kolunun kopmasına iyice sinirlenen kızı kimse zapt edemez. Kardeşinin yaptığı bir plan sonucu kızın gözüne ateşler düşer ve kız kör olur. Kör olduğunda kimseye saldıramayan kız bir süre sonra ölür. Yaptığından pişman olan babaya bir derviş yardım eder ve kızı diriltir, gözünü açar:

> Böylece padişah ve oğlan bu durumdan kurtulmuş ama kız bir süre sonra hasta düşmüş. Çok geçmeden kız ölmüş. Padişah, kızına yaptıkları için çok pişman olmuş. Kız öldükten sonra değerini anlamış ve çok ağlamış. O gün padişah ellerini açıp Allah'a:
>
> - Rabbim! Çok pişmanım ne olur kızımı bana bağışla, diye dua etmiş.
>
> Bir derviş padişahın bu hâlini görünce çok üzülmüş. Derviş, padişahı alıp ölen kızının yanına götürmüş. Derviş ellerini kızın yüzüne sürmüş. Kızın gözleri açılmış. Derviş ellerini kızın bacaklarına sürmüş. Kız tekrar eski hâline dönmüş (Demir, 2023: 334).

3.1.3. Başkahramanın İmtihan Edilmesi

Kimi masallarda kahramanın denenmesi adına çeşitli sınavlar karşımıza çıkmaktadır. Bir kısmında dilsiz kız konuşturulur, bir kısmında göz tedavi edilir. Elazığ'dan derlenen "Fakir Adam" adlı masalda yirmi altın vererek "Üzerine düşmeyen işe karışma." nasihatini satın alan bir adam, elleri kesilmiş bir padişahın bu

duruma nasıl geldiğini sormadığından dolayı ödüllendirilir. Masalda padişahın elleri iyileşmez:

> Bu adam yoluna devam ediyor, epeyce yol geliyor. Bir memlekete geliyor, bakıyor Padişahın ellerini kesmişler. Öğrenmek istiyor, sonra aklına geliyor, yirmi altın verip bir lâf satın aldım, üzerine düşmeyen lâfa karışma, Orada bir gün kalıyor, ikinci gün Padişahın oğlu gelip diyor ki:
>
> "Hemşehrim, sen benden ne istersen iste."
>
> "Ben senden ne istiyeyim. Ben çalışmadım ki senden hakkımı istiyeyim."
>
> "Bak benim babam Padişahdı, gelen misafir fakir olsun zengin olsun ondan sigara almazsa patlardı, ben onun için ellerini kestim. Bu huyundan vazgeçsin diye. Sen bunu sormadın ben de seni memnun edeceğim." (Günay, 1975: 357).

Bu masalda fakir adamın satın aldığı nasihati sınayarak ödüllendirildiği görülmektedir. Bununla birlikte masalda padişahın kolu, gelen misafirlerden sigara istediği için oğlu tarafından kesilmiştir. Bu da cezalandırma durumuna bir örnek teşkil etmesi açısından değerlendirilebilecek bir olgu olarak karşımıza çıkmaktadır. Diğer taraftan padişahın kolunun sigara yüzünden kesilmesi, onu kötü alışkanlıklardan vazgeçirmek amacıyla kullanılmıştır.

3.1.4. Kutsiyetin İspat Edilmesi

Peygamber kıssalarında peygamberlerin mucizeler göstererek kutsiyetlerini ispat ettiği bilinmektedir. Örneğin Hz. Musa asasıyla denizi ikiye ayırmış, asasını yılana çevirerek Firavun'un büyücülerinin sihirlerini bozmuştur. Menkıbelerde de aynı durum keramet olarak karşımıza çıkmaktadır. Abdülkadir Geylani'nin ölü tavuğu diriltmesi (Ünsal, 2010: 29), Hacı Bayram-ı Veli'nin Akşemseddin'i zincirle Şam'dan Ankara'ya getirtmesi (Hamarat, 2015: 41) başlıca keramet örnekleri arasında gösterilmektedir. Menkıbe ve kıssalardan masallara geçen evliya ve peygamberler de kutsiyetlerinin ispat edilmesi amacıyla mucizeler, kerametler göstermektedir.

Erzurum'dan derlenen "Hz. İsa Hikâyesi" adlı masalda Hz. İsa, arkadaşının söylediği yalanı bildiği halde ona doğruyu söyletmek amacıyla çolak birini iyileştirir:

> Yerlerde sürünen ve ayakları sakat bir çolak rast gelir. Hz. İsa bir dua eder, asayı üzerine koyar. Bu da iyileşir (Seyidoğlu, 1999: 226).

Görüldüğü gibi çolaklık, genellikle masallarda sonradan ana yahut yardımcı kahramana kazandırılan bir durumdur. Her ne sebeple olursa olsun kahramanı çolak duruma getirmek suretiyle mağdur bırakan tipler, Propp'un eylem alanlarından "Saldırgan'ın eylem alanı"na girmektedir. Kolun bir dua sonucu veya olağanüstü özellikler gösteren kahramanlarca iyileştirilmesi ise Propp'un "Yardımcı'nın eylem alanı"na girmektedir.

3.2. Kör Tipler

3.2.1. Mağdur Olma

İncelediğimiz masallarda karşılaştığımız kör tiplerde mağduriyet sonucu bu engele sahip olma durumunu görmekteyiz. Çolak tiplerin aksine mağduriyet sonucu kör olan kahramanlar iyileşebilmektedir.

Taşeli yöresinden derlenen "İyilikle Kötülük" adlı masalda padişah kızının gözlerini iyileştirmek için yola çıkan İyilik ve Kötülük adlı iki arkadaştan İyilik, Kötülük tarafından mağdur edilir. Kötülük'ün gözlerini çıkaran İyilik, padişahın kızının gözlerini bu gözlerle iyileştirir:

> Tabi bir hayli daha gezdikten sonra Eyinnik'in takati eyice kesilmiş. Gözünün bir tanesini vermeye razı olmuş. Gözünün bir tanesini çıkarmış ve Kötünnük'e vermiş. Kötünnük bunun garşılığında azıcık ekmek vermiş. Fakat bu kadar ekmek nefsi doyurmaz kı, tekrar biraz daha getirmişler Eyinnik demiş ki:
>
> "Arkadaş benim yörümeye takatim galmadı, ya benim garnımı doyur, ya da geri dönelim."
>
> "Diğer gözünü de verirsen garnını doyururum."
>
> Bir dere kenarına varmışlar, bir çınar ağacının dibinde oturuyorlarmış. Açlık bu nefis durmamış, öbür gözünü de vermeye razı olmuş. Eyinnik'in öbür gözünü de almış Kötünnük." (Alptekin, 2002: 289).

İyilik'in gözleri Hızırların duasına ağaç dallarının vesile olması sonucunda açılır ve İyilik, Hızırların kendisine verdiği öğütleri tutarak zengin olur:

Bunlar ellerini galdırıp dua etmişler, ağaç bir sallanmış yerinden, ağaç sallandıktan sonra demişler ki:

"Ağaçdan bir dal gopar".

Ağaçdan bir dal gopardıktan sonra:

"Gözün birisine sür."

Dalı gözünün birisine sürmüş, o gözü açılmış. Tekrar bir daha goparmasını söylemişler, bir dal daha goparmışlar, o bir gözüne sürünce, o bir gözü de açılmış." (Alptekin, 2002: 290).

İyilik'in başından geçenleri öğrenen Kötülük de İyilik'in yaptığı gibi iki gözünü çıkarır ama şeytanlar tarafından parçalanır:

Kötünnük de aynı şeyi duyduktan sonra, tabi Eyinnik bilmiş ama söylememiş, kendisini tanıtmamış. Aynı çınar ağacının dibine gelip, o da gözlerini çıkarmış, ağacın başına çıkmış, o gece şeytannar gelmiş, onu yere indirmişler, parçalayıp onu orda helak etmişler (Alptekin 2002: 291).

Taşeli yöresinden derlenen "Nartanesi" adlı masalda kıskançlık sonucu Nartanesi'nin mağdur edildiği görülmektedir. Annesi ölen Nartanesi, babasının evlenmesini ister. Babası bunu pek istemese de kız bir şekilde onu razı eder. Üvey anne Nartanesi'ni kıskanmaya başlar. Babaya Nartanesi'nden kurtulması için akıllar verir. Bir beyin oğluyla evlenen Nartanesi'nin çocuğu olur. Bunu öğrenen üvey anne Nartanesi'nden kurtulmak için babayı çiftçi olarak oğlanın evine gönderir. Çiftçi kılığındaki baba torununu öldürür ve kanlı bıçağı kızının cebine koyar. Nartanesi'nin kocası da karısının katil olduğuna inanarak onun gözlerini oydurtur ve ıssız bir yere bıraktırır. Kızın gözleri açılır:

"Eee, annesinin hırkasını da yoklayın. "

Yoklayorlar ki gannı bıçak çıkıyor, heç annesi nur tanesi gibi çocuğu keser mi?

"Eyi kesmiş ne deyelim, ne yapalım bunu?"

"Eee bunun gözlerini oyun, dağa goyverin."

Götürüyorlar gözünü oyuyorlar bu giz çocuğunun. Götürüyorlar dağın oraya bir yerine goyveriyorlar, becene bir yere, Allah tarafından iki aslan eniği peyda oluyor. Bunları bir gadıncağızın çocuğu götürüp gucağına veriyorlar. Allah tarafından çocuk

eyi oluyor. Çocuğu defnetmiyorlar, aynı aslanın annesi emdiriyor, besleyor. Gadıncağızı o aslan enikleri ekmek ufakları bilmem heriflerin çobanlarının azzığını getirip besleyorlar. Çocuk bir müddet sonra bayakı delikanlı olmuş. İki yanna sürünü sürünü oynarmış. Bir guş gelmiş oraya gönmüş ve demiş ki:

"Ah şu gızcağız guş dilinden bilse, iki tarafında çimen var. Çimeni alsa gözüne sürse, tükmüğünü gözüne çalıverse, esgikinden daha eyi olur." (Alptekin, 2002: 286-287).

Gümüşhane'den derlenen "Kuş Başı" adlı masalda kuş yüreği yenmesi sonucunda her sabah altın bulan bir delikanlı görmekteyiz. Delikanlı bir akşam zengin olma hikâyesini Kılkuyruk adındaki dünya güzeline anlatınca dünya güzeli bunu kör eder. Delikanlının gözleri açılır:

Bunun gözlerini oyup büke atarlar. Bu oğlan bükte oturup derdine yanarken bir kuş yaklaşıp dile gelir:

"Ey insanoğlu, dilden anlasan da benim dediklerimi yapsan. Gözlerin cebinde, yanına bir telek bırakacağım. Gözlerini cebinden çıkartıp yerine koyup besmele çekerek teleği gözlerine sürsen gözlerin iyi olacak."

Bunları anlayan oğlan kuşun dediği gibi yapar, gözleri görmeye başlar (Sakaoğlu, 2002: 388).

Gümüşhane'den derlenen "İnsan Yiyen Kız" adlı masalda insan yiyen kızdan kaçan üvey kardeşi kör bir deve evlat olur. Dev aciz olarak görülmemekte, koyunlarını otlatmakta, hayatını idame ettirebilmektedir:

Bir de bakar ki koyunları otlatan kocaman bir dev. Fakat bu devin gözlerinin görmediğini anlar. Akşama kadar koyunlarla gezdikten sonra ağılın yolunu tutarlar. Dev, bacaklarını kapının bir tarafına gererek koyunları birer birer içeri almaya başlar. Koyunları ağıla doldurduktan sonra kapısını kilitlemiş. Sofrasını kurup ekmeğini yemeğe başlar. Bu arada çocuk da koyunların arasından sıyrılarak devin masasına oturur. Dev kör olduğu için bunu göremiyor. Çocuk devle beraber yemeye başlar. Ekmek biter ki dev doymamış. "Allah Allah, bunda bir iş var" der kendi kendine. "Ben günde bu kadar ekmekle doyardım, şimdi acaba neden doymadım." Ve işi anlar. Hemen bağırır:

"İnsanoğlu, nerdeysen çık, sana söz veriyorum, şimdiye kadar oğlum uşağım olmadı, seni kendime evlât edeceğim." (Sakaoğlu, 2002: 359).

Kör devin evlat edindiği oğlan çocuğu devin çalınan gözünü bulur. Göz, eskisinden daha iyi görmektedir:

Oğlan, aslanla kaplanın durması için emir verir ve dev anlatmaya başlar:

> "Şu tepeye yenişe ineceksin, ileride bir kuyu var. O kuyudan aşağı ineceksin. Biraz indikten sonra önüne dolap gibi bir şey çıkacak. O dolabın kapağını açınca iki gözle iki sabun bulacaksın. O sabunlarla gözleri alacaksın. Önce sabunları annenin gözlerine süreceksin, sonra da annenin gözlerine takacaksın. O zaman gözler eskisinden daha iyi olacak." (Sakaoğlu, 2002: 360).

Elazığ'dan derlenen "Şah İsmail" adlı masalda ana kahraman babası tarafından kör edilir:

> "Neyse bir kiriş getirip başparmaklarını birbirine bağladılar. Şah İsmail onu kıramadı. Kasaplar satırlar ellerinde çıktılar, dediler ki:
>
> "Vallahi Padişahım, bizim elimiz bunu öldürmeğe gitmez."
>
> "Kaybedin de nasıl ederseniz edin."
>
> "Nasıl kaybedelim."
>
> "Gözlerini çıkarın, bir kuyuya atın."
>
> Gözlerini çıkardılar, yerine mil koydular, götürüp bahçedeki kuyuya attılar. (Günay, 1975: 348).

Gözleri kör edilerek kuyuya atılan Şah İsmail, aciz bir kahraman özelliği göstermemektedir. Kuyuda hayatını idame ettirebilecek durumdadır:

> Gel gelelim Şah İsmail kuyunun içinde, iki gözü yok. Bunun bir köpeği varmış, köpek her gün gelip bağırıp çağırıp aşağıya bir ekmek attı. Şah İsmail o ekmeği bulup yedi. Bir sabah oradan çingeneler geçerken su içmek için kuyuya bir sitil sarkıttılar, Şah İsmail sitilin kulpuna yapıştı. Çingeneler çekti, Şah İsmail dışarı çıktı. Çingeneler ekmek yerken buna da verdiler. Sonra kalkıp gittiler. (Günay, 1975: 348).

Dışarı çıkan Şah İsmail'in gözleri kuşlar yardımıyla açılır. Kanaatimizce intikamını alırken tanınmaması gerektiği için göz rengi mavi olur. İsmail'i kuyudan çıkaranların Çingeneler olduğu göz önünde bulundurulursa "öteki" diye tabir edilen köre yardım edenlerin başka "öteki" karakterler olması da dikkat çekilmesi gereken önemli bir noktadır:

> Şah İsmail orada oturup düşünürken, iki kuş ona bakıp dediler ki:
>
> "Bacı, biliyor musun burada yatan kimdir?"
>
> "Kimdir?"

"Şah İsmail'dir."

"Şah İsmail neden burada yatıyor?"

"Babası, Şah İsmail'in karılarını alabilmek için gözlerini çıkarıp kuyuya attı. Çingeneler de bilmeden çıkarttılar."

"Nasıl iyi olacak?"

"Bizim dilimizden bilirse, şuraya iki tane yaprak bırakalım, alsın gözüne sürsün gözü açılır. Gözü açılır ama mavi olur."

"Evin yapıla, açılsın da mavi olsun."

Neyse Şah İsmail, bunları dinledi, elini gezdirdi, bir yaprak buldu gözüne sürdü. Gözü açıldı." (Günay, 1975: 348-349).

Elazığ'dan derlenen "Bacılar" adlı masalda da kıskançlık sebebiyle gözleri çıkarılarak mağdur edilen bir gelin görmekteyiz. Olağanüstü güçlere sahip olan bir kadının teyzesi, kendi kızını şehzadeye gelin etmek amacıyla yeğeninin gözlerini kör etmektedir:

"Teyze ne olur bir damla su ver bana Allah için."

"Bir gözünü çıkar vereyim."

Gelin mecburi elini gözüne sokuyor, gözünü çıkartıyor, teyzesi su veriyor. Biraz daha yol gidiyorlar, üç günde kavuşacaklarmış, ikinci gün oluyor, gelin diyor ki:

"Ben susadım bayıldım, öleceğim."

"Öbür gözünü de çıkart."

Öbür gözünü de çıkartıyor veriyor, kör oluyor. (Günay, 1975: 403).

Masalda gözleri kör edilen kızın hünerlerinden biri, güldüğünde yanaklarında güller açmasıdır. Kör kız, kendisini sahiplenen "nenekarıya" bu gülleri sarayda satmasını söyleyerek gözlerini gül karşılığında geri alır. Masalın sonunda teyzenin oynadığı oyun aşikâr olur ve kızın teyzesi cezalandırılır, kız ile şehzade evlenir:

Nenekarı bakıyor kış günü güller açılıyor, kız: "Ana, bu gülü götür, padişahın sarayında gezdir, Bir deste gül bir göze, bir deste gül bir göze diye sat. Bir satın alan bulunur." diyor. Nenekarı gülleri topluyor, deste ediyor, eline alıyor, gidiyor, Padişahın sarayına giriyor, çağırıyor:

"Bir deste gül bir göze, bir deste gül bir göze"

Hemen o gelin çağırıyor:

"Getir nenekarı."

Bir gözü veriyor, gülleri alıyor. Nenekarı gözü kıza getiriyor, yerine koyuyorlar, o gözü görüyor (Günay, 1975: 404).

Taşeli yöresinden derlenen "Hırızmalı Güzel" adlı masalda Hırızmalı Güzel'i elde etmek isteyen padişah, oğlu Güzel Ahmet'in öldürülmesini emreder. Cellatlar Ahmet'e kıyamadığı için onun gözünü kör ederek bir kuyuya atar:

El olmuş, git olmuş gralın bir gizi varmış geziye çıkarmış, geziye çıkmış da bakmışmış bir gün guşlar hemen bir guyuya gonar. Guyuya bir çıkmış, iki çıkmış, bi daa girmiş. Bi daa girince hele bu guyuda ne var bir anlayayım demiş. Varmış bir guyuya bakmışmış, gözünü de oydurmuş padişah oğlunun (Alptekin, 2002: 387).

Güzel Ahmet'in gözleri güvercin kanadı vesilesiyle açılır:

"Bir güvercin gelmiş, uça uça gelmiş, güvercin ganadını höyle bir salıvermiş oğlanın gözlerine güvercinin bir ganadını çalmışmış giz, oğlanın gözleri açılmış." (Alptekin, 2002: 387).

Taşeli yöresinden derlenen "Muradına Nail Olmayan Dilber" adlı masalda ise olağanüstü güçlere sahip olan hamalın kızıyla evlenmek isteyen şehzadeyi vezirin karısı, kendi kızı adına kıskanır ve hamalın kızını bir şekilde kör eder:

Nihayet yürüyorlar gıza o duzlu çöreği yediriyor. Şişeye duzlu su goyuyor onu içiriyor.

"Yapma, etme, susuz yandım." dedik sıra duzlu su veriyor. Acıkdık dedik sıra duzlu çörek veriyor. Nihayet bunun gözlerini oyup bir ormana bırakıveriyor. Ondan sonra gendi gızına o güzelin, dünya güzelinin elbisesini geydirip fırlayıp gediyor (Alptekin, 2002: 333).

Kızın gözleri yine kendisinin olağanüstü özellikler göstermesiyle açılır:

Gadın ondan evvel, bir gülüyor iki tane de oğlana gül veriyor. O, oduncu babayı gönderiyor. "Bir gül bir göz de, padişahın sarayının önünde dolan, bu gülü gözlere değiş gözlerimi al gel." deyor (Alptekin, 2002: 335).

Gümüşhane'den derlenen "Muradına Nail Olmayan Dilber" adlı masalda da "Bacılar" masalına benzer bir kör olma durumuyla karşılaşmaktayız. Olağanüstü güçlere sahip olan güzel kızın yerine teyzesinin çirkin kızını koyarak padişah oğlunu evlendirmek isteyen teyze, yeğenini kör eder:

> Kendi çirkin kızı ile yanaklarında güller açan kızı alıp arabayla yola çıkarlar. Yolda kız acıkınca, teyzesi daha önce hazırladığı çok tuzlu ekmeği buna verir. Ekmeği yiyen kız susar ve teyzesinden su ister.
>
> "Gözünün birini bana verirsen sana su var, yoksa vermem!"
>
> "Gözsüz de edemem ama, çok susadım al."
>
> Kız gözünün birini verir, bir bardak su alır. Çok tuzlu ekmek yiyen ne eder? Yine susar.
>
> "Öbür gözünü de verirsen su var, yoksa vermem."
>
> Kız öbür gözünü de verir. Memleketten epey uzaklaşınca bir tekme vurup kızı arabadan da atarlar (Sakaoğlu, 2002: 441).

Gözleri kör edilen kızı evlatlık alan yedi çocuklu baba, kızın hünerleri sayesinde zengin olur ve güldüğünde güller açan kızın gözlerini teyzesinden bu güller karşılığında alır, kızın gözleri açılır:

> Gözleri adama verip bir çift gül alırlar. Gözleri alan adam eve gelince gözleri kızın gözüne yerleştirirler, kız görmeye başlar (Sakaoğlu, 2002: 443).

Bilge Seyidoğlu tarafından derlenen "Muradına Ermeyen Dilber I" (1999: 165-169), "Muradına Ermeyen Dilber II" (1999: 170-174) ve "Muradına Nail Olmayan Dilber" (1999: 175-181) adlı masallarda da karakterler değişse dahi aynı şekilde kör edilme durumu olduğundan çalışmamızda adı geçen masalların tafsilatına gerek duyulmamıştır.

Elazığ'dan derlenen "Hayırsız Kız" adlı masalda da ayı tarafından iki gözü kör edilen bir devle karşılaşmaktayız:

> Onlar gitmekte olsunlar, küçük oğlan da kendi yoluna gitmiş, Bakmış bir davar otluyor, iki gözden kör bir dev davarları otarıyor (Günay, 1975: 496).

Masalda kör dev aciz olarak görülmemektedir. Davar otlatmakta, hayvanların karınlarının doyup doymadığını sırtlarına dokunarak anlamaktadır:

> Dev kapıda duruyor, her geçen davarın sırtını elini sürüyor, bakıyor hepsi de doymuş, karınları havaya kalkmış. Memnun oluyor (Günay, 1975: 497).

Kör devin yanına yardımcı diye aldığı küçük oğlan, devin gözlerini ayıdan alarak deve teslim eder ve ödüllendirilir:

> Bu vuruyor, vuruyor o ayıyı orada öldürüyor. Gidiyor, ayının evine giriyor, dolabı açıyor devin iki gözünü cebine koyuyor, Biraz da gecikiyor, devin de canı sıkılıyor, bu malı davarı önüne katıyor, kavalını çala çala alıp getiriyor (Günay, 1975: 497).

Taşeli yöresinden derlenen "Akıllı ve Akılsız Kardeş" adlı masalın final bölümünde akılsız gibi görünen Keloğlan ile akıllı olan kardeşi soğuk havada dışarıda uyumak zorunda kalmışlardır. Akıllı Oğlan, Keloğlan'dan örtünmek amacıyla keçe ister. Keloğlan akıllının gözlerini vermesi karşılığında ona keçe verir. Bu masalda öbürlerinin aksine gözler iyileşmez. Keloğlan sabah kalktığında akıllıyı ölmüş bulur:

> Fakirin heç üzerine örtecek bir şeyi yok. Gardeşi Keloğlan'dan keçe istemiş o da vermemiş.
>
> "Eğer sol gözünü verirsen sana bir keçe vereyim."
>
> O tarafa keçeyi vermiş, Akıllı Oğlan öteki gözünü de vererek biraz daha keçe alır. Fakat daha Akıllı Oğlan'ın sesi kesiliyor. Sabahdan gaksa ki, ağasının dişleri sırtaragalmış.
>
> "Ülen ağa beni gandırdın mı?"
>
> Bakmışmış ağası ölmüş. Galkmış gatırlarını yükletmiş ağlayı ağlayı çekmiş getmiş (Alptekin, 2002: 346-347).

Erzurum'dan derlenen "Melikşah" adlı masalda annesi Melikşah'ı Arap sevgilisinin padişah olmasını istediği için kör eder. Sağ gözünü Melikşah'ın sol cebine, sol gözünü ise sağ cebine koyar:

Annesi Arap'a: "Gözlerini oy, götürüp büyük bir kuyuya atalım." "Ben efendimin gözlerini oyamam." "Sen oymazsan ben oyarım." diyip gözlerini çıkarır. Sağ gözünü sol cebine sol gözünü sağ cebine koyar (Seyidoğlu, 1999: 163).

Kuyuya kör bir şekilde atılan Melikşah'ın gözlerini peri kızı açar ama Melikşah'ın gözleri açılsa da şaşılığı hiç gitmez:

Eski haline gelir ama gözleri kördür. Peri padişahının kızı remil atar. Gözleri Melikşah'ın kuyudan çıktığı zamanki elbiselerinin cebinde olduğunu görür. Bunları hemen buldurur. Aceleyle onları çıkarıp yerine koyar ve peri ilacını sürer. Gözleri eski halini alır ama şaşı olur (Seyidoğlu, 1999: 164).

Taşeli yöresinden derlenen "Gülmez Padişahı" adlı masalda da Gülmez Padişahı'nın en küçük oğlunu kıskanan iki kardeşi onun gözünü çıkararak kör bir kuyuya atar:

"Ağabey hende matranı versen de bir su içsek ya."

Bunu Nemşehir Güzeli söyler. Deniz güzeli de fındık içinden bir elbise gatmış cebine, cekedinin cebine. Ondan sonra demişler ki:

"Gözüün birini verirsen bu isteklerinizi veririm."

" Ver de al gözünün birini"

İleri varır eyce giz bu oğlannara gizar.

"Hökmünü ver de şu gardaşlarını bir öldüreyim hunnarı."

Hökmü elinde, kes gılıç bunu dese gılıç hepsini kesip öldürecek. Neyse oğlan hökmünü vermemiş, gene giyamamış. Ötekini gözüne almış, varmış bir kör guyunun içine, üsdüne bir çul sererler, bir ipliğine daş goyarlar.

"Otur huraya." derler padişahın en güççük oğluna oğlan cumbadak aşağıya düşer (Alptekin, 2002: 276).

Oğlanın gözü kartal kanı sürülmesi suretiyle açılır:

"Hoyun çoban, hendere üç gartal gelecek, onun birini vurup gelirsen sana şu gadar altın vereceğim." Neyse gartalı çoban vurur gelir. Gartalın ganini gözlerine çalıverince oğlanın gözleri açılır, oğlan da çıkarır üç dört altın verir (Alptekin, 2002: 276).

Bu başlıkta ele aldığımız masallarda gözleri kör edilen kahramanların genellikle kuyuya atıldığı görülmektedir. Kahramanların kuyuya atılması ve kuyudan çıkarılması, kanaatimizce Hz. Yusuf kıssasından esinlenildiğini göstermektedir.

3.2.2. Merhametten Faydalanma

Kimi zaman karakterler görmüyor taklidi yapmak suretiyle yahut oğlunun/kızının gözlerinin görmediğini söyleyerek karşısındakini kandırır. Bu masallarda merhametten faydalanarak muradına nail olmaya çalışan karakterler kimi zaman emellerine ulaşabilir.

Elazığ'dan derlenen "Hırsız" adlı masalda padişah bir türlü hırsızı yakalayamaz. Bir kocakarı padişaha hırsızı yakalayabileceğini söyler. Hırsızın annesinin evini bulan kocakarı, anneye oğlunun iki gözünün görmediğini, gözüne deve ciğeri sürülürse görebileceğini söyler ve bu yolla onu kandırır ama hırsızı yakalayamaz:

> Kocakarı oğlanın evini bulur, anasına ağlar ağlar, çocuğun anası da sorar:
>
> "Ne var, neden ağlıyorsun?"
>
> "Benim bir tek oğlum var, İki gözü narime olmuş, doktorlar derman gösteremiyorlar." (Günay, 1974: 446).

Elazığ'dan derlenen "Zülfü Mavi" adlı masalda da kör taklidi yaparak iki kardeşin merhamet duygularından faydalanmak isteyen bir cadı görmekteyiz:

> Gene o cadı kadını buluyorlar, bu çocukları kaybetmeğe yolluyorlar. Cadı kadın bu kızın kapısının önüne gidiyor, ağlıyor sızlıyor, diyor:
>
> "Gözlerim kördür, gözlerim görmüyor, bu gece beni misafir edin." (Günay, 1975: 363).

Cadı kadın her ne kadar bu iki kardeşin merhamet duygularından faydalanarak içeri alınsa da emeline ulaşamaz. Masalın sonunda kardeşler anne ve babalarına kavuşurlar:

> "Nasıl oluyor da onu görüyorsunuz da bunu görmüyorsun? Haydi oğlum kalk git babanın eline, kızım sen de. Bak işte bunlar senin çocukların, senin baldızların size

kötülük yaptılar. Senin karın bu çocukları doğurdu. İnsan evladı hiç it eniği ile pisik eniği doğurur mu?"

Kalktılar gittiler, analarına mezardan çıkardılar. Yıkadılar temizlediler, el-elbise giydirdiler. Teyzelerini de kovdular. Bunlar mesut oldular. Yedi içti muradına geçti (Günay, 1975: 365).

Elazığ'dan derlenen "Keloğlan ile Dev" adlı masalda da Keloğlan'ın sürülerine sahip olmak isteyen ihtiyar kör bir kadın görülmektedir. Kadının kendisini kandırmaya çalıştığını anlayan Keloğlan ihtiyarı kazdığı kuyuya düşürür:

Biraz yürüyor, sürüleri döndürüyor, babasının gitme dediği yoldan gidiyor. Gidiyor bakıyor orada bir sürü otluyor, kavağın başında da gözden kör bir ihtiyar kadın duruyor: "Oğul oğul, bu kavağa benim saçımı bağladılar, gel sök de ineyim davarımı götüreyim." diyor. Hâlbuki o cadı kadın çıkanı kavaktan aşağı itermiş, düşer ölürmüş. Sürüler de kendisine kalırmış. Bu oğlan çıkıyor bakıyor ki yedi bölük saçı var ama uzun bağı yok. Hemen akıllanıyor, kendisini aşağıya atmak için böyle yaptığını anlıyor (Günay, 1975: 372).

Gümüşhane'den derlenen "Hani Ya Bacımın Ayağı?" adlı masalda kör taklidi yapan bir cadı karısı görmekteyiz. Cadı, ağaçtan kızı indirerek padişahın oğluyla evlenmesine vesile olur:

Gidip cadı karısının istediklerini getirirler. Cadı karısı başlar iş görmeye. Sacayağını ters kurar, teknenin tersinde hamur yuğurmaya başlar, sacı ters kurar. Kız dayanamayıp ağaçtan seslenir:

"Nene nene, ne ediyorsun, tersine mi ediyorsun?"

"Ah kızım gözlerim görmüyor, in gel de buraları düzelt git."

Kız "Eğil selvi kavağım eğil." deyince kavak eğilir, kız iner. Başlar tekneyi doğrultmaya, sacı, sacayağını doğrultmaya. Hemen kızın etrafını sarıp kızı yakalarlar. Kız "Doğrul kavağım doğrul." derse de kavak doğrulur, kız aşağıda kalır. Padişahın oğlu da kızı alıp gider (Sakaoğlu, 2002: 379).

Taşeli yöresinden derlenen "Geyik Oğlan" adlı masalda ise kör taklidi yapan cadı, kızı ağaçtan indirmeye çalışır ve emeline ulaşır:

Gazanı, sacayağını alıp gediyor cadı garısı. Sacayağını ters goyuyor, gazanı üzerine goyunca gazan devriliyor.

"Aaa... nine öyle olmaz, sac ayağını çevir."

"A yavrum gözlerim görmez sacayağını doğru koy da, şu gazanı dolduruver."

"İnemem nine, inemem."

Neyse doldurur gazanı gene goyar, gene devrilir. Giz dayanamıyor bu sefgiz dayanamayınca iniyor. Giz inerken beraber beyin oğlu bunu yakalıyor (Alptekin, 2002: 464).

3.2.3. Karşı Hamlede Bulunma

Masallarda her zaman merhamet bekleme amacıyla kör taklidi yapılmadığı, kimi zaman kahramana karşı yapılan planı bozmak amacıyla kör taklidinin yapıldığı görülmektedir. Gümüşhane'den derlenen "Bacadan Atılan Ölü" adlı masalda dayısının aldatıldığını anlayan Keloğlan ipleri eline alır ve yengesinin neler yaptığını kapı arkasından dinler ve dayısıyla beraber planları bozmaya çalışır:

Ertesi sabah kadın kocası ile Keloğlan'ı kargışlar: "Ah Keloğlan ile kocam akşam gözleri kör olarak gelseler."

Keloğlan tarlaya gelince dayısına tembihler: "Dayı, bu akşam öküzlerin kuyruğundan tutup kör kör eve gideceğiz. Ben "Aç" deyinceye kadar gözünü açmayacaksın. Ben ne zaman gözümü açarsam sen de o zaman gözünü açacaksın." (Sakaoğlu, 2002: 533).

Gerçekten de Keloğlan ve dayısı akşam kör taklidi yaparak eve gelirler ve kadının dostunu öldürürler. Suçu da yengenin üzerine atarlar:

Kadın tavaya yağı koyar, eritir. O sırada kadın dışarı çıkar. Göz ucuyla bakan Keloğlan hemen kalkıp kopda sayıklayan oynaşın boğazından aşağı yağı döker. Adam boğulup ölür. Kadın içeri girince Keloğlan gözünün birini açar:

"Oğlum benim de bir gözüm açıldı."

"Dayı benim ikisi de açıldı."

"Benimkilerin de ikisi açıldı."

"Dayı bak, yengem bir adam öldürmüş." (Sakaoğlu, 2002: 534).

3.2.4. Başkahramanın İmtihan Edilmesi

Kimi masallarda kahramanın bir işi başarabilmesi amacıyla karşısına kör karakterler çıkmaktadır. Kahramanlar kör karakterleri iyileştirerek imtihanı geçerler.

Elazığ'dan derlenen "Hayırsız Kız" adlı masalda kızının durumuna ağlamaktan gözleri kör olmuş bir padişahın derdine ceylan sütü çare olmaktadır:

> Bu kızın merakından ağlaya ağlaya padişahın gözleri kör oluyor. Doktorlar geliyorlar: "Ceylân sütü olsa gözlerin iyileşir." diyorlar (Günay, 1975: 499).

Ceylan sütünü Keloğlan kılığındaki küçük oğlan getirir ve padişah iyileşir:

> "Baba, bu ceylân sütünün hakikisidir. Keloğlan getirmiş."
>
> "Kızım, sen bozdun mu? Ötekiler getiremediler de o mu getirecek?"
>
> Anası da merak ediyor, diyor:
>
> "Kızımın kalbini kırma, onun hatırı için gözüne koy."
>
> Gözüne koyuyorlar, gözleri açılıyor (Günay, 1975: 500).

Mardin'den derlenen "Üç Yol" adlı masalda nasibini arayan adam yolda giderken bir ağayla karşılaşır:

> Oğlan yoluna devam etmiş. Yolda giderken bir köyün ağasına rastlamış. Köyün ağası, oğlanı görünce yanına gitmiş. Buralarda ne aradığını sormuş. Oğlan yine herkese söylediği gibi nasibini aradığını söylemiş. Köyün ağası, adama:
>
> - Benim de bir derdim var. Kızımın gözleri görmez. Nereye götürdüysem, kime gösterdiysem çare bulamadım. Nasibini veren kişiyle karşılaşırsan benim kızımın durumunu da anlatır mısın? diye sormuş (Demir, 2023: 535).

Oğlan bunu kabul etse de nasibini bulamayacağına hükmederek eve dönmeye karar verir ama karşısına yaşlı bir kadın çıkar. Ağanın oğlundan önce bir çiftçi ve balıkla karşılaşarak onların derdini de dinleyen oğlana yaşlı kadın üç yol gösterir:

> Oğlan en son eve dönmeye karar vermiş. Çünkü yine nasibini bulamamış. Oğlan tam eve dönecekken yaşlı bir kadın onu görmüş, yanına çağırmış. Kadın oğlana buralarda ne aradığını sormuş. Oğlan kadına neden geldiğini anlatmaya başlamış. Yaşlı kadın, oğlanı iyice dinledikten sonra oğlana:
>
> - Şimdi beni iyi dinle. Sana üç yol göstereceğim. Birincisi ağanın kör olan kızı yabancı bir kişinin ellerinden su içerse gözleri iyileşir. İkincisi, göldeki balığın sırtında küçük bir iğne var. O iğne çıkarılırsa kız eski hâline döner. Üçüncüsü ise çiftçinin toprağının altında bir sürü altın gömülü, ondan dolayı ürün yetişmez, demiş.
>
> Oğlan bunları öğrenince yaşlı kadına:

- Bana da bir yol göster. Ben ne yapayım? demiş.

Yaşlı kadın:

- Aklını kullan, demiş (Demir, 2023: 535).

Aklını kullanan oğlan önce ağanın kızının gözünü açar, sonra balığı güzel bir kıza dönüştürür, masalın sonunda da çiftçiyle altınları bölüşerek hem dünya güzeliyle evlenir hem de zengin olur.

Erzurum'dan derlenen "İyilik Et De Suya At Balık Bilmezse Halik Bilir" adlı masalda bir padişahın gözüne sadece balıklar padişahının kanı sürülürse gözlerinin açılacağı bildirilir. Padişahın gözlerinin açılması en küçük oğlu Ahmet sayesinde olur:

> Zamanın birinde bir padişah varmış. Bir gün bu padişah hastalanır. Bütün doktorlar toplanırlarsa da buna bir çare bulamazlar. Padişahın hastalığı günden güne artar ve sonunda gözleri kör olur. Memlekette olan bütün doktorlar gelirler. Doktorlardan birisi der ki: "Balıklar padişahının kanı olursa padişahımız iyileşir." (Seyidoğlu, 1999: 204).

Taşeli yöresinden derlenen "Ceylân Yüreği" adlı masalda ise padişahın gözü bir sebepten kör olur. Ceylan yüreği ile ciğeri yedirilmezse gözleri açılmayacaktır:

> Neyse bir gün sol vezirin oğlu, sağ vezirin oğlu, bunların yanında çok giymatlı, bir gün padişahın gözü kör olmuş, demiş ki:
>
> "Kim bir ceylan vurup gelirse, ciğeriyle yüreğini yerse padişahın gözü eyi olacak, eğer vurup gelmezse heç eyi olmayacak." (Alptekin, 2002: 311).

Padişahın gözünü açmaya Keloğlan muvaffak olur:

> Neyse Keloğlan'ın garısı dutar babasının yanna gider. Babasına der ki:
>
> "Baba Keloğlan enişden sana ceylânın ciğeri ile yüreğini getirdi. Sana lâzımmış. Üryanda bunu yeyceğini söylemişler."
>
> Bir lokma alır padişahın gözü açılmaya başlar, ciğer ile yüreği bitirir, adamakıllı gözü açılır (Alptekin, 2002: 313).

Taşeli Yöresinden derlenen "Aslan Ali" adlı masalda bir padişaha rüyasında karısının hamile olduğu ve doğacak çocuğunun, padişahın başına türlü türlü belalar açacağı söylenmiştir. Bunun üzerine padişah, doğan çocuğun öldürülmesini ister ama

bebeğe kıyamazlar, onu aslan yatağına aslanlar tarafından parçalanması için bırakırlar. Bir zaman sonra padişah kör olur ve rüyasında gözüne aslan kanı sürülmesi suretiyle gözünün açılacağı söylenir. Masalda padişahın gözünün oğullarıyla harbe tutuşmasından dolayı açıldığı anlaşılmaktadır:

> Aslannar yavruluymuş, bunun fargına, varmamış, yavruların arasında o çocuğu da beslemiş, emdirmiş, büyütmüş, bir zaman gelmiş, padişahın gözü kör olmuş, rüyasında demişler ki:
>
> "Senin gözüne bir aslan ganı sürersen senin gözün açılır." (Alptekin, 2002: 316).

Erzurum'dan derlenen "Bengiboz" adlı masalda ise gözleri görmeyen bir padişaha kendisinin ayak basmadığı toprak sürülmesi suretiyle padişahın gözü açılacaktır. Bu padişahın gözünü en küçük oğul açar:

> Bir varmış bir yokmuş, çok eski zamanlarda gözleri görmeyen bir padişah varmış. Bu padişahın da üç oğlu varmış. Oğlanlar çok merak edip, gidip gelip babalarına: "Baba sen gözlerinin niçin görmediğini anlat? Onları bir hekime baktıralım." diye sorarlarmış. Baba da: "Yavrularım benim gözlerimin açılması imkânsız. Hiçbir doktor benim gözlerimi açamaz." dermiş. Oğlanlar çok yalvarınca padişah dayanamaz: "Benim ayak basmadığım bir yerden toprak getirip çamur yapıp gözüme sürerseniz, o toprak gözlerimi açar." der (Seyidoğlu, 1999: 61).

Taşeli yöresinden derlenen "İyilikle Kötülük" adlı masalda da bir padişah, gözleri görmeyen kızını kim iyi ederse ona verecektir:

> Bir zamanlar bir padişah varmış, padişahın gizinin gözleri görmezmiş. Tellallar çıkarmış:
>
> "Kim göz getirirse gizimi ona vereceğim." diye vaat etmiş (Alptekin, 2002: 289).

Kızın gözlerini açmaya Kötülük muvaffak olsa da İyilik'in gözlerini kör ettiği için masalın sonunda şeytanlar tarafından parçalanır.

İyilik ve Kötülük'ün masalının bir çeşitlemesine Esma Şimşek'in yapmış olduğu derlemede de rastlanmaktadır. Benzer şekilde İyilik'in gözlerini alıp onun kör olmasına sebep olan Kötülük masalın sonunda cezalandırılmakta, İyilik ise gözlerini tekrar geri almaktadır (Şimşek, 1990: 547-549).

Taşeli yöresinden derlenen "Zan Uşakları" adlı masalda bir padişahın birbirinden akıllı üç oğlu, padişahtan biraz para alıp yolda giderlerken devenin bıraktığı izlerden gözünün kör olduğunu anlar:

> Üçü de çıkmışlar, kâfi miktarda babalarından birer parça para çekmişler, birer ata binip çekip getmişler. Gediyorlar bir yere varıyorlar, bir deve izi getmiş:
>
> "Devenin bir ayağı gırık aksıyor."
>
> Diğer birisi de deyor ki:
>
> "Gözü kör." (Alptekin, 2002: 351).

Mardin'den derlenen "Kayıp Deve" adlı masalda da üç yaşlı adam, kayıp bir devenin tek gözünün görmediğini, bir ayağının aksak olduğunu ve kuyruğunun kesik olduğunu deveyi görmeden bilir:

> Adam devesini bağladığı yere oturur beklemeye başlar. Üç yaşlı adam bu adamı böyle çaresiz görünce adama derler ki:
>
> - Hayırdır, ne işin var burada? Neyi bekliyorsun?
>
> Adam:
>
> - Sormayın başıma neler geldi neler. Devemi buraya bağlayıp pazara girdim. Bir geldim deve yerinde yok, nereye baktıysam da bulamadım, der.
>
> Yaşlı adamlardan biri:
>
> - Senin devenin bir gözü kör müydü? der.
>
> Adam heyecanlanır. Adama:
>
> - Evet, benim devenin bir gözü görmüyordu, der.
>
> Diğer yaşlı adam da:
>
> - Senin deven topal mıydı? der.
>
> Adam yine heyecanlanır. Yaşlı adama:
>
> - Evet, benim devenin bir bacağı sakattı, der.
>
> Öbür yaşlı adam da:
>
> - Senin devenin kuyruğu kesik miydi? der.

Adam çok şaşırır, yaşlı adama:

- Evet devemin kuyruğu kesikti, der.

Üç yaşlı adam, çaresiz adama der ki:

- Yok, biz öyle bir deve görmedik (Demir, 2023: 420).

Masalın sonunda üç yaşlı adam ağaya deveyi görmeden durumunu nasıl bildiklerini anlatır:

Ağa öfkelenir, yaşlılara:

- Peki, adamın devesini görmediniz ama her özelliğini söylediniz. O nasıl oluyor, der.

Birinci yaşlı:

- Ağa, devenin kaybolduğu yerde sağ taraftaki tüm otlar yenilmiş ama sol taraftaki otlar duruyordu, ondan kör müydü diye sordum, der.

İkinci yaşlı:

- Devenin dışkısı hiç dağılmamıştı. Ben ondan kuyruğu kesik mi diye sordum. Kesik kuyruklu develer dışkısını öyle yapar, der.

Üçüncü yaşlı da:

- Devenin topraktaki ayak izlerine baktım. Yamuk yürümüş. Ondan topal mı dedim, der (Demir, 2023: 422).

İmtihan etme durumunun yanında çolak tipler bahsinde değindiğimiz kutsiyetin ispat edilme durumu, kör tiplerde de karşımıza çıkmaktadır. Körleri iyileştirme mucizesiyle bilinen Hz. İsa, masallarda da aynı mucizeyi tekrarlar.

Erzurum'dan derlenen "Hz. İsa Hikâyesi" adlı masalda Hz. İsa, arkadaşının söylediği yalanı bildiği halde ona doğruyu söyletmek maksadıyla kör bir adamı Allah'ın yardımıyla iyileştirir:

Arkadaşı ekmeğini saklar, giderler. Yolda gözleri âmâ bir adama rastlarlar. Hz. İsa bir dua eder, bunun gözleri açılır. Hz. İsa'nın asası elinde olduğu için mucize de

ondaymış. Asayı koyar üzerine dua eder. O iyileşir, bunun ayaklarına kapanır (Seyidoğlu, 1999: 226).

3.2.5. Cezalandırma

Masallarda kimi zaman ahlaksızlığın sonucu olarak çeşitli uzuvlar kesilebilmekte ya da işlevini yitirebilmektedir. Elazığ'dan derlenen "Keloğlan" masalında kocasını aldatan bir kadının evine elindeki kargayla misafir olan Keloğlan, karganın evin içinde ne olup bittiğini bildiğini iddia ederek kargayı bir eşek karşılığında kadının kocasına satar. Karganın her şeyi bilmesinden korkan kadın bunu dostuna söyler. Dostu bunun sadece bir kuş olduğunu ve kuşu vurup öldürebileceğini söyler. Kuşu vururken kaza sonucu kendi gözünü kör eder ve oradan ayrılır:

> Adam içeri girip bakıyor. Diyor ki:
>
> "Yahu bunda ne var, bu bir kuştur. Bir ağaç parçası ver, onu öldüreyim."
>
> Hacı bilenin kafasına atmak için bir ağaç parçası alıyor. Ağaç parçasını kuşa fırlatınca ağaç parçası kapıya çarpıyor oradan da bir yorga gelip bunun gözüne giriyor. Gözü kör oluyor (Günay, 1975: 373).

Kanaatimizce bu masalda ahlaksızlığa son vermek adına olağanüstü bir sebep ortaya konarak kadının dostu cezalandırılıyor.

Kaza sonucu kör olma durumu her zaman cezalandırılmak maksadıyla görülmemektedir. Masalların bir kısmında talihsizlikler zincirinin bir parçası olarak da gözler kör edilebilir. Mardin'den derlenen "Adil Olmayan Kadı" adlı masalda bir fırıncının başına gelen talihsizliklerden birisi de bir kavgayı ayırmaya çalışırken parmağını istemeden de olsa bir Yahudi'nin gözüne sokarak onun tek gözünü kör etmesidir.

Masal, bir tavuğunu yemek için keserek fırıncıya pişirmesi amacıyla fırıncının yanına gitmesiyle başlar. Fırıncı, tavuk sahibine tavuğun akşama hazır olacağını söyler. Bir süre sonra fırıncıya kadı gelir ve tavuk sahibinin tavuğunu ister. Fırıncı ise tavuğun sahibi olduğunu söyleyerek bunu reddetse de kadı, fırıncıdan tavuk sahibine

tavuğun uçtuğunu söylemesini isteyerek fırıncıyı ikna eder ve tavuğu alır. Tavuğunu almaya gelen müşteriye fırıncı tavuğun uçtuğunu söyler ama müşteriyi doğal olarak buna inandıramaz. Müşteri ile fırıncı soluğu kadının yanında almak için yola çıkarlar ama fırıncının talihsizliklerine her adımda yenileri eklenmeye başlar. Yolda giderlerken iki kişinin kavga ettiğini gören fırıncı kavgayı ayırmak ister ama kaza sonucu kavga edenlerden birinin gözüne parmağını sokarak onun tek gözünü kör eder:

> Adam fırıncıyla beraber kadıya gitmek için yola koyulmuşlar. Yolda iki kişi kavga ediyormuş. Biri tokat atıyor, diğeri tekme atıyor kısacası birbirlerini çok kötü dövüyorlarmış. Fırıncı aralarına girip onları ayırmak istemiş. Onları ayırayım derken fırıncı yanlışlıkla parmağını kavga edenlerden birinin gözüne sokmuş. Adamın gözü kör olmuş. Adam ah vah etmiş:
>
> - Ahh gözüm, gözüm gitti (Demir, 2023: 512).

Tek gözü kör olan adam da hakkını kadıdan isteyince fırıncıdan dava olanların sayısı birken ikiye çıkar. Fırıncının başına gelenler bunlarla da bitmez. Kahramanlarımız kadının bulunduğu yere yaklaşınca fırıncı korkar ve kaçmaya başlar. Fırıncı kaçar, tek gözü kör adam ile müşteri onu kovalar. Kovalamacanın sonunda fırıncı bir minareden atlar ama yaşlı bir adamın üstüne düşerek onu öldürür. Bunun üzerine babasını öldürdüğü için yaşlı adamın oğlu da fırıncıdan davacı olur ve kadının huzuruna fırıncı, müşteri, tek gözü kör adam ve yaşlı adamın oğlu varır. Davaların çözümüne başlayan kadı, öncelikle tavuk sahibi adama Müslüman olup olmadığını sorar. Adamdan Müslüman olduğu cevabını alınca Kur'an'dan çürümüş kemiklerin diriltilebileceği ayetini göstererek müşteriyi davasından vazgeçirir. Sıra tek gözü kör adama gelir. Kör adamın Yahudi olduğunu öğrenen kadı, onu da ikna ederek davasından vazgeçirir:

> Kadı efendi, biz birisiyle kavga ediyorduk. Fırıncı aramıza girdi. Parmağını gözüme soktu. Gözüm kör oldu. Ben gözümü istiyorum, demiş.
>
> Kadı:
>
> - Sen Müslüman mısın?
>
> Gözü kör olan adam:
>
> - Hayır, ben Yahudi'yim, demiş.

Kadı:

- Bizim anlayışımıza göre Müslümanlar, Yahudilerden iki kat daha kıymetlidir. Kısasa kısas düşüncesine göre senin iki gözün patlarsa o zaman bu fırıncının bir gözünü patlatırız. O yüzden senin diğer gözünün de kör olması lazım, demiş.

Gözü kör olan adam:

- Aman Kadı Efendi ben davamdan vazgeçtim, zaten bir gözüm kalmış, o da giderse ben ne yaparım, demiş (Demir, 2023: 514).

Bir şekilde genç oğlanı da davasından vazgeçiren kadı fırıncıyı haklı bulsa da fırıncı bu duruma çok üzülür. Masalın sonunda adil olmayan kadı hak ettiği cezayı bulur. Yahudi'nin gözü açılmaz.

Mardin'den derlenen "Hakim ile Hırsız" adlı masalda da hırsızlık yapmak için bir eve giren adamın gözü iğne batması suretiyle kör olur:

Bir gün bir hırsız bir eve hırsızlık yapmak için girmiş. Hırsız evde altın, para aramaya başlamış. Hırsız dolapları karıştırmaya başlamış. Hırsız dolaptaki eşyaların cebini aramış. Dolapta ceketlerin birinde de iğne varmış. Hırsız o iğneli ceketi almış ve yakından bakmaya başlamış. O sırada ceketteki iğne hırsızın gözüne girmiş (Demir, 2023: 516).

Ev sahibinden gözünün hakkını isteyen hırsız ile ev sahibi soluğu hakimin yanında alır. Adaletsiz olan bu hakim hırsızı haklı bulur ve ev sahibinin bir gözünün patlatılmasını ister. Ev sahibi bu işten kurtulamayacağını anlayınca tanıdığı bir tespih ustası olduğunu, ustanın tek gözünün kapalı olduğunu ve onun gözünün patlatılmasını hakimden ister. Hakim hiçbir şeyden haberi olmayan tespih ustasını çağırtır. Hakimin adaletsiz olduğunu bilen usta, hayvanların dilinden anladığını söyleyerek hakimi kandırır. Masalın sonunda hakime adil olmadığını söyleyen usta, hakimi korkutur ve hakimin haksızlık yapmasının önüne geçer.

Gümüşhane'den derlenen "Asker Karısına İftira" adlı masalda ise asker hanımına iftira atan askerin kardeşi, bezirganın hizmetkarı ve kadının kırk altın vererek asılmaktan kurtardığı bir adam kadının ettiği beddua sonucu kör olur. Bu üç kişinin gözlerini yine asker hanımı suçlarını itiraf etmeleri karşılığında iyileştirir:

Sadık, türbenin yerini sorup öğrenir. Kocası ile üç kör doğruca kadının huzuruna çıkarlar. Kadın bunları tanır. Yüzüne bir nikap çeker. Bunların üçünün de ifadesini almaya başlar:

"Ben dua ederim, ama, benim duamın kabul olması için herkes dünyada işlediği günahı, suçu söyleyecek; duam o zaman makbul olur. Hepiniz elbette bir suç işlemişsinizdir." (Sakaoğlu, 2002: 466).

Taşeli yöresinden derlenen "Fes Padişahı" adlı masalda karısının bir Arap ile seviştiğine kani olan Fes Padişahı önce Arap'ı öldürür. Bu olayın üzerine padişahın karısı hastalanır, iyileşemez. Padişah da ona beddua eder:

[...] Gümüş dalını görünce bir daha bayıldı, gene ayıktırdık, iç gapıya gelince altın dalını görmeden goşdu ve arabın üzerine atıldı, ciğerim diye. İlahi hanım kör gatır olasın. Gözünden yem dökülüp de ağzından yiyesin. İşde götüreyim, kör gatır oldu benim sabrım yüzünden (Alptekin, 2002: 283).

Mardin'den derlenen "Zalim Yengeler" adlı masalda yedi ağabeyini bulan kızı yengeleri kıskanır. Kızdan kurtulmaya çalışan yengeler, kızın oduncuyla ilişkisinin olduğunu ağabeylerine söylemek suretiyle kıza iftira atarlar:

Diğerleri merak edip sormuş:

- Ne yapacağız anlatsana? demişler.

Büyük yenge:

- Yarın hepimiz çamaşır yıkamaya gittiğimizde yanımızda kızı da götüreceğiz. Akşam kocalarımız eve geldiğinde ona kardeşiniz, ormanda oduncuyla ilişki girdi diyeceğiz. Eğer hepimiz aynı şeyi söylersek kocalarımız bize inanır, o zaman kızı öldürürler, demiş (Demir, 2023: 412).

Yengelerin hepsinin bir ağızdan kızın oduncuyla ilişkide olduğunu söylemeleri üzerine kızın ağabeyleri buna inanır ve kızın öldürülmesi görevi en küçük kardeşe verilir. Kız ise kendisine iftira atan yengelerine beddua eder:

Kız, ağabeyinin elinden tutup ormana doğru gitmiş. Ağabeyi kız kardeşine kıyamamış, kızı öldürememiş. Kızın ağabeyi, kız kardeşine:

- Buraya seni öldürmeye geldim, demiş.

Kız:

- Beni niye öldürmek istiyorsun, ben ne yaptım? demiş.

Erkek kardeşi:

- Ormandaki oduncuyla beraber olmuşsun. Namusumuzu kirlettin, demiş.

Kız ağlamaya başlamış. Ağabeyine:

- Yemin ederim öyle bir şey yapmadım. Kim söyledi? Nereden çıktı bu? demiş.

Erkek kardeş:

- Yengelerin söyledi, demiş.

Kız:

- Ben öyle bir şey yapmadım. Hakkımda kim iftira attıysa gözleri kör olsun, demiş (Demir, 2023: 413).

Gerçekten de kızın bedduası sonucunda yedi yengenin yedisinin de gözü kör olur. İşin aslı meydana çıkınca kız dua ederek yengelerinin tek gözünü açar. Yengeler kızdan diğer gözlerinin de açılması için dua etmesini ister ama ağabeyler buna müsaade etmez. Kız avcıyla evlenir, yengeler tek gözle hayatlarını sürdürür:

Erkek kardeşler eve gelip eşlerini dövmüş. Kardeşler, kız kardeşine:

- Çocuklar olmasaydı bu kadınları bir dakika yaşatmazdık. Sen şu bedduanı geri al da bu kadınların bari bir gözü açılsın, demiş.

Kız kabul etmiş. Kız, Allah'a dua etmiş.

- Allah'ım çocukların hatırına yengelerimin bir gözü açılsın, demiş.

Ertesi gün tüm yengelerin bir gözü açılmış. Yengeler toplanıp kıza gitmiş, ondan helallik istemiş. Yengelerin en büyüğü, kıza:

- Biz ettik sen etme, Allah'a dua et de diğer gözümüz de açılsın, demiş.

Erkek kardeşler kabul etmemiş. Erkek kardeşler, kıza:

- Hayır, dua etme. Bir gözleri açıldı. Bu onlara yeter artar bile. İftira atarken biz gözümüzle gördük dediler. Bir gözleri kör kalsın ki bir daha iftira atmasınlar, demiş (Demir, 2023: 415).

Taşeli yöresinden derlenen "Gelin ile Kayını" adlı masalda da (Alptekin, 2002: 341-344) "Asker Karısına İftira" masalının aynısı görüldüğünden çalışmamıza adı geçen masal dahil edilmemiştir.

Mardin'den derlenen "Dev Kız" adlı masalda ise geceleri bir deve dönüşerek herkese zarar veren kızından kurtulmak isteyen baba ve oğul, kızı öldürmeyi ilk seferinde başaramaz. Oğlanın yaptığı bir plan sonucu kızın gözleri yüzüne ateş düşmesi sonucunda kör olur:

> Kız her yerde erkek kardeşini aramış. Bulduğu yerde parçalayacakmış. Erkek kardeşi de bunun farkında olduğu için eve gelip ne yapacağını kara kara düşünmüş. En sonunda bir plan yapmış. Evin ateş dolu bacasına pantolonunu asmış. Pantolonun ucunu da bacadan aşağı bırakmış. Kız eve gelmiş ve odaya bakmış. Bacadaki pantolonu görünce erkek kardeşinin orada saklandığını düşünmüş ve bacanın altına gelip bacağını koparmak istemiş.
>
> Kız pantolonu çeker çekmez bacadan bir sürü ateş parçası gözüne düşmüş ve orada kızın yüzü gözü yanmış. Kızın gözleri kör olmuş. Kız gözleri görmediği için artık kimseye saldıramamış (Demir, 2023: 334).

Kız bir süre sonra hastalanır ve ölür ama baba yaptığından pişman olur. Bir dervişin kızın yüzüne ellerini sürmesi suretiyle kızın gözü açılır.

Mardin'den derlenen "Yılan ile Serçe" adlı masalda ise serçelerin yavrularını yiyen bir yılan görmekteyiz. Yılanın çok güçlü olması sebebiyle ilkin serçeye hiçbir kuş yardım etmez. Yavrularının yendiğine acı içinde şahit olan serçeden sonra yılan, güvercinin de yavrusunu yer. Akabinde akılları başlarına gelen kuşlar, bir olduklarında yılana karşı durabileceklerini anlarlar ve yılanı ilk seferinde öldüremeseler de ikinci seferde yılanın iki gözünü oyarak uçurumdan aşağı düşüp ölmesine vesile olurlar. Böylelikle masalın sonunda yılan hak ettiği cezayı bulur:

> Yılan birkaç gün sonra tekrar yuvasından çıkmış. Leyleğin yuvasına tekrar gitmiş. Bu sefer leylek yuvasında değilmiş. Yılan yuvaya tırmandığında serçe, yılanı görmüş. Serçe hemen diğer kuşlara haber vermiş. Diğer kuşlar hemen toplanmış ve yılana saldırmışlar. Yılan her tarafından yaralandığı gibi bu sefer iki gözünü de kaybetmiş. Çünkü kuşlar pençeleriyle yılanın gözünü oymuşlar. Yılan, sağa sola doğru sürünürken önünü göremediği için uçurumdan aşağı düşmüş ve ölmüş. Serçenin yardımıyla leyleğin tüm yavruları kurtulmuş. Leylek olanları duyunca serçeye çok teşekkür etmiş. Böylece leylek, serçe ve karga bir olduklarında karşılarında kimsenin duramadığını anlamışlar. Yılan da yaptıklarının cezasını böylece çekmiş, masal da burada bitmiş (Demir, 2023: 477).

3.2.6. Üzüntüden Kör Olma

Kimi masallarda Hz. Yusuf kıssasında Hz. Yakup'un kör olmasına misal padişahların, çocuklarının gidişlerine dayanamayarak kör oldukları görülmektedir. İmtihan vesilesi olarak oluşan bir körlük yoksa vuslat anında gözler görmeye başlar. İmtihan için gözler kör olmuşsa gözü iyi edecek nesne getirilmeden gözler iyileşemez.

Gümüşhane'den derlenen "Melikşah" adlı masalda oğlu Melikşah'ın gidişine dayanamayan babasının gözleri üzüntüden kör olur:

> Melikşah, Allahaısmarladık edip oradan ayrılır. Memleketine yaklaşınca hayvan otlatan çocuklara babasını sorar:
>
> "Buranın padişahı duruyor mu?"
>
> "Duruyor, ama, bir oğlu vardı; o gittikten sonra ağlaya ağlaya iki gözünden oldu, gözleri kör oldu padişahın." (Sakaoğlu, 2002: 400).

Elazığ'dan derlenen "Hayırsız Kız" adlı masalda da kızının haline üzülen padişahın gözleri ağlamaktan kör olur. İmtihan vesilesiyle körlük durumu oluştuğu için padişah kızının kocası hakiki ceylan sütü getirmedikçe padişahın gözleri açılmaz.

3.2.7. Hakir Görülme

Kimi masallarda açık ya da örtük olarak körlük hakir görülen bir durum şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Bilhassa bu durumu erkekle kadın ilişkilerinde görmekteyiz. Örneğin Taşeli yöresinden derlenen "Hırızmalı Güzel" adlı masalda Güzel Ahmet, kendisini kuyudan kurtaran kıza gözlerinin görmediğini söyleyerek kızla evlenemeyeceğini düşünür:

> "Öyleyse ben seni burdan çıkarsam beni alır mısın?"
>
> "Alırım, can ilan baş üsdüne alırım, ama gözlerim ağma." (Alptekin, 2002: 387).

3.2.8. İhtiyarlık Göstergesi

Masalların bir kısmında ihtiyarlıktan dolayı gözlerin görme işlevinin azaldığı gözlemlenmektedir. Bu tip durumlarda gözler açılmaz.

Mardin'den derlenen "Hayırsız Evlat" adlı masalda kayınpederinden kurtulmak isteyen bir gelinle karşılaşmaktayız. Gelin, kocasını bir şekilde kayınpederini bir dağın başına bırakması için ikna eder. Babasını dağın başına çıkaran adam, babasının yeri eşelediğini görür. Babanın gözü ihtiyarlıktan dolayı az görmektedir. "Eden bulur." mesajının verildiği bu masalda baba da kendi babasını karısının sözünü dinleyerek dağın başına bıraktığını, sıranın kendisine geldiğini söyler:

> Adam işin içinden çıkamayınca ertesi günün sabahı babasını sırtına bindirmiş sonra da dağa gitmiş. Adam, dağın tepesinde bir tane ağacın altına babasını bırakmış. Yaşlı adamın gözü çok görmüyormuş. Yaşlı adam yerde eliyle toprağı eşelemiş. Oğlan bunu görünce şaşırmış. Çok da merak etmiş. Oğlan, babasına:
>
> - Baba ne arıyorsun? demiş.
>
> Baba, oğluna bakmış:
>
> - Oğlum, zamanın birinde ben de babamı buraya bırakmıştım. Babamın kemikleri duruyor mu durmuyor mu ona bakıyorum, demiş.
>
> Oğlan şaşırmış. Babasına demiş ki:
>
> - Sende mi babanı dağa attın? (Demir, 2023: 356).

Tüm bu durumların yanında körlük olgusu masallarda kimi zaman bir işin yapılmasının zor olduğunu göstermek amacıyla kullanılmaktadır. Sözgelimi bir işin görenlere nazaran daha yavaş yapıldığını iddia etmek maksadıyla körlük, bahane olarak ileri sürülebilir.

Mardin'den derlenen "Eşeklerin Hocası" adlı masalda vezirini hiç sevmeyen bir padişah ona sinirlenince vezirinden eşeğine kırk gün mühlet vererek okuma yazma öğretmesini ister. Ne yapacağını kara kara düşünen vezir ise bir çıkar yol bulamayınca kendini bir dağın tepesinden atmaya karar verir. Dağın tepesine çıkan vezir, yaşlı bir adamın kendisine dağın tepesinde ne aradığı sorusunu yöneltmesi üzerine başından geçenleri ona anlatır. Kendisini eşeklerin hocası olarak tanıtan yaşlı adam, veziri bu beladan kurtaracağını söyleyerek padişahın yanına giderler. Duruma çok şaşıran padişah ile yaşlı adam arasında aşağıdaki konuşma geçer:

Yaşlı adam içeri girmiş. Padişaha demiş ki:

- Padişahım, ben eşeğe okuma yazmayı öğretebilirim ama bunun için çok zaman lazım. Sizin eşeğiniz hem küçük hem de bir gözü fazla görmüyor. Başka eşek olsaydı hemen öğretirdim.

Padişah:

- Bizim eşeğe ne kadar sürede öğretirsin? demiş.

Yaşlı adam:

- Valla başka eşek olsaydı üç senede hallederdim ama sizin eşeğe en az on sene lazım, demiş.

Padişah:

- On sene çok. Olmaz o iş, demiş.

Yaşlı adam:

- Padişahım, sizin eşek daha çok küçük. Küçük bir çocuğa okuma yazma öğretmek bile zordur. Kaldı ki ben eşeğe öğreteceğim, demiş.

Vezir de bir yandan padişahı sıkıştırmış. Padişah kabul etmiş ama padişah, vezire ve yaşlı adama:

-Size on yıl mühlet, eşeğe okuma yazma öğretmezseniz ikinizi de öldürürüm, demiş (Demir, 2023: 457).

Kırk gün mühlet yerine 10 yıl kazanan vezir ile yaşlı adam o anlık ölümden kurtulur. Masalın sonunda yaşlı adam vezire on sene içerisinde çok şeyin değişeceğini söyleyerek padişahtan süre aldığını belirtir. Masalın çalışmamız için önemli olan noktası ise gözleri az gören birine okuma yazma öğretmenin görenlere göre daha zor olacağının savunulmasıdır. Elbette yaşlı adam bunun yanında eşeğin küçük olduğunu, aynı zamanda bir eşek olduğunu söylese de bahanelerinden birinin eşeğin az gördüğü olması dikkate değerdir.

Masallarda bazen ihtiyarlık göstergesi olmayan az görme durumlarına da rastlanmaktadır. Bu az gören karakterler genellikle masallarda "tek gözü kör" kör şeklinde ifade edilir ve kahramana kötülük yaparlar. Boratav'ın eserinde rastladığımız "Ahu Melek" adlı masalda karısı ölen bir padişah, karısının pabuçları hangi kızın ayağına olursa onunla evlenecektir. Pabuçlar padişahın kızına olunca baba, kızıyla

evlenmek ister. Ahu Melek adındaki bu kız, bu işten yakayı kurtarmak için bir plan yapar. Düğün günü altın bir öküzün karnına girerek kendini denize atar. Altın öküzü denizden çıkaran şehzade ise bir şekilde öküzün karnındaki kızı yakalar ve ona âşık olur. Ne çare ki şehzadenin nişanlısı vardır ve nişanlısının tek gözü kördür. "Şehzade de amcası büyük vezirin kızına nişanlı imiş; kızın da bir közü körmüş." (Boratav, 2009: 163).

Bu tek gözü kör nişanlı masalda görüyor gibi davranmaktadır. Ahu Melek'e kötülük yapmak için kolladığı firsatlardan birini değerlendiren nişanlı, kızı ölümden beter bir hâle sokar. Kız iyileşip şehzadeyle evlense de şehzadenin eski nişanlısı kıza kötülük yapar ve masalın sonunda kötülüklerinin cezası olarak cehenneme gönderilir.

> "Bir gece uykudayken Şehzade, bilmeyerek, yüzünü amcası kızından yana dönmüş. Ahu Melek uyanıp da onu böyle görünce, öyle içerler ki, kalkar kendini öldürür.
>
> Ahu Melek öldü diye Şehzade de yaşamak istemez, kendini helak eder.
>
> Nişanlısı da hırsından ölür.
>
> Sabah olur, bir derviş gelir. Şehzade ile Ahu Melek'i sıvazlar, uykudan uyandırır gibi uyandırır. Kör kızı da cehenneme gönderir." (Boratav, 2009: 169).

Görüldüğü gibi, masallarda rastladığımız körlük durumları genellikle ceza sebebiyle veya mağduriyet sonucunda ortaya çıkmaktadır. Kahramanı cezalandıranlar yahut mağdur edenlerin Propp'un "Saldırgan'ın eylem alanı"na girdikleri saplanmıştır. Öte yandan gözlerin iyileştirilmesine vesile olan tipler ise "Yardımcı'nı eylem alanı"nda yer almaktadırlar.

3.3. Dilsiz Tipler

3.3.1. Başkahramanın İmtihan Edilmesi

Masallarda karşımıza çıkan dilsiz tipler genellikle imtihan vesilesi olarak görülmektedir. Bu tip masalların sonunda dilsiz karakterler konuşturulmaktadır.

Erzurum'dan derlenen "Topal Leylek" adlı masalda bir adama hizmetçi olarak satılan topal leyleğin karısı, satıldığı evdeki adamın kızının niçin lâl olduğunu merak eder ve onu konuşturmaya çalışır ve bunu başarır:

> Aşağı inerler, bakarlar ki padişahın kızı, lal kızın annesine: "Kızınız böyle böyleymiş." Lal kızın dili açılır. Kızı annesine teslim eder. Sonra leyleği bir delikanlı olarak alır gelir (Seyidoğlu, 1999: 38).

Erzurum'dan derlenen "İyilik Et De Denize At Balık Bilmezse Halık Bilir" adlı masalda iki yol arkadaşı olan Ahmet ve Mehmet, bir padişahın evine misafir olurlar. Padişah, kızını konuşturana vereceğini söyler. Mehmet üç gece üst üste kızı konuşturması suretiyle alır:

> Mehmet Beyi içeri alırlar. Padişah der ki: "Oğlum benim kızımı ne yapacaksın? Benim kızımın dili tutuktur, ben vadettim ki bunu kim konuştururs a ona vereceğim." Mehmet der ki: "Padişahım sağ olsun ben onu konuştururum." (Seyidoğlu, 1999: 206).

Kız, Mehmet'e verilir verilmesine ama Ahmet ile yapılan anlaşma gereği kazanılan ne varsa yarı yarıya bölüşülecektir. Dolayısıyla kızı da ortadan ikiye bölmek isterler. Kız öldürüleceğinden korktuğu için ağzındaki yılan düşer ve dili tamamen açılır. Masalın sonunda Ahmet ile kız evlenir:

> Ahmet Bey de: "Ben hakkımdan vazgeçtim istemem." Mehmet Bey der ki: "Olmaz." Kız da zanneder ki beni öldürecekler, korkar, ağzından bir yılan gelip düşer, dili açılır. Mehmet Bey kendi payını da Ahmet Beye verir (Seyidoğlu, 1999: 211).

Elazığ'dan derlenen "Balıkçı Güzeli" adlı masalda nişanlısının kendisine ettiği hakaret sonucunda dilsiz olan bir delikanlı görmekteyiz. Delikanlının dilini çözmeye yine nişanlısı vakıf olmaktadır:

> Bir zaman sonra nasıl oluyorsa, karı kocalık işidir, oğlanın kolu kızın burnuna değiyor. Kız
>
> "Bu balıkçı küreği değil, sultan burnudur."
>
> Kız böyle deyince oğlan hemen kalkıyor, kaynatasının verdiği saati, kaynanasının verdiği gümüş hançeri alıp gidiyor. Vapura biniyor, kaptan bunu görüyor, güzel bir oğlan yalnız dilsiz (Günay, 1975: 438).

Dilsiz delikanlıyı konu alan bu "Balıkçı Güzeli" masalının bir çeşitlemesini Boratav da aktarmaktadır (Bk. 1969b: 241-246).

Gümüşhane'den derlenen "İyilik Yapan Balıkçı ve Balıkçı Çocuğu" adlı masalda da bir padişah, kızını konuşturanı mükâfatlandıracaktır. Kızı konuşturmaya balıkçı çocuğu ve onun çıplak arkadaşı vakıf olur:

> Bunlar gide gide bir memlekete varırlar. O memleketin padişahının kızı da doğduğundan beri hiç konuşmamış. Padişah tellâl bağırttırıyor:
>
> "Benim kızımı kim konuşturursa hem kızımı vereceğim, hem de yedi deve yükü altın vereceğim." (Sakaoğlu, 2002: 281).

Taşeli yöresinden derlenen "Yedi Kardeş Yedi Dev" adlı masalda padişahın en küçük oğlu, peri padişahının dilsiz kızını hikâye anlatarak konuşturmayı başarır:

> Oğlan bir saat iki saat mola verip dinlendikten sonra gerisinin geri geliyor, Şeyhül İslâm, yani bugünki Diyanet Reisi, hep oturmuşlar, giz da bunların arasında oturuyor, bu zamana gadar gizi kimse gonuşturamamış.
>
> Bunun üzerine oğlan bir hikâye anlatmış (Alptekin, 2002: 358).

Gümüşhane'den derlenen "Köpekle Evlenen Kız" adlı masalda köpek, karısını üç ayrı haneye satar. Birinci hanede deli akıllandırılır, ikinci hanede kaybolan oğlan çocuğu bulunur, üçüncü hanede ise dilsiz taklidi yapan bir kız konuşturulur:

> Oradan da ayrılıp başka bir memlekete giderler. Köpek kızı yine satılığa çıkarır:
>
> "Padişah yakanı alır mısınız, delileri akıllandıranı alır mısınız, yitiği bulanı alır mısınız?" diye bağırır. Biri yanına gelip sorar:
>
> "Bizim bir kızımız dilsiz oldu, onu konuşturabilir mi?" (Sakaoğlu, 2002: 326).

Gümüşhane'den derlenen "Padişahın Konuşamayan Kızı" adlı masalda da padişah, kızını kim konuşturursa ona vereceğini söyler. Kızı konuşturmaya bir adamın en küçük oğlu muvaffak olur:

> Bir varmış, bir yokmuş... Bir padişahın dünya güzeli bir kızı varmış. Fakat bu kız hiç konuşamazmış. Bir gün padişah tellâl bağırttırır:
>
> "Kızımı kim konuşturursa ona vereceğim." (Sakaoğlu, 2002: 499).

Kimi masallarda ise sonradan dilsiz olan kahramanın dili korkutularak açılmaktadır. Bu korku genellikle kâbus görülmesi yoluyla olmaktadır. Mardin'den derlenen "Dilsiz Ayşe" adlı masalda yedi kardeş kıtlık yüzünden gurbete çalışmaya giderler. Kız kardeşleri Ayşe'yi ise sahtekâr bir imamın yanına bırakırlar. İmam ne yaparsa yapsın kıza sahip olamaz ve kızın erkek kardeşlerine Ayşe'nin zinada bulunduğunu konu alan bir mektup yazar:

> İmam, Ayşe'yi çok beğendiği için onunla evlenmek istiyormuş ama Ayşe kapıyı açmayınca da bir türlü konuşamamış. En sonunda imam çok sinirlenmiş ve Ayşe'nin kardeşlerine bir mektup yazmış. Mektupta Ayşe'nin hep gezdiğini, tozduğunu ve eve tanımadığı erkekleri aldığını söylemiş. Kısacası kardeşiniz namussuzluk yapıyor, demiş (Demir, 2023: 338).

Mektubu okuyan kardeşler öfkelenir ve Ayşe'yi öldürmeye karar verirler. En küçük kardeş Ayşe'yi ormana götürür ama öldürmeye kıyamaz, onu bayıltıp evdekilere öldürdüğünü söyler. Ayılan Ayşe ise karşısına vahşi hayvanların çıkması sonucu dilsiz olur:

> Erkek kardeş, Ayşe'nin kafasına vurmuş, kızı bayıltmış ve ölmesi için ormana terk etmiş. Küçük kardeş eve gelip kardeşini öldürdüğünü söylemiş. Zavallı Ayşe ormanda gözünü bir açmış ki etrafta kimse yokmuş. Bir süre kardeşini aramış ama bulamamış. Ayşe tek başına ormanda çaresiz kalmış. Vahşi hayvanlar Ayşe'nin karşısına çıkmış. Zavallı kız, korkudan dilini yutmuş. O günden sonra konuşamamış (Demir, 2023: 339).

Ormanda uzun yıllar geçiren Ayşe'nin karşısına bir avcı çıkar ve kıza âşık olur. Kızla evlenmek isteyen avcıya babası, kızın dilsiz olmasını öne sürerek karşı çıkar. Bir başka ifadeyle dilsiz kız hakir görülür:

> Ağa, Ayşe ile evlenmek istemiş ama ağanın babası bu evliliği kabul etmemiş. Çünkü kız konuşamıyormuş. Avcının babası, oğluna:
>
> - Bunun dili yok, bu konuşamıyor. Sen bunla nasıl evlenirsin, demiş (Demir, 2023: 339).

Babasının sözünü dinlemeyen avcı, Ayşe ile evlenir. Vahşi hayvanlardan korkması sonucu dilsiz olan Ayşe'nin dili, korkunç bir rüya görmesi sonucu açılır. Başına gelenleri önce kocasına, sonra kardeşlerine anlatan Ayşe, köyden imamın kovulmasına vesile olur ve masal mutlu sonla biter:

Gel zaman git zaman Ayşe bir gece uykusunda bir rüya görmüş ve korkmuş. Kız, gece yarısı çığlık atarak uyanmış ve konuşmaya başlamış (Demir, 2023: 339).

3.3.2. Mağdur Olma

Bazı masallarda değerli bir nesneye sahip olan kahramanın nesnesini elinden almak amacıyla dili kesilir. Taşeli yöresinden derlenen "Havva Hanım" adlı masalda kaynanasının mirasına sahip olmak isteyen Havva Hanım, kaynanasının dilini keserse de masalın sonunda muradına ulaşamaz:

Garı dilini açmasiyna, garının dilini Havva Hanım keser. Hemen garının ağzını acık ganin gurular ve gocasını çağırır. Adam ordan anasının yanına gelir.

"Aman gadın anam, şeker anam, sabağleyin goyup getdiğimde bir şeyin yokdu, ne oldu sana?"

Garının dili kesik olduğu için gonuşamıyor, bu sefer onun hareketlerinden heralda şunu diyor der:

"Malım mülküm hepsi senin." (Alptekin, 2002: 232).

Masallarda karşımıza çıkan dilsiz tiplerin genellikle imtihan vesilesi olarak yer aldığı görülmektedir. Dilsiz tiplerin konuşturulmasının güç olduğu göz önünde bulundurulacak olursa bu tiplerin, Propp'un "Prenses ve Babası'nın eylem alanı"nda yer aldığını söyleyebiliriz. Bu tipleri konuşturanlar ise "Yardımcı'nın eylem alanı"nda yer almaktadırlar.

3.4. Topal Tipler

3.4.1. Kahramana Yardımcı Olma

Masallarda karşılaştığımız topal karakterler genellikle kahramana yol göstermek ve onlara yardımcı olmak amacıyla kullanılırlar. Elazığ'dan derlenen "Gülükan" adlı masalda topal bir dev, altın perçemli oğlana gülükan çiçeğini getirmesi noktasında yardımcı olur:

Sabah oğlan yola çıkmış, az gitmiş, çok gitmiş, bir yolun üstünde bir topal dev görmüş, topal dev bu çocuğu parçalamak için yaklaşmış ama yanına gelince bakmış altın topu gibi bir çocuk, kıyamamış, demiş ki:

"Seninle kardeş olalım, sen nereye gidiyorsun?" (Günay, 1975: 485).

Elazığ'dan derlenen "Hayırsız Kız" adlı masalda da Keloğlan kılığındaki küçük oğlan, padişahın gözüne iyi gelecek ceylan sütünü bulmak amacıyla yolun yarısını padişahın kendisine verdiği topal atla gitmektedir:

> Topal ata biniyor, bir dağlık yere gelince topal atı bırakıyor (Günay, 1975: 499).

Erzurum'dan derlenen "Nar Tanesi" adlı masalda üvey anne, Nardane adlı kızına sihirli bir yüzük takarak onu bayıltır. Kırk harami onu bir tabuta koyarak selvi ağacının üzerine bırakır. Yoldan geçen padişah kızın güzelliğine dayanamayarak tabutu eve götürür. Topal cariye tesadüfen de olsa yüzüğü kızın parmağından çıkararak kızın dirilmesini sağlar:

> Topal cariye: "Bugün sıra bana geldi, gidip ben süpüreyim." der. Aksaya aksaya merdivenleri çıkıp padişahın odasına gelir ve oturur. Daha sonra her tarafı süpürür. "E padişahım toprak başına, bu ölüyü koymuş da bu yüzüğü niye parmağında bırakmış. Bunu da hediye diye ben parmağıma takayım." Nasıl yüzüğü parmaktan çıkarırsa kız hapşırır kalkıp oturur. Kız hapşırınca cariye topallaya topallaya padişaha müjde götürür. "Müjde! Padişahım sağolsun, gel sultan dirildi." (Seyidoğlu, 1999: 139).

Taşeli yöresinden derlenen "Aslan Mehmet" adlı masalda ise babasının cellat etmek istediği karısı, oğlu Mehmet ile devlerin mağarasına sığınır. 39 devi öldüren Mehmet, kırkıncı devi bulamaz. Annesi kötü bir kadın olan Mehmet, annesi tarafından ölüme yollanmaktadır. Kötü anneye yardımcı olan kırkıncı dev, yani topal devdir:

> Bu mağarada çok böyük bi mağaraymış. Daş mağarası, daş govuğu. Oğlan oraya yerleşmiş. Her gün ava gederlermiş, yerler içerlermiş annesiyle. Öyle öyle bi çok zaman geçmiş. Bi gün dev ordan bu hanımman gonuşmuş. Gonuşarak işde bu çocuğun ismi Aslan Mehmet imiş. Bu Aslan Mehmed'i nasıl öldüreceğiz deyi düşünmüş, annesinin yaptığı kötüleğe bak.
>
> Dev demiş:
>
> "Benim otuz dokuz tane üç beş mislim şeyleri öldürüp de beni heç hesabına sallar bu adam. Ben ona ne görünürüm, ne de bir şey diyebilirim." demiş. Bi günden bi gün oluyor dev deyor ki:
>
> "Sen hasta ol bizim bu devlerin bi bahçesi var, bu bahçede bi aslan var. Bu aslan enikli, bunu parçalarsa bu aslanlar parçalar" deyor (Alptekin, 2002: 234).

Anneye yardım eden devin topal olduğu ise masalın sonunda anlaşılmaktadır:

> Odun çektiriyor orda odunu harman gibi iki tarafa eyce yığdırıyor. Dört tarafından ateşleyor. Annesini atıyor bi daş atar gibi fildiriveriyor, ateşin ortasına. O arada cayır cayır yanıp kül olup gediyor. Topal devi de azad ediyor (Alptekin, 2002: 237).

Erzurum'dan derlenen "Topal Leylek" adlı masalda da çocuğu olmayan bir padişahın, dervişin elma vermesiyle güzel bir kızı olur. Kız büyüyünce padişahın gönlü razı olmasa da onu topal leylek ile evlendirir. Karı-kocanın geçim sıkıntısı başladığında topal leylek karısının sırasıyla üç eve köle olarak girmesine vesile olur:

> Padişahın kızı bunlarla ne yapsın? Topal leyleğe: "Ben acıktım benim hiçbir şeyim yok." der. Topal leylek: "Ben senin yükünü kaldıramam, seni götürüp satayım. Sonra gelir yine ben alırım." der. Kız: "Olur." der. Götürüp pazarda kızı köle gibi satmak ister. Adamın biri sorunca: "Ben bunu satmak istiyorum almak ister misin?" der. Adam, parayı vererek kızı alır (Seyidoğlu, 1999: 33).

Taşeli yöresinden derlenen "Dünya Güzeli" adlı masalda padişah babasını aramaya çıkan şehzade bir köseyle arkadaş olur. Bir hile ile padişah çocuğun yerine geçen köse, şehzadeyi kölesi yapar. Kösenin bu köleden Dünya Güzeli'ni getirmesini istemesi üzerine padişah çocuğuna bu görevi yerine getirmesinde topal katır ile topal arı yardımcı olmaktadır:

> Çocuk topal gatırın üzerine biner, gide gide bir garınca ocağına denk gelir, dutar darının hepsini onlara döküverir. Garıncanın beği, ganadından bir yaprak verir:
>
> "Ne zaman daralırsan bunu sağ dimağına çal, hemen biz yetişiriz."
>
> Daha ileride bir gara guzgun açlıkdan yola bakıyor, dutmuş eti de ona vermiş, bir tüğ de o veriyor.
>
> "Daraldığın vakit bu tüğü dimağına çal biz Hızır gibi yetişiriz."
>
> Oğlan onu da cebine goymuş. İleri doğru varmış garşısından topal arı gelmiş. Ona da suyu vermiş, arı suyu içince ganadından bir yaprak tüğ vermiş. Doğru Dünya Güzeli'nin yanna varırkan aynı goca gene rast gelmiş (Alptekin, 2002: 426).

Erzurum'dan derlenen "Hüsnü Yusuf" adlı masalda ise kuşları çok seven bir padişah kızı, tarağıyla yüzüğünü bir kuşa kaptırınca o kuşu bulmak için yollara düşer. Yolda gördüğü topal bir kuş ona kılavuzluk ettiği gibi aynı zamanda diğer kuşların da erzaklarını karşılamaktadır:

> Akşam olunca bütün kuşlar gelirler. Kuş donlarından çıkıp, yer içerler. O topal kuş da onların ihtiyaçlarını temin edermiş (Seyidoğlu, 1999: 43).

Erzurum'dan derlenen "Ahmet Şah" adlı masalda ise Ahmet Şah'ın kendisinden istenen görevi yerine getirmesinde topal karınca yardımcı olur:

> Ahmet Şah biraz düşünür bakar ki, karşı taraftan bir karınca ordusu geliyor. Karınca ordusu dolaşır, suyu geçecek yol bulamaz. Ahmet Şah elindeki odunla suya köprü yapar, karıncalar geçer. En arkadan da topal bir karınca gelir. Ona selam verir, konuşurlar. Karınca buna üç tane tel verir. Der ki: "Bir yerde sıkılırsan bu telin birini yak ben gelir sana yardım ederim." (Seyidoğlu, 1999: 217).

Taşeli yöresinden derlenen "Cüce ile Köse" adlı masalda cüce ile köse arkadaş olur. Yolda giderlerken bir ekmeği bu iki arkadaş bölüşemeyince ekmek en güzel meseli anlatanın olacaktır. Hikâyesine topal arı ile başlayan köse ekmeği alır:

> "Ülen ağa benim evin önünde bir topal arı varmış. Bir saldımdı, bir gün bakdım topal arı gaybolmuş, ülen bu topal arı nereye getti? Yumurtayı üsdü üsdüne godum çıkdım da bakdımdı, bizim topal arı Silifke'nin ovasında çift sürer. Ülen bu arının Silifke'nin ovasında ne işi var? Arının üsdüne palan çekdim bindim, doğru getdim ve Silifke'den arımı aldım getdim. …" (Alptekin, 2002: 459).

Taşeli yöresinden derlenen "Padişahın Kırk Oğlu" adlı masalda kendilerine eş bulmaya çalışan kırk oğul, yolda devlerle karşılaşır. Herkesin ağzına uyku boncuğu takarak uyutan topal dev, çocukların en küçüğü olan Erişkin Ahmet'i uyutamaz. Erişkin Ahmet topal dev dışındaki bütün devleri öldürür, topal dev onun yardımcısı olur. "Daha sonra gızlarin başında topal devi oğlan bekçi goyor." (Alptekin, 2002: 402).

Taşeli yöresinden derlenen "Hırızmalı Güzel" adlı masalda Hırızmalı Güzel'e âşık olan padişahın oğlu Güzel Ahmet, kızı elde etmek amacıyla yedi devle dövüşür. Ölüm sırası topal deve geldiğinde Hırızmalı Güzel, Ahmet'e topal devin öldürülmemesi gerektiğini ve kendilerine yardımcı olacağını söyler. Topal dev gerçekten de onlara yardımcı olur:

> "Ahmet, Güzel Ahmet'ciğim sakın topal devi öldürme! Beni senin elinden alırlar, topal dev bizim bekçimiz, ötekilerin tütünü mütünü hep sana galdı, sakın bunu öldürme ha, bu senin ağan." demiş (Alptekin, 2002: 385).

Erzurum'dan derlenen "Şamdan" adlı masalda da şamdanın içinde erzağı tükenen kız, padişah oğlunun gece yemeklerini yemektedir. Bunun neden olduğunu anlayamayan padişahın oğluna olayı çözmesi için topal cariye yardım etmektedir:

> Oradaki topal bir cariye der ki: "Şehzadem ne varsa senin bu şamdanda var, bugün parmağını kes acısından uyuma. Ne varsa görürsün." (Seyidoğlu, 1999: 271).

3.4.2. Etiketleme Durumu

Masallarda kimi zaman bir türü türdeşlerinden ayırt etmek için topal, kör gibi sıfatlar kullanılmaktadır. Bazı masallarda hayvan doğuştan engelliyken bazılarında kahraman tarafından engelli hâle getirilir.

Gümüşhane'den derlenen "Cindar" adlı masalda kayıp eşyaları tesadüfen bulabilen bir cindarın hikâyesi anlatılmaktadır. Rus Kralı'nın kaybolan yüzüğünü hizmetkârlarından biri çalmıştır. Yüzüğü bulmak için görevlendirilen cindar, hizmetkârla anlaşma yapar. Yüzüğü bir kaza yutturarak kazın ayağını kırar:

> Hizmetçi bükülür bükülür, bir şey diyemez. O yine aynı şeyleri söyler:
>
> "Ben bilirim, ben bilirim." Hizmetçi bunun eline sarılır:
>
> "Sen bilirsin, o yüzük bende. Beni ele verme de ne edersen et."
>
> Kaz damından bir kazın ayağını kırarlar, yüzüğü kaza yuttururlar. Sabah olunca cindar Rus Kralının huzuruna çıkar:
>
> "Yüzüğü buldum!"
>
> "Hani nerede?"
>
> "Bütün kazları bahçeye çıkartın, topal kazı kesin; yüzük onun karnındadır." (Sakaoğlu, 2002: 515).

Taşeli yöresinden derlenen "Avcı Ahmet" adlı masalda da kahramanımız Avcı Ahmet, hayvan dilinden anlamaktadır. Bu meziyetini birine söylediği takdirde ölecektir. İki sıçanın ekmek kavgasını seyreden Ahmet, üçüncü sıçan olarak çıkagelen

topal sıçanın sözlerine güler. Karısı onu niçin güldüğünü anlatması için sıkıştırır. Topal sıçan burada da etiketleme işleviyle kullanılmıştır:

> Bu arada bi gün Avcı Ahmet hanımınan evin balkonunda oturmuş, ön yanda kiler varmış. Ambarın döküntü yerine yani kilerin döküntü yerine iki sıçan çıkmış. Bir ekmek ufağı bulmuşlar. Ekmek ufağını:
>
> "O ben yiyeceğim, öbürü ben alacağım." deyi dövüşürlermiş. Hemen topal sıçan o sırada öteden çıkıvermiş. Topal sıçan çıkarken beraber ikisinin ortasına getmiş.
>
> "Ülen belişemediniz mi goca Avcı Ahmet'in malını?" demiş.
>
> "Bi guru ekmeği mi belişemediniz? Gidin ambara, ambarda çuvallar dolu, götünü açın, istediğiniz gadar yeyin." demiş topal sıçan (Alptekin: 2002: 228).

Erzurum'dan derlenen "Altın Şamdan" masalında da bir topal cariye, altın şamdanın paramparça edildiğini ve birisinin öldürüldüğünü en önden giderek görmüştür. Burada da "topal" sıfatı onu diğer cariyelerden ayırmak için kullanılmıştır:

> Kaynanasıgil hamamdan çıkarlar, elbiselerini giyinirler. Topal cariyeye derler ki: "Sen önden git kapıları aç biz geliyoruz." Topal cariye koşa koşa gelip kapıyı açar ki, kan. İçeriye girer ki, al kan. Daha ileri gider ki, her taraf kan içinde. Gidip padişahın odasını açar ki, şamdan ortadan bölünmüş param parça. Sağlam yeri yok. Sanki hayvan kesmişsin. Hemen koşarak hamama gider. "Aman sultanım çabuk gelin evde adam kesmişler. Öldürmüşler kanlara bulanmış. Hele gel." der (Seyidoğlu, 1999: 277-278).

Taşeli yöresinden derlenen "Baş Müneccim" adlı masalda padişah hanımının kaybolan yüzüğünü padişahın cariyelerinden biri çalmıştır. Hoca bir şekilde cariyeye bunu itiraf ettirir. Cariyeyi kurtarmak amacıyla kazlardan topal olanına yüzüğü yutturur. Bu masalda da topallık, ayırt etme işlevinde kullanılmıştır:

> Hakikaten cariye gedip yüzzüğü getiriyor, hoca padişahın gizlarından birini de gıza getirttiriyor. Hamır yapıp hamırın içine yüzzüğü goyuyor. Gaza yutturuyor.
>
> Zaman doluyor padişah hocayı çağırdırıyor:
>
> "Ne oldu?"
>
> "Buldum padişahım. Padişahım senin bir topal gazın var mı? O gazın garnında yüzzüğünüz."
>
> "Padişah gazı kesdiriyor baksa ki daha yüzzük, gazın garnında. Daha dışarı çıkmamış." (Alptekin, 2002: 368).

Taşeli yöresinden derlenen "Hanımından Korkan Osman Ağa" adlı masalda da Osman Ağa'yı güçlü biri zanneden topal dev, onu evine, devlerle tanıştırmaya götürür. Burada da "topal" sıfatı onu diğer devlerden ayırma işlevinde kullanılmıştır:

> Bakmışmış aşşağı yandan bir topal dev çıkıp geliyor. Onun da Osman Ağa'nın gorkusundan ödü patlamış.
>
> Topal dev eline daşı almış bir sıkmış daşı un edivermiş. Osman Ağa da cebinden yumurtayı çıkarmış. Dev demiş ki:
>
> "Ülen ben daşın suyunu çıkarırım, sen ununu çıkardın daşın ülen, ben suyunu çıkarırım."
>
> Bunun üzerine dev de gorkmuş. Giysaklayarak filan dev Osman Ağa'nın yanna varmış. Osman Ağa'nın elindeki bıçağı bir okumuş:
>
> "Bir sorarsan bir vurma da gırk aslan, aslını sorarsan deli Osman." (Alptekin, 2002: 240).

Bu durumların yanı sıra kimi masallarda karakterin zekâsının anlaşılması veya karakterden bir işin başarılması adına çeşitli uzuvların eksiltildiği görülmektedir. Ali Berat Alptekin'in "Taşeli Masalları" adlı eserinin 36. masalında (2002: 351-353) bir padişahın üç oğlu, devenin yolda bıraktığı izlerden bir gözünün kör, bir ayağının aksak olduğunu anlar.

Masalların bir kısmında ise peygamberler, kutsiyetlerini ispat etmek amacıyla topal karakterleri iyileştirir. Erzurum'dan derlenen "Hz. İsa Hikâyesi" adlı masalda Hz. İsa, arkadaşının kendisine yalan söylediğini bildiği halde ayakları sakat birini iyileştirmek suretiyle arkadaşına doğruyu söyletmeye çalışır.

Kimi masallarda ise topal karakterlerin başkahramanın düştüğü talihsizliği vurgulamak amacıyla masala yerleştirildiğini görmekteyiz. Mardin'den derlenen "Öksüz Elif" adlı masalda Elif'in hasta bir anası ve topal bir babası vardır:

> Bir varmış bir yokmuş, Allah'ın kulu çokmuş. Eski bir zamanda bir köyde Elif isminde çok güzel yüzlü bir kız yaşarmış. Kızın sadece hasta bir annesi ve topal bir babası varmış. Kız daha çocukmuş. Kızın annesi giderek daha çok hastalanmış ve ölmek üzereymiş (Demir, 2023: 541).

Karısı ölen topal adam, başka bir kadınla evlenir. Elif'e üvey annelik yapmaya başlayan bu kadından Elif'in bir de üvey kardeşi olur. Masalın sonunda Elif kralın oğluyla evlenir, üvey anne ve kardeş zindana atılır. Masalın başında sadece kızın düştüğü zor durumun vurgulanması için babaya "topal" sıfatı atfedilse de masalın ilerleyen bölümlerinde topallıkla ilgili hiçbir ibarenin yer almaması, topal karakterlerin masallarda ana kahramanın düştüğü vahim durumu göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

3.4.3. Kötülük Yapma

Masalların bazılarında topal karakterler hane içerisinde bulunan diğer karakterlere kötülük yapabilirler. Erzurum'dan derlenen "Topal Leylek" adlı masalda topal leylek, karısını bir haneye köle olarak satar. Hanede topal bir hizmetçi vardır. Hane sahibinin oğluna yanık olan topal hizmetçi, sevgisine karşılık bulamayınca topal hizmetçi tarafından işkenceye maruz bırakılır. Topal leyleğin hanımı işin sırrını çözer ve topal hizmetçi hak ettiği cezayı bulur:

> "Ben bir padişah kızıyım. Buraya bir hizmetçi olarak alındım. Peki ya sen kimsin?" der. "Ben bu evin hiç olmayan oğluyum. Annem ve babam benim için ölüp dirildiler. Benim için çok fedakarlık yaptılar ama topal hizmetçi beni buraya attı. Beni alacaksın dedi. Ben de almam. Dedim. Beni buraya attı. Annemin, babamın bundan haberi yok. Onlar beni öldü biliyorlar. Beni ölü sayıyorlar. Her gün bulaşıkları yıkayıp suyunu başımdan aşağı döküyor. Günde bir tane de ekmek verir." der. Diğerleri hamamda oldukları için bütün bunlardan habersizdirler. Kız, oğlana bir ip atar ve onu çekip dışarı çıkarır (Seyidoğlu, 1999: 34).

İncelediğimiz masalların biri dışında, topal tiplerin genellikle kahramanın güç bir işi çözmesine yardımcı oldukları görülmektedir. Dolayısıyla topallar, Propp'un "Yardımcı'nın eylem alanı"nda kendilerine yer bulmaktadır. Kahramana kötülük yapan topal tipler ise "Saldırgan'ın eylem alanı"nda yer almaktadır.

3.5. Cüce Tipler

3.5.1. Hakir Görülme

Masallarda kimi zaman cüce tipler zararlı görüldüğü için onlarla arkadaşlık etmemeleri için kahramanlar uyarılır. Taşeli yöresinden derlenen "Dünya Güzeli" adlı masalda bir padişah, karısına cüceler ve köselerle arkadaşlık etmemesi noktasında uyarıda bulunur:

> Eskiden bir varmış bir yoğmuş, bir Köse varmış. Bu Köse bir padişahlık emrine geçmiş. Bu padişahı bir yere atmışlar. Padişah garısına demiş ki:
>
> "Garı Köseynen, cüceynen heç gonuşma, bir kimseynen gonuşma, belki bizden olan zürriyet Köseye filan benzemesin." (Alptekin, 2002: 423).

3.5.2. Tezatlık Oluşturma

Masallarda kimi zaman bir mizah unsuru olarak yahut dinleyicinin dikkatini toplamak amacıyla tezatlıklardan faydalanılabilmektedir. Cüceler bunların yaygın kullanılanlarından biridir. Genellikle cücelerin boyları ve sakalları üzerinden bu tezatlıkların kurulduğu görülmektedir.

Erzurum'dan derlenen "Terzi Kızı" adlı masalda terzi kızına oyun oynamak isteyen arkadaşları onu yalnız bırakır. Terzi kızı ise yolunu bulmaya çalışırken bir masa etrafında kırk kişinin yemek yediğini ve bir cücenin onlara hizmet ettiğini görür. Cücenin bir karış boyu ve iki karış sakalı vardır:

> Terzi kızı gider tepeye çıkar bakar ki, koca bir bina kırk adam bir masanın başına oturmuş, pilav et yemekle meşguller. Ortada bir karış boyunda Tahir isminde bir cüce bunlara hizmet ediyor. Cüce bir karış boyunda ve iki karış sakalı (Seyidoğlu, 1999: 263).

Taşeli yöresinden derlenen "Padişahın Kırk Oğlu" adlı masalda da cücenin boyu ve sakalı arasında tezatlık oluşturma durumu vardır:

> "Oranın bir saybisi varmış cüce. Cücenin yedi garış sakalı varmış, beş garış boyu varmış. Sakalı yerde sürünürmüş bunun." (Alptekin, 2002: 402)

Mardin'den derlenen "Ekmek Hakkı, Su Hakkı" adlı masalda da (Demir, 2023: 320-322) cücenin sakalının boyundan daha uzun olduğu söylenerek tezatlık durumu oluşturulur.

3.5.3. Kandırılma

Masallarda karşılaştığımız cücelerden bazıları masal kahramanı tarafından sürekli kandırılır, oyuna getirilir. Erzurum'dan derlenen "Terzi Kızı" adlı masalda buna örnek bir durum söz konusudur. Terzi kızı ateş almak maksadıyla haramilerin ve onlara hizmet eden Tahir adlı cücenin yemek yedikleri çadıra gider. Üç gidişinde de Tahir'i kandırır:

> Kız yine içeri girer, ateş alır, lâmbasını yakar. Biraz da Tahir'le oturup bir şeyler yedikten sonra Tahir'den tatlı ister. Canının pekmez istediğini söyler. Tahir küpün aşağıda mahzende olduğunu onu oradan ancak haramilerin çıkaracağını söylerse de kıza laf anlatamaz. Mahzene inerler. Küp çok büyük olduğu için Tahir'in boyu yetişmez. Terzi kızı küpün yanına gider. Küpün içine bakar ve sonra Tahir'e: "Bunun içinde bir şey var, gel de bak" diye seslenir." Tahir: "Ya bana oyun yapılıyorsa, ya beni içine atıp kaçacaksa?" diye yaklaşmaz. Kız yemin eder ki: "İçinde bir şey var." Tahir gelir, küpün içine bakarken kız Tahir'i tepesi üstü küpün içine atar. Kendisi lâmbayı alır, kaçar gider (Seyidoğlu, 1999: 264).

Taşeli yöresinden derlenen "Cüce ile Köse" adlı masalda da ekmeği bölüşemeyen cüce ile kösenin bir iddiaya girdiğini görmekteyiz. En güzel hikâyeyi anlatanın ekmeği kaptığı üzerine kurgulanmış masalda köse, cüceden daha güzel bir hikâye anlatarak ekmeği alır:

> "Domuzu beri ettim, gannını oragla yardım, bakdım şöyle bir ferman çıkdı. Ülen bu fermanı okuya okuya akuduydum. Cüce ot yer, Köse de ekmek yer yazılı, ordan ekmeği aldım doğru eve geldim. " (Alptekin, 2002: 359).

3.5.4. Kahramana Kötülük Yapma

Kimi masallarda cüceler kahramana engel çıkarma ve kötülük yapma amacıyla yer bulmaktadırlar. Bu tipler genellikle kahramandan kendisi için bir insan ya da nesne ister. Masalın sonunda bu cüceler kahraman tarafından öldürülür.

Taşeli yöresinden derlenen "Padişahın Kırk Oğlu" adlı masalda Erişkin Ahmet ve otuz dokuz kardeşi, farkında olmadan kötü bir cücenin mekânında yatarlar.

Canpolat adındaki bu cüce, Ahmet ve kardeşlerini yakalar. Sihirli olan cüce, Ahmet'ten bir kralın kızını kendisine getirmesini ister. Masalın sonunda cüce, Ahmet tarafından öldürülür:

> Bu adam tilsımlıymış. Bir gala varmış, galenin içinde bir goyun varmış. Goyunun garnının içinde bir güvercin varmış. Bu güvercinmiş o cücenin canı. O güvercini öldürdün müydü, onun da canı gidermiş (Alptekin, 2002: 402).

Cüceler her zaman kahramana kötülük yapmazlar. Masal kahramanı cüce birine yardım ederse bu yardımının karşılığını alabilmektedir. Mardin'den derlenen "Ekmek Hakkı, Su Hakkı" adlı masalda gurbete çalışmak için gitmek isteyen bir oğlana anası nasihatte bulunur. Anasının nasihatini aklında bulunduran oğlan yolda giderken cüce ile karşılaşır ve cüceye yardımcı olur. Cüce de oğlana yardımının karşılığında yardımcı olur:

> Kadın, oğluna:
>
> - Oğlum gitmeden sana bir nasihat edeyim. Darda kalana, yolda kalana yardım et, demiş.
>
> Oğlan anasından nasihatini almış sonra da yola çıkmış. Oğlan yol bilmeden iz bilmeden günlerce yürümüş durmuş. Oğlan günler sonra kısa bir adam görmüş. Bu adam cüceymiş. Cüce çok zayıf ve cılız bir insanmış. Boyundan da uzun sakalları varmış. Oğlan cücenin yanına gitmiş. Cüce açlıktan, susuzluktan konuşamıyormuş. Oğlan, anasının nasihatini hatırlamış. Hemen çantasından ekmek çıkarmış, tuz çıkarmış sonra da cüceye vermiş. Cüce ekmeği yemiş, güzelce karnını doyurmuş. Oğlan, cüceye su şişesini de vermiş. Cüce afiyetle suyunu da içmiş. Oğlan yola devam edecekken cüce, oğlana:
>
> - Sen bana iyilik ettin, ben de sana iyilik yapacağım. İleride yolun kenarında yaşlı bir kadın var. Bu kadın büyücüdür. Çok tehlikeli bir kadın. Seni yolda görürse başına bir sürü felaket getirir. O sana zarar vermeden sen tedbirini al. Şimdi ben sana bir çuval vereceğim. Sen bu çuvalı büyücünün kafasına geçireceksin, sonra da kadından kurtulacaksın, demiş (Demir, 2023: 320).

Cücenin sözlerini dinleyen kahramanımız gerçekten de cadıyla karşılaşır ve cadıyı etkisiz hale getirir. Sonrasında zengin bir ülkeye giden kahraman, padişahın dünya güzeli kızıyla evlenir ama kızın karnında bir yılan vardır. Gerdek gecesinde kızla kim evlenirse onu yutan yılan, kahramanı da yutar ama cücemiz kahramanı kurtararak kızla mutlu olmasını sağlar:

Oğlan padişahın kızını odaya çıkartmış. Oğlan kızın başındaki yazmayı çıkarmış. O anda kızın ağzından büyük bir yılan çıkmış. Oracıkta oğlanı yutmuş. Cüce kıyafetini değiştirmiş ve saraydaki çocukların arasına karışmış, sonra da kızın odasına girmiş. Cüce bir bakmış ki oğlan yok. Cüce hemen kızın ağzından içeri girip yılanı çıkartmış. Boyu küçük ya bizim cücenin. Kızın karnına girmesiyle çıkması bir olmuş. Cüce, yılanı çıkardıktan sonra bıçakla yılanın karnını yarmış. Yılanın karnından oğlan sapasağlam çıkmış. Cüce, oğlana demiş ki:

- Yolda sana bir kere yardım ettim o ekmek hakkı içindi, şimdi yine yardım ettim bu da su hakkı için. Sana borcum kalmadı (Demir, 2023: 322).

Cüce tipler bahsinde ele aldığımız cüce tiplerin dört grupta tasnif edildiği görülmektedir. Bunlardan kahramana kötülük yapanlar Propp'un "Saldırgan'ın eylem alanı"na, kahramana yardımcı olanlar "Yardımcı'nın eylem alanı"na girmektedir. Kahraman tarafından kandırılan cüce tipler de kahramana aslında kömtülük yapmayı düşündüklerinden "Saldırgan'ın eylem alanı"nda kendilerine yer bulmatadır. Tezatlık oluşturan durumlar ise masal anlatıcısının tasarrufu olduğundan masal içerisindeki işlevine göre Propp'un yukarıda zikrettiğimiz iki eylem alanından birine girmektedirler.

3.6. Kambur Tipler

3.6.1. İhtiyarlık Göstergesi

Masallarda kambur tiplerin en çok yer bulduğu durumlardan birisi de kahramanın ihtiyar olduğunu belirtmektir. Taşeli yöresinden derlenen "Allah'ı Arayan Adam" adlı masalda talihinden şikâyetçi olan bir adam, talihinin niçin yaver gitmediğini öğrenmek amacıyla feleği aramaya başlar. Olağanüstü güçleri olan bir balığın üzerine binen adam nihayet feleği bulur.

Netice balığa biniyor, gözünü yumuyor, ordan üç gün beş gün balığın üzerinde gediyor. Balık bir gün aç gözünü diyor, çıkmışlar ki bir de ne görsün, bir adaya varmışlar. Bir ihdiyar felek sol eliyle çarkı çeviriyor, sağ elindeği gümüş asa ile bir şeyler yazıyor.

"Essalamünaleyküm, ya gambur felek."

"Ve aleykümselam arkadaş." (Alptekin, 2002: 329).

Şunu hemen belirtelim ki bu masalda feleğin kambur olması bir acizlik göstergesi olarak görülmemektedir. Sol eliyle çarkı çeviren ve sağ eliyle insanoğlunun kaderini yazan bir feleğin kamburluğu, bilgelik nişanesi olarak ihtiyara atfedilmiş olabilir.

İhtiyarlık göstergesinin yanında kambur tipler kimi zaman diğer kahramanlara yardımcı oldukları için ödüllendirilirken kimi zaman diğer karakterlere yardımcı olmadıkları için cezalandırılırlar. Mardin'den derlenen "Kambur Adam ile Cinler" adlı masalda anlatıcı, kamburundan sıkıntı çeken bir adamı bizlere tanıtmaktadır. Masalda kambur adam hem ötekileştirilmekte hem de kamburundan kurtulmak istemektedir:

> Zamanın birinde bir adam varmış. Bu adamın hayattaki en büyük derdi, sıkıntısı kamburuymuş. Adam sırtındaki kamburu yüzünden ne rahat yürüyebiliyormuş, ne rahat yemek yiyebiliyormuş ne de rahat oturabiliyormuş. Adamın kamburu var diye kimse onunla evlenmek istememiş. Adam bu kamburdan kurtulmak için sabah akşam Allah'a dua ediyormuş. Adamın gitmediği hekim kalmamış. En sonunda çevredekiler, adama Lokman Hekim'i tavsiye etmişler. Bu kambur adam, Lokman Hekim'in yanına gitmiş (Demir, 2023: 318).

Gittiği hekim de kambur adamımızın derdine çare bulamayınca kamburuyla yaşamayı öğrenir. Canı hamama gitmek isteyen kambur adam, insanların kendisini görmesini istemediği için kimsecikler yokken hamama gider. Hamamda çalgı sesleri duyan kamburun içini bir korku kaplar. Hamamda çalgı çalanların cinler olduğunu öğrenen kamburun korkusu cinlerin kendilerini adama göstermesiyle gider ve o da cinlerle oynamaya başlar. Cinler bu durumun sonunda kamburun derdini çözerek kamburu ödüllendirirler. Cinlerin de "öteki" olduğu düşünülürse kambura yardım edenler toplum tarafından dışarıda bırakılan, lanetlenen "öteki" grubundaki cinlerdir:

> Cinler adamın korktuğunu görünce kendilerini adama göstermiş. Bizim kambur adam cinleri görünce korkusu gitmiş, onlarla eğlenmeye başlamış. Cinler kambur adamı çok sevmiş. Bir saat geçmiş, iki saat geçmiş ama bunlar oynamaya, eğlenmeye devam etmiş. Ta ki diğer insanlar hamama gelene kadar. Öğleye doğru cinler toparlanıp çıkacakları zaman bu kambur adama yardım etmek istemiş. Cinler kambur adamın etrafını sarmış, onu sıkıştırmışlar. Biri elini omzuna atmış, diğeri karnına atmış, öbürü bacaklarını tutmuş. Kambur adam o an sanki üstünden bir yük gitmiş gibi olmuş. Adam peştamalını almış, gömleğini almış aynanın karşısına geçmiş. Adam bir bakmış ki sırtında kambur mambur yok . Sevinçten çığlık atmış. Gözlerini kaç defa ovuşturup bakmış ama kamburu görememiş. Hemen üstünü giyinmiş. Milletin içine çıkmış (Demir, 2023: 318).

Dışarıdakiler adamın kamburunun nasıl geçtiğini sorduklarında adam başından geçenleri anlatır. Dinleyenler arasında bir kambur daha vardır. Bu kambur da öteki kamburun anlattığı şekilde kamburundan kurtulmak istese de cinlerle oynamadığı ve onlardan sıkıldığı için cinler tarafından cezalandırılır, kamburu bir iken ikiye çıkar:

> Adamı dinleyenlerin arasında kamburu olan başka bir adam varmış. Bu adam söylenenleri iyice dinlemiş. Ben de kamburumdan kurtulurum diye hemen hazırlığını yapmış. Ertesi sabah hamama gitmiş. Adam hamama gidince önceki adamın bahsettiği çalgı seslerini duymuş. O yüzden bu adam korkmamış, köşede cinleri beklemiş. Cinler bir süre sonra kendilerini bu adama da göstermiş. Ama bu adam dünkü adam gibi cinlerle oynamamış, yüzünü asmış.
>
> Aradan birkaç saat geçmiş, kambur adam sürekli oflayıp puflamış. Cinler, adamı böyle görünce çok rahatsız olmuş. Cinler sonra toparlanmaya başlamış. Gitmeden önce bu adamı da sıkıştırmışlar. Adamın içine bir sıkıntı düşmüş, çok hâlsiz hissetmiş kendini. Cinler ortadan kaybolmuş. Adam aynanın karşısına geçmiş. Bir de ne görsün. Adamın bir kamburu varken bir kamburu daha olmuş. Yani adamın sırtında iki kamburu olmuş. Adamın yükü iyice ağır olmuş. Çünkü adam, cinlerin neşesini, tadını kaçırmış (Demir, 2023: 319).

Kambur tipler göz önünde bulundurulduğunda, özellikle Kambur Felek'in olağanüstü güçlere sahip olması ve kahramana yardım etmesi, Propp'un eylem alanlarından "Bağışçı'nın eylem alanı"na girdiğinin bir göstergesidir. Öte yandan olağanüstü kahramanların kamburluğu ortadan kaldırmasından hareketle olağanüstü kahramanların "Yardımcı'nın eylem alanı"na girdiğini söylemek mümkünken kötü niyetli kamburu cezalandırması ise "Saldırgan'ın eylem alanı"nda olduğunu düşündürmektedir.

3.7. Kel Tipler

3.7.1. Kurnazlıkla Üstün Olma

Keloğlan kahramanıyla özdeş diyebileceğimiz kel tipler masallarda öncelikli olarak kurnazlıklarıyla karşımıza çıkmaktadır. Bu tipler kimi zaman kendi zekâlarıyla, kimi zamansa yardımcı karakterlerin yardımlarıyla padişah, vezir, şehzade, köse gibi tipleri kandırarak emellerine ulaşabilmektedir.

Elazığ'dan derlenen "Keloğlan" adlı masalda annesi bir kaza sonucu Keloğlan'ın kafasını odunla yarar. Annesine sinirlenen Keloğlan horozunu alıp

amcasına gider. Yengesinin dostu olduğunu öğrenen Keloğlan, kurnazca planlar yaparak horozu konuşuyormuş gibi gösterir; bu vesileyle yengesinin oynaşının getirdiği yemekleri yerler. Daha sonra Keloğlan bir vesileyle kadının dostunu öldürür ve suçu amcasının üstüne atarak ondan iki bin kuruş, yengesinden de iki bin kuruş alır. Kurnazlıklarına devam eden Keloğlan, masalın sonunda kazanan olur.

> Keloğlan da çaresiz onu önden suya atmış, çocuk boğulurken "var var" demiş. Köylüler sormuşlar:
>
> "Ne diyor?"
>
> "Kıllıyı mı tutayım, yünlüyü mü diyor."
>
> O köylülerin kırkı birden kendilerini suya atmışlar, hepsi de boğulmuş.
>
> Keloğlan da işine dönmüş (Günay, 1975: 388).

Erzurum'dan derlenen "Keloğlan" adlı masalda bir ağanın yanında hizmetkârlık yapan Keloğlan, hocanın birine işkence yapmaktadır. Hoca serbest bırakılması karşılığında ona insanları birbirlerine yapıştırma duası öğretir. Keloğlan; ağanın kızı, nişanlısı ve ağayı birbirine yapıştırır. Ağanın kızını kendisine vermesi karşılığında yapışıkları birbirinden ayırır, ağanın kızıyla evlenir:

> Keloğlan: "Kızını bana ver." "Kocası burada benden isteme ondan iste." Keloğlan damada: "Karından vazgeç seni kurtarayım." "Al nikâhı da senin olsun, her şeyi de." Hoca da orada iken Keloğlan ile kızın nikâhı kıyılır. Kız kocasından boşanır. Bunları arkasına alınca birbirlerinden ayrılırlar (Seyidoğlu, 1999: 220).

Gümüşhane'den derlenen "Macun" adlı masalda da yapıştırma duası ile padişahın kızını alan bir Keloğlan tipini görmekteyiz (Sakaoğlu, 2002: 392-393). Masalda bir önceki masalın olay akışına benzer bir akış görüldüğünden tafsilata lüzum görülmemiştir.

Elazığ'dan derlenen "Keloğlan" adlı masalda babalarının ölümünden sonra sihirli olan seccade, külah ve torbayı paylaşamayan üç kardeşin kavgasını gören Keloğlan, kurnazlık ile bu üç nesneyi alır:

> "Kardeşim, sen derdimizi bilmezsin, babamız öldü, babamızdan bize miras kaldı, şimdi uyuşamıyoruz."

"Neyin üzerine, paramıdır, malmıdır, nedir?"

"Yok, babamızın bir seccadesi, bir torbası, bir de külahı var. Bunlar üzerin de uyuşamıyoruz."

"Peki, bunların marifeti nedir?"

"Seccadeye oturup dedin mi, seccade, seni beni yaratan beni at İstanbul'a gözünü kapatıp açıyorsun İstanbul'dasın, seccadenin marifeti bu. Torbanın marifetiyse dara düştün mü torbayı sallarsın içi altınla dolar. Külâhın marifeti, bir hırsızlık etsen, cinayet işlesen başına külâhı çekince hemen kaybolursun."

"Kardeş, her biriniz bir değenek getirin, ben değnekleri atayım, hanginiz tez getirirseniz seccade onun, ondan sonra getirene torba, en sonra getirene de külâh."

Değeneklerin her birini bir yana atıyor, onlar koşup gidiyorlar. Kendisi torbayı külâhı alıyor, seccadeye oturuyor: "Seccade beni seni yaratan, beni İstanbul'a at." diyor (Günay, 1975: 494).

Elazığ'dan derlenen "Keloğlan Sarmısakı Beyoğlu" adlı masalda şurada burada hizmetkârlık yapan Keloğlan'a bir tilki kendisiyle arkadaş olması karşılığında zenginlik vadeder:

Ne varmış ne yokmuş... Vakti zamanında bir Keloğlan varmış. Çobanlık edermiş, o yana bu yana gezermiş, davar otarırmış, ona buna hizmetkârlık edermiş. Bir günün birinde bir yazının dibinde, bir tilki gelmiş:

"Ne olur beni arkadaş et ki, ben seni zengin edeyim." (Günay, 1975: 279).

Tilkinin arkadaşlık teklifini kabul eden Keloğlan'a tilki, padişahın kızını ister. Tilki, kurnazlığıyla padişaha Keloğlan'ı zengin gibi gösterir. Masalın sonunda Keloğlan devin konağına yine tilkinin kurnazlığıyla sahip olur ve padişahın kızıyla mutlu mesut yaşar:

Orada bir devin konağı ışıldıyor, koşup gidiyor.

"Dev baba, şimdi geriye bak, padişah ordusunu göndermiş, seni arıyorlar, öldürecekler, tez kaç."

Hemen dev başını alıyor kaçıyor, bunlar geliyorlar gelini indiriyorlar, orada kalıyorlar,

Yedi içti muradına geçti (Günay, 1975: 280).

Elazığ'dan derlenen "Kız Padişah" adlı masalda da elinden hiçbir iş gelmeyen bir Keloğlan tipiyle karşılaşmaktayız:

> Varmış, yokmuş, bir kadının bir kel oğlu varmış. Bu Keloğlan yılda dokuz on ay kadar davar otarıyor, üç ay kışda kaval çalıyor, oturuyor, bir iş yapmıyor. Bir gün anası diyor ki:
>
> "Oğlum, böyle oturmak olur mu?"
>
> Bu hemen anasını yakalayıp bacanın içine koyuyor, bir parça çalı çırpı getirip diyor ki:
>
> "Bak, seni ateşe verip yakacağım. Benim işime karışma. Aç kalıyor musun, susuz kalıyor musun? Yok. Daha senin istediğin ne?" (Günay, 1975: 315).

Bir gün Keloğlan yoldan geçerken iftiraya uğrayan güzel bir kızı babasının camdan attığını görür. Keloğlan kızı tutar. Kız Keloğlan'a onunla evlenmek istediğini söylese de Keloğlan fakirliğini ve kelliğini öne sürerek kızın teklifini kabul etmez. Kız babasının evine geri dönse de sonrasında evden ayrılmaya karar verir ve Keloğlan'ın evinde kalmaya başlar. Kıza gönlü düşen Keloğlan onunla evlenmek ister. Kız evden ayrılarak erkek kılığında padişahı ölmüş bir şehre padişah olur, masalın sonunda Keloğlan'la evlenir. Bu masalda da Keloğlan'a kızın yardım ettiğini görmekteyiz:

> Bu oturuyor bir saat kaval çalıyor, diyor ki:
>
> "Padişahım, sen ne söylüyorsun?"
>
> "Seni ipe çekeceğim."
>
> "İpe değil, istersen kurşuna diz. Ben o fotoğrafa baktım,. güzelliği halâ beni yakıyor. Ben onun elinden anamı da vura vura öldürdüm. Daha ben küfretmiyeyim de kim küfretsin?"
>
> "Sen o kızı tanır mısın?"
>
> "Valla Padişahım, senden korkmasam gözleri aynı sana benziyordu derdim."
>
> O sırada Padişah başından şapkasını çıkartıyor, saçları omzuna kadar iniyor, Diyor ki:
>
> "Ey ahali, bakın ben altı aydır kız olarak sizi idare ettim, ben size erkek göründüm ama ben kızım. Ben Keloğlanı alacağım, benim düğünümü tutun." (Günay, 1975: 319).

Elazığ'dan derlenen "Keloğlan ile Dev" adlı masalda ise Keloğlan, zekâsıyla devin davarına sürü katmakta, Düldül adlı atın yardımıyla da devi öldürüp onun yerine geçmektedir:

> Kimin değneği bulunmazsa sürüler onun diye şart koşuyorlar. Bu şart üzerine değenekler atılıyor, biri öyle biri böyle atıyor. Bu Keloğlan da akıllı, değneğini kara koyunun yününün altına sokuyor. Arıyorlar, dağı arıyorlar taşı arıyorlar, yeri arıyorlar, imkân yok bunun değeneğini bulamıyorlar; "Hak ettin kardeş, sürüler senin." diyorlar (Günay, 1975: 371).

Gümüşhane'den derlenen "Keloğlan ile Dev" adlı masalda dev ile arkadaşlık yapan Keloğlan kurnazlıklar yaparak devi öldürür ve devin mallarına sahip olur:

> Keloğlan devi tabutun içine sokunca başlar mıhlamaya. Birinci mıh, ikinci mıh derken Keloğlan tabutun her tarafını mıhlayıp devi bayırdan aşağı yuvarlar. Devden kurtulur, malı mülkü de kendisine kalır (Sakaoğlu, 2002: 372).

Elazığ'dan derlenen "Keloğlan" adlı masalda da öküzünü karganın yediğini düşünen Keloğlan'ı karısı küçümser:

> "Karı, karı, gözün kör ola, hele çık. Öküzü yiyen kurdu buldum."
>
> Kadın bakıyor ne önünde bir şey var ne ardında bir şey var.
>
> "Keloğlan, hani ya?"
>
> "Koynumda."
>
> "O nasıl şey?"
>
> Keloğlan kargayı gösteriyor:
>
> "Sen göreceksin, ben bundan neler kazanacağım, Karı ben gidiyorum." (Günay, 1975: 374).

Elindeki kargayla kuş olmayan bir şehre giden Keloğlan, dostu olan bir kadının evine misafir olur. Kurnazlığıyla kargayı kadının kocasına satan Keloğlan, kadının kocasından karganın karşılığında eşek alır. Eşeği de kurnazlıkla satarak yüklü miktarda altın alan Keloğlan, masalın sonunda karısının yanına döner:

> Elini kulağına atıyor türkü söyleye söyleye köyünün yolunu tutuyor. Karısı türkü sesini duyup dışarı çıkıyor Keloğlanı karşılıyor. Keloğlan:

"Gel, yüküm ağır, gel yardım et."

Kadın bakıyor hep altın, Keloğlan:

"Karı bak sen bana akılsız dedin. Ben bir karga yüzünden seni milyon sahibi ettim. Gel otur da çatla." (Günay, 1975: 376).

Gümüşhane'den derlenen "Hızır ile Keloğlan" adlı masalda da bir padişah Hızır'ı aramaktadır. Keloğlan yoksulluktan bıktığından Hızır'ı bulacağını ama şartlarının olduğunu ileri sürer. Padişahtan kırk gün mühletle karnının doyurulmasını ister. Kırk gün boyunca Hızır'ı bulmak için hiçbir çaba göstermeden yer içer. Kırk günün sonunda padişahın huzuruna çıktığı zaman padişaha oyun oynadığını, Hızır'ı bulamadığını söyler. Vezirler Keloğlan'a verilecek cezayı tartışırlarken dördüncü vezirin önerisinden sonra genç bir delikanlı kılığındaki Hızır söze atılır. Keloğlan affedilir:

Dördüncü vezir böyle der demez, kenarda oturan delikanlı ayağa kalkıp padişaha der ki:

"Padişahım, müsaade ederseniz size bir şeyler söyleyeceğim. Senin birinci vezirinin aslı kasaptır, anasından öğrendi; o, vezir çocuğu değildir, kasap çocuğudur. İkinci vezirin de çingen çocuğudur; üçüncü vezirin ise zindancıdır. Senin esas vezirin dördüncü vezirindir. Bunu başvezir yap, ötekileri at dışarıya. Ben de Hızır'ım." der demez, o delikanlı kaybolur (Sakaoğlu, 2002: 329).

Erzurum'dan derlenen "Keloğlan" adlı masalda Keloğlan'ın kurnazlıklar yaparak zengin bir şekilde ailesinin yanına döndüğü görülmektedir:

"Aman sen bilirsin gitme, işte bu buğdayın hepsini sana verelim, öküzle araba verelim. İnek, dana verelim. Al git bizi hükümete verme." "Peki, onları verirseniz vermem." Getirir bu buğdayı arabaya yüklerler, bir inek bir tane de dana verirler, öküzleri de bunların yanına katarlar, bunları alır gelir (Seyidoğlu, 1999: 337).

Taşeli yöresinden derlenen "Akıllı Kardeş ve Deli Kardeş" adlı masalın sonunda Keloğlan, akıllı kardeşini öldürerek zengin olur:

Gardeşi Keloğlan'dan keçe istemiş o da vermemiş.

"Eğer sol gözünü verirsen sana bir keçe vereyim."

O tarafa keçeyi vermiş, Akıllı Oğlan öteki gözünü de vererek biraz daha keçe alır. Fakat daha Akıllı Oğlan'ın sesi kesiliyor. Sabahdan gaksa ki, ağasının dişleri sırtaragalmış.

"Ülen ağa beni gandırdın mı?"

Bakmışmış ağası ölmüş. Galkmış gatırlarını yükletmiş ağlayı ağlayı çekmiş getmiş (Alptekin, 2002: 346-347).

Gümüşhane'den derlenen "Mezarda Helva Pişiren Keloğlan" adlı masalda annesinin iknaları sonucu oduncuların yanında çalışmaya başlayan tembel Keloğlan, iki peri kızının üstesinden gelerek bir miktar altın ve beşlik alır. Beşliği bozduracağı esnada bir Yahudi, beşliğin kendisinin olduğunu iddia eder ve geri kalan otuz dokuz beşliği de ister. Mahkemelik olan Keloğlan bir gemiye biner, gemiyi durduran üçüncü peri kızının da üstesinden gelerek geminin hareket etmesine vesile olur. Akabinde peri kızlarının konuşmalarını duyan Keloğlan, üç kızla da evlenir. Peri kızlarından geri kalan beşlikleri aldıktan sonra Yahudi idam ettirilir, Keloğlan ile kızlar mutlu mesut yaşarlar.

Padişah Yahudi'yi çağırır. Bakarlar ki beşliklerin hepsinin tarihi aynı, yazıları aynı. Yahudi'nin yalancı olduğu meydana çıkar, hemen cellât ederler. Keloğlana da ayrıca bir mükâfat verirler.

Oradan kızların yanına gidip sefasında, âleminde yaşar; Allah size de sefanızı versin (Sakaoğlu, 2002: 495).

Taşeli yöresinden derlenen "Vur Tokmağım Vur" adlı masalda Keloğlan ihtiyar bir adamdan sihirli bir sofra alır. Sofrayı padişaha kaptırınca sihirli bir eşek alır. Eşeğin hünerini anlayan nalbant da eşeği çalınca bu sefer Keloğlan'a ihtiyar adam bir tokmak verir. Keloğlan tokmak sayesinde eşeği nalbanttan, sofrayı da padişahtan geri alır ve padişahın küçük kızıyla evlenir:

"Dürül sofra." demiş, hu güççük gızını da ver bana bakayım. Bu sofranın hatırı için.

Neyse padişahın güççük gizini da Keloğlan almış, gırk gün gırk gece düğün etmiş, yemiş içmiş muradına geçmiş (Alptekin, 2002: 350).

Gümüşhane'den derlenen "Keloğlan'ın Oyunları" adlı masalda ise kurnazlık zinciri diyebileceğimiz oyunlarla karşılaşmaktayız. Masalda geçen oyunlardan ilkini buraya almakta fayda görüyoruz.

Keloğlan'ın ilk kurnazlığı evini yakıp evinin kömürünü çuvallara doldurmasıyla başlar. Kömür çuvallarının altına birer altın koyan Keloğlan, kuyumcuya kömürleri emanet eder. Bir müddet geçtikten sonra kuyumcudan altınlarını sorar ve kurnazlığını yaparak kuyumcudan yüklü miktarda altın alır.

> Keloğlan polislere der ki:
>
> "Bu adam benim altınlarımı alıp yerine kömür koymuş, çuvalları boşaltırsanız mutlaka dibinde birer ikişer altın çıkar, acele ile iyice boşaltamamıştır."
>
> Hemen çuvalları boşaltırlar, her birinin dibinde birer altın çıkar. Polisler bunları alıp doğru hâkimin huzuruna çıkarırlar. Hâkim kuyumcuya ceza verince zavallı kuyumcu yalvarmaya başlar:
>
> "Hâkim Bey, tek beni buradan bırakın da ben o adama bir teneke altın vereyim." (Sakaoğlu, 2002: 525).

Taşeli yöresinden derlenen "Kedi, Köpek ve Yılanın Mükafatı" adlı masalda da Keloğlan, sihirli bir yüzüğün yardımıyla padişahın kızını kendisine alır:

> Yüzzük gene meydana çıkıyor. Adamlar sevinerek geliyorlar, aynı esgi duvarları yaptıkları vakit esgi binalar yerine geliyor. Padişah gene şaşgına uğrayor, en sonunda gizi Keloğlan'a veriyorlar (Alptekin, 2002: 363).

Gümüşhane'den derlenen "Keloğlan ile Köse" adlı masalda babalarının köselerle iş tutulmaması gerektiğini salık veren vasiyeti üzerine Keloğlan'ın iki ağabeyi vasiyeti dinlemez ve kösenin yanında işe girer. Oğlanların en küçüğü olan Keloğlan, ağabeylerinin intikamını almak maksadıyla kösenin yanında işe başlar; masalın sonunda köseyi öldürür:

> "Keloğlan, Allah seni kahretsin, mezara girdim de senin elinden yine kurtulamadım."
>
> "Ne o Köse, yoksa darıldın mı?"
>
> "Darılma değil canım bile çıktı, tabii darıldım yahu."
>
> "Gel buraya ağa." deyip Keloğlan Köse'yi yatırıp sırtından bir zo gön alır, ölüsünü mezara gömüp doğruca Kösenin evine gelir. Yükte hafif, pahada ağır neyi var, neyi yoksa doğruca anasının yanına gider. Orada beraber yiyip içip muratlarına ermişler (Sakaoğlu, 2002: 531).

Taşeli yöresinden derlenen "Horasan Padişahı" adlı masalda bir padişahın üç oğluna verdiği Üç nasihatten biri köselerle alışveriş yapmamasıdır. Köseyle alışveriş yapan üç oğlandan ikisi köse tarafından öldürülür. En küçük oğul olan Keloğlan kardeşlerinin intikamını köseye yaptığı oyunlarla alır:

> Köse ekmeği beş metre ileri atacak, hangisi evel gaparsa ortakçılık devam edicek, gapamazsa gapamayanın boynu vurulacak. Fakat Keloğlan daha önce ağabeylerinin aynı yolda gettiğini bildiği çin eline bir cop alıyor. Ekmeğe daha tazı sürtmeden tazının boynuna bir vuruyor, tazı titriyor. Keloğlan gedip ekmeği alıp geliyor ve diyor ki:
>
> "Tamam mı Köse?" (Alptekin, 2002: 254).

Kurnazlıklarına devam eden Keloğlan kösenin tüm tazılarını öldürür. Köse Keloğlan'dan kurtulamayacağını anlayınca karısına diyarı terk etmek istediğini söyler ve sandığın içine eşyalarını koyarak evden ayrılırlar. Köseyle karısının konuşmalarına şahit olan Keloğlan sandığın içine kendisi girer. Yolda ilerlerlerken kösenin karşısına bir dev çıkar. Keloğlan sandıktan çıkarak devi öldürünce köse ondan kurtulamayacağına ikna olur ve Keloğlan tarafından öldürülür:

> "Ne düşünüyon Köse baba yav?"
>
> "Neyi düşüneceğim, seni düşünüyorum, senden bir türlü gurtulamıyorum."
>
> "Canın mı sıkıldı Köse baba?"
>
> "Canım sıkıldı."
>
> "Canın sıkıldıysa al bu mukavele de burda son olsun, ağabeyelerimin de intikamı olsun."
>
> Köse'nin başını kesmiş, hanımını da gendi almış, servetine de gönmüş. Bu iki intikam da alınarak hak yerine gelmiş (Alptekin, 2002: 255).

Taşeli yöresinden derlenen "Keloğlan'la Kötü Köse" adlı masalda akıllı kardeşinin yüzünü kösenin soyduğunu öğrenen Keloğlan kösenin yanına çalışmaya gider ve kurnazlıklarıyla kösenin karısını öldürerek kardeşinin intikamını alır:

> "Garı gak gak." demiş. Döşeğin bir yandan garı, bir yandan goca dutmuş, bunu suya atmışlar.
>
> Keloğlan bu sefer emiş ki:

"Gurtulduk ağa gurtulduk."

"Vay avradını s....min çocuğu, sen miydin?" demiş ve goca ağlaya ağlaya çekmiş getmiş (Alptekin, 2002: 461).

Taşeli yöresinden derlenen "Korkubilmez" adlı masalda Korkubilmez'in oğlu Keloğlan, üç peri kızının kendisine verdiği sihirli eşyaları padişahın kızına kaptırır. Peri kızları ona son bir şans tanımak için yendiğinde insanı eşeğe çeviren bir üzüm verir. Kız üzümü yedikten sonra eşek olur. Keloğlan kızı perilerin yanına getirir ve periler sihri bozunca padişah kızıyla Keloğlan evlenir, mutlu olur:

Giz üzümün dadına, bakarka bir eşşek olmuş, yuvarlanmış, binmiş evin önüne bağlamış (Alptekin, 2002: 381).

Masalların bir kısmında Keloğlan'ın kurnazlıklarını yapmasına karşın emeline ulaşamadığı, masalın akışına göre öldürüldüğü görülmektedir. Erzurum'dan derlenen "Sırma Saç" adlı masalda babasını aramaya giden padişahın oğluna yolda Keloğlan arkadaş olur. Bir hile ile padişahın çocuğunun yerine geçen Keloğlan, padişahın çocuğunu da Keloğlan yapar. Saraya geldiklerinde şehzadeden kurtulmak isteyen Keloğlan on Sırma Saç adlı kızın getirtilmesi görevini verir. Şehzade bunu başarınca Sırma Saç hakikati anlatır ve Keloğlan'ın başı ezilmek suretiyle cezası verilir:

Sırma saç kızlara emir verir: "Ona bir şey yapmayın." Sırma saç olup biteni lalaya anlatır. Oğlanın kolundaki bileziği gösterir. Der ki: "Siz ahmaklık ettiniz. Keloğlan'ın oyununa düştünüz." (Seyidoğlu, 1999: 203).

Gümüşhane'den derlenen "Bacadan Atılan Ölü" masalında da Keloğlan kurnazlıklar yaparak bir müddet başarıya ulaşabilse de masalın sonunda yengesinin oynaşının kardeşi tarafından öldürülür:

Keloğlan ölüyü alıp bir yere atar. Bu sırada geriden birisi gelir. Bu da Keloğlan'ın oynaşının kardeşi imiş, durmadan bunu arıyormuş.

"Keloğlan ne arıyorsun burada?" deyip Keloğlan'ı orada öldürür (Sakaoğlu, 2002: 534).

Gümüşhane'den derlenen "Hani Ya Bacımın Ayağı?" adlı masalda ise şehzadenin karısını bir tuzağa düşürerek onun yerine geçen kel bir halayık bulunmaktadır. Halayığın yaptığı bu sahtekârlık anlaşıldığında halayığa cezası verilir:

Padişahın oğlu bu konuşmaları işitir. Ertesi gün bütün gölü boşalttırır, içinden bir alabalık çıkar. Alabalığın karnını yararlar, içinden hanımı çıkar. Elbise giydirirler, evlerine dönerler. Kel halayığa da derler ki:

"Deli katırla mı gidersin, eğri saplı bıçakla mı?"

"Eğri saplı bıçak gerdanına uğrasın, deli katırla giderim." (Sakaoğlu, 2002: 380).

Gümüşhane'den derlenen "Kadınların İhaneti" adlı masalda bir padişah, atlarını zayıflamaktan kurtaranı ödüllendireceğini söyler. Yoksulluktan bıkan Keloğlan bu göreve talip olur:

O şehirde de Keloğlan denilen birisi varmış, fukaralık bunun canına "Tak" demiş. Anasına:

"Ana, ben bugün gidip padişahın atını alayım da ben bakayım bu ata. Atı iyi edersek dünyalığımızı alırız, yoksa zaten bu hayata kahrettim, kafamı vururlar da kurtuluruz." (Sakaoğlu, 2002: 485).

Keloğlan'a kırk gün mühlet verilse de atlar iyileşemez. Otuz dokuzuncu günün sonunda atların durumunu görmek isteyen Keloğlan, padişahın hanımı ve arkadaşlarının atları aldığını ve haramilerle oynaşta olduğunu; atların bu yüzden yorgun düşerek zayıfladığını görür. Daha sonra Keloğlan, gece vakti padişahtan hanımını takip etmesini ister. Olayın iç yüzünü öğrenen padişah tüm kadınların öldürülmesini edilmesini ister. Masalın sonunda padişah bu kıyımı akıllı birinin kendisine anlattığı hikâye vesilesiyle durdursa da Keloğlan'ın zengin olup olmadığı konusunda herhangi bir malumat verilmemiştir.

3.7.2. Hakir Görülme

Bazı masallarda tüysüz tiplerin aşağılandığını görmekteyiz. Özellikle kel tiplerin toplum tarafından hakir görüldüğünü masallarda kendi ağızlarından ya da başka kahramanların ifadeleriyle anlamaktayız.

Elazığ'dan derlenen "Kız Padişah" adlı masalda babası tarafından camdan dışarı atılan kızı yakalayan Keloğlan, kızın güzelliğine hayran olsa da kel olduğu için kız tarafından beğenilmeyeceğini söyler:

Keloğlan oradan geçiyormuş, kızın pencereden düştüğünü görünce kızı tutmuş. Bu kıza bakıp diyor ki:

"Yahu sen çok güzelsin ama benim kafam kel." (Günay, 1975: 316).

Taşeli yöresinden derlenen "Pamuk Kız" adlı masalda da söylemez gelinden boşanıp başka bir kadın arayan oğlana tavsiyede bulunulur:

Bi yerden bi giz isdetmiş, o gizin da bi giz gardaşı varmış demiş ki:

"Ay baba senin eşin olacağını ben bi göreyim, bakayım geleyim. Eyi mi, kel mi bi bakayım geleyim." demiş (Alptekin, 2002: 417).

Erzurum'dan derlenen "Pallucu Büyük" adlı masalda da padişahın en küçük kızı Keloğlan ile evlidir. Ablaları kardeşlerinin yanına, durumunu öğrenmeye giderler. Küçük kız Keloğlan'dan utandığı için ablalarına onu göstermek istemez:

Ablaları süslü bir faytonla gelirler. Kız bunları hemen içeri alır. Odaya buyur eder. Ablalarına odaları gösterir, aşçılar, cariyeler her şey tamam. Ablaları yerler içerler, fakat bu duruma çok şaşırırlar: "Öyleyse enişteniz de gelsin. Enişteniz de görüp öyle gidelim." Kız ne yapacağını şaşırır, beyini bu kılığıyla ablalarının karşısına çıkarmak istemez (Seyidoğlu, 1999: 83).

Taşeli yöresinden derlenen "Hırızmalı Güzel" adlı masalda da Güzel Ahmet'ten bir kızı sınamasını isteyen kadına Ahmet, Keloğlan'a kız verilmeyeceğini söyler:

"Horda bi giz var da a yavrım, her gul varır gelir kimse alamadı. O gizi bir sınasana." demiş.

"Ay ebe Keloğlan'a giz verirler mi?" demiş (Alptekin, 2002: 386).

Elazığ'dan derlenen "Hayırsız Kız" adlı masalda ise Keloğlan kılığındaki kızla evlenen padişahın gözleri kızına ağlamaktan kör olur. Doktorlar ceylan sütünün iyi geleceğini söylerler. Ceylan sütünü aramaya Keloğlan da gitmek ister. Kızın babası onu hakir görerek Keloğlan'ın ceylan sütünü bulamayacağını düşünür:

Padişahın damatları ceylân sütü aramaya gidiyorlar. Keloğlan da kıza: "Git babana söyle ben de süt aramaya gideceğim, bana bir at versin." diyor. Kız kalkıp babasına gidiyor, babası diyor ki:

"O kim süt bulmak kim, benim paşa, vezir oğlu damatlarım bulamayacak, o mu bulacak."

Kız boynunu eğince, anası diyor ki:

"Canım kızımızın, kalbini kırma, ona da bir at ver."

"Gidin bir topal at verin gitsin." (Günay, 1975: 498).

Taşeli yöresinden derlenen "Ceylan Yüreği" adlı masalda Keloğlan anlatıcı tarafından aşağılanır:

Neyse bu üç giz dura dursun şorda, padişah bir bahçivan dutmuş bahçaya. Ordan bir adam Keloğlan vaziyetinde heç bir şeye benzetmezsin, padişah buna der ki:

"Buyur bakalım Keloğlan." (Alptekin, 2002: 309).

Aynı masalda padişah, küçük kızını Keloğlan ile evlendirmek zorunda kaldığı için buna çok bozulur ve kızını da evlatlıktan reddeder.

Keloğlan bir gaçar güççük giz da onu vurur alır. Bunun üzerine padişah der ki:

"Benim güççük giz diye benim bir evlâdım yok."

Haydi bakalım ötekilere padişahın sevgisi fazla, güççük gıza yok. (Alptekin, 2002: 311).

Masalın sonunda Keloğlan padişahın gözünü ceylan yüreğiyle açmaya nail olur. Padişahtan padişahlık makamını alır ama bütün zor işleri albay kıyafetinde hallettiği için padişah olduğunda da albay kıyafetine döner. Bu da toplumun kel bir padişahı yeğlemediğinin bir sonucu olarak düşünülebilir:

Keloğlan şeklini değiştiriverir, bir albay olur.

"Aha hata yapmışız, padişahlık senin, ben padişah oldum emme, artık ben senden aşşağı oldum." (Alptekin, 2002: 313).

Masallarda kellik üzerinden hakir görülme durumu kimi zaman birbirinin zıddı durumlarla ortaya çıkmaktadır. Taşeli yöresinden derlenen "Akıllı Kardeş ve Deli Kardeş" adlı masalda akıllı oğlanın kardeşi deli olan Keloğlandır. Bu kardeşler bir sebepten mahkemelik olunca akıllı kardeşin Keloğlan'ın durumunu anlatması sonucunda beraat ederler:

Şimdi Akıllı Oğlan meseleyi anlatır:

"Yahu bu delinin lafına baktınız, beni hapis ettirdiniz."

Tabi adamın vaziyetine bakınca Akıllı Oğlan'ın haklı olduğu ortaya çıkıyor. Adamları çıkarıverince hapisden bunlar tekrar memleketlerine geri dönerler (Alptekin, 2002: 346).

Boratav'ın eserinde yer alan "Hüsnü Yusuf Şehzade" adlı masalda da Keloğlan, padişah kızının derdine çare olsa da kendi derdini anlatırken kızların kel olduğu için kendisiyle evlenmek istemediğini söyleyerek hakir görüldüğünü belirtir:

"Sultan Hanım da Keloğlan'a dönmüş:

"E, Keloğlan, senin ne derdin var?"

Keloğlan da:

"Benim başım kel diye kimse kız vermiyor," demiş. Sultan, Keloğlan'ın bu sözlerine, aylardan beri ilk defa, gülmüş." (Boratav, 2009: 173).

3.7.3. Dinleyeni Etkileme

Keloğlan masallarının Anadolu sahasında yaygın olarak anlatıldığı bilinmektedir. Sadece masal anlatıcıları değil, dinleyenler de bu masalları çok sevmektedir. Bu sebeple masal anlatıcıları Keloğlan tipini kimi zaman sadece adını geçirmek maksadıyla masala koyarlar. Böylelikle dinleyenin de dikkati canlı tutulmuş olmaktadır.

Elazığ'dan derlenen "Allah'ın Belası" adlı masalda anlatıcı, masalına Keloğlan ile başlar. Allah'ın Belası isimli çocuk Keloğlan ile karısından doğmadır. Keloğlan'ın masalda başkaca bir işlevi olmadığı için anlatıcının, dinleyicilerin dikkatini canlı tutmak maksadıyla masalına Keloğlan ile başladığını düşünmekteyiz:

Varmış, yokmuş, çok söylemek günahmış. Keloğlanın bir karısı varmış. Bu kadın kendi bir karış boyu iki karış bir çocuk dünyaya getiriyor (Günay, 1975: 380).ü

3.7.4. Kılık Değiştirme

Masallarda kimi zaman kahramanlar tanınmamak yahut istediklerini daha rahat elde edebilmek maksadıyla kılık değiştirirler. Bu kılıklardan en çok tercih edilenlerden biri de Keloğlan kılığıdır. Elazığ'dan derlenen "Hayırsız Kız" adlı masalda padişahın en küçük oğlunun Keloğlan kılığına girdiğini görmekteyiz:

> Biraz gidiyor bir davar partı başına çekiyor, bir Keloğlan oluyor. Bakıyor bir bağmancı bağ bekliyor,
>
> "Ne olur, beni hizmetkâr etmez misin?" (Günay, 1975: 498).

Elazığ'dan derlenen "Elma Ağacı" adlı masalda da padişahın en küçük oğlunun memleketine döndüğünde tanınmamak amacıyla Keloğlan kılığına girdiğini görmekteyiz:

> Oğlan aslan gibi oluyor, babasının memleketine geliyor. Keloğlan kılığına girip bir kuyumcunun yanına giriyor:
>
> "Kuyumcu, ne olur beni yanına al." (Günay, 1975: 506).

Gümüşhane'den derlenen "Gül ile Sinaver" adlı masalda Sinaver, kardeşinin memleketine geldiğinde Keloğlan kılığına girer:

> Sinaver oradan yola devam eder. Bir dağa varınca hayvan otlatan bir çobana rastlıyor: "Gel çoban kardeş, şu elbiselerimizi seninle değişelim."
>
> Çoban kendisiyle dalga geçildiğini tahmin edip değişmeyecek bir ifade takınır. Sinaver ısrar eder:
>
> "Eğer değişirsen sana bir de koç veririm."
>
> Orada bir koçu kesip karnını Sinaver alır, başına geçirip bir keloğlan olur. Çobana da bir altın verip çobanın elbiseleriyle yola devam eder (Sakaoğlu, 2002: 456).

Erzurum'dan derlenen "Tasa Kuşu" adlı masalda da tasa kuşunun pençesiyle kaldırıp ıssız bir yere attığı padişahın kızı, bir çobanla tanışır ve çobanın kendisine verdiği koyun işkembesi ile Keloğlan kılığına girer:

> Çoban koyunun işkembesini verir. Kız bir Keloğlan olur. Çobanın elbiselerini de satın alarak giyinir, şehre gelir. Biraz dolaştıktan sonra bir kahveye çırak olur (Seyidoğlu, 1999: 113).

Gümüşhane'den derlenen "Şemşırak Taşları" adlı masalda da ağabeylerinin tuzağına düşmesi kuyuda mahsur kalan padişahın en küçük oğlu, kuyudan bir vesileyle kurtulduktan sonra tanınmamak amacıyla Keloğlan kılığına girer:

> Küçük oğlan babasının şehrine Keloğlan kıyafetinde gider, anasına varır (Sakaoğlu, 2002: 410).

Taşeli yöresinden derlenen "Zan Uşakları" adlı masalda da padişahın en küçük oğlu Keloğlan kıyafetinde dolaşmaktadır:

> Bir arife gün giz iskeleye çıkıyor, fakat oğlan o sırada başına bir işkembe dolamış, iskelede geziniyormuş. Gören oğlanı kel zannedermiş (Alptekin, 2002: 352).

Erzurum'dan derlenen "Hain Vezir" adlı masalda da padişahın hanımıyla birlikte olmak isteyen vezirin teklifini kız kabul etmez. Bunun karşılığında kızın çocuklarını öldürür, kıza da iftira atar. Kaçmakta olan kız bir çoban bularak Keloğlan kılığına girer:

> O orada onları kandırmada olsun bu kadın bir çobanın yanına gider. "Çoban kardeş selâmünaleyküm." der. "Aleykümselâm." "İşte sana iki tane altın. Bir tane keçi kes işkembesini bana ver, eti sana." der. Çoban keçiyi keser çıkarır işkembesini buna verir. Kadın işkembeyi suda temizler, bütün saçlarını toplar işkembeyi alnına kadar geçirir. Elbiselerini giyinir, kötü bir keloğlan olur. Oradan Allahaısmarladık eder yola revan olur (Seyidoğlu, 1999: 298).

Benzer bir durumu da Gümüşhane'den derlenen "Helvacı Güzeli" adlı masalda görmekteyiz. Padişahın karısından yakınlık isteyen vezir, aradığı yakınlığı bulamayınca padişahın üç oğlunu keser. Kız kaçar ve memleketine gittiğinde Keloğlan kılığına girerek iş aramaya başlar:

> Kız babasının memleketine gelir, yolda acıkınca rastladığı bir çobandan yiyecek ister. Çoban da buna ekmeğinden verir. Kız da boynundaki altınlardan birini keserek bir hayvan kesmesini ister:
>
> "Al bu altını, bana bir davar kes, karnını ver. Gerisi senin olsun."
>
> Çobandan karnı alan kız bunu başına geçirip bir Keloğlan olur. Çobanla elbiselerini de değişip şehre iner (Sakaoğlu, 2002: 448).

Taşeli yöresinden derlenen "Gülmez Padişahı" adlı masalda da padişahın en küçük oğlu Keloğlan kılığında bir terzinin yanında çalışmaya girer:

Neyse bu vara vara bir gasabın yanna varır, bir boklu garıncağız alır, yıkar, başına geyer ve terzinin yanna varır. Terziye der ki:

"Herif be, beni de çırak al yanına."

"Yav yağır oğlan bizim yövmiyemizi gorutmuyor be\"

"Yav ben Keloğlan olsam da, ben senin parana filan muhtaç değilim, biz de bir padişah evladıydık vakdında, ya işde huraları süpüreyim." (Alptekin, 2002: 276).

Erzurum'dan derlenen "Perişan Tüccar" adlı masalda ise malını perişan tüccara kaptıran Ahmet Bey, tanınmamak amacıyla Keloğlan olur. Ahmet Bey'in karısı da kocasını aramaya çıkar, onu Keloğlan kılığında görür:

Bakar ki Ahmet Bey de Keloğlan olmuş. Der ki: "Sen benim yanımda gezip doluşsan olur mu?" (Seyidoğlu, 1999: 306).

3.7.5. Yardımcı Karakterleri İmtihan Etme

Masallarda karşılaştığımız kel tiplerin en önemli özelliklerinden biri de zor geçinilen tipler olmalarıdır. Bu özellikleri sebebiyle kel tipler yardımcı kahramanı imtihan etmek amacıyla masallarda bulunabilmektedir.

Erzurum'dan derlenen "Pabuçlu Mehmet" adlı masalda sabahtan akşama kadar aşık oynayan, tembel bir Keloğlan ile karşılaşmaktayız:

Bir keloğlan varmış. Keloğlanın ağzından salyalar akar, ayağında pabuçlar aşık oynarmış. Sabahleyin annesi peynir ekmek verince aşıkları alır çıkar gider (Seyidoğlu, 1999: 75).

Keloğlan annesinden önce padişahın büyük kızını kendine istetir. Büyük kız Keloğlan'ın kahrını çekemez ve evi terk eder:

Gelin duvarda çok bekler fakat keloğlan yanına gelmez. Gelin Pabuçlu Mehmet'in ağzından salyalar akıtarak uyuduğunu görünce kayın validesini bir güzel döver. Kendisi de çeyizini alıp çıkar gider (Seyidoğlu, 1999: 75).

Keloğlan daha sonra padişahın ortanca kızını ister. Bu kız da oğlanın kahrını çekemeyerek evden ayrılınca küçük kıza sıra gelir. Küçük kız Keloğlanın tüm eziyetlerine katlanır ve aslında çok güzel bir delikanlıyken bir peri kızının yaptığı büyü sonucu Keloğlan'a dönüşen kahramanın büyüsünü bozar ve mutlu olurlar:

"Pabuçlu Mehmet, gördün mü? Hanımın gelmiş, benim çocuğuma bir şey yapmamış. Üstelik sinek konmasın diye, üstünü bile örtmüş. Ben seni istemiyorum. Sen evliymişsin kalk git." Pabuçlu Mehmet süslenir gelir. Bunu gören büyük abla ağlamaya başlar: "O nasıl söz bu benimdir. Önce ben geldim." Ortanca kız: "Yok önce ben geldim benimdir." Küçük abla hiçbir şey söylemez. Oğlan: "Benim derdimi çeken budar. Beni ne sen alıyorsun ne de sen. Benim asıl hanımım budur." (Seyidoğlu, 1999: 78-79).

Erzurum'dan derlenen "Pallucu Büyük" adlı masalda da nesne ve karakterler değişse de aynı olay örgüsü bulunmaktadır. İmtihanı padişahın en küçük kızı geçer.

3.7.6. Yardım Etme

Kimi masallarda karşılaştığımız Keloğlan tipleri darda kalan kahramana yardımcı olmaktadır, onları düştükleri müşkül durumdan kurtarmaktadır. Gümüşhane'den derlenen "Haramibaşı Ahmet" adlı masalda padişahın kızının otuz dokuz arkadaşının kellesini uçurduğunu gören Ahmet, onların intikamını almak için padişaha yakınlaşır, saraydan biri olur ve padişahın hasta atlarını iyileştirerek gözüne girer, kızı alır. Yol kenarında kızı yakmaya karar veren Ahmet onu bağlar ve üstüne odunları yığar. Tesadüf eseri kibritini düşürdüğü için ateş yanan bir yerden ateş almaya gittiği sırada Keloğlan kızı odunların arasından kurtarır, onu bir ninenin yanına teslim eder:

Keloğlan bunu görünce:

"Sen necisin?"

"Sorma, dedi beni çıkar buradan."

Keloğlan eşeğini eyledi, pamukların bir kısmını çukura yıktı; kızı pamuk yükünün içine koydu. Kimseye görünmeden yoluna devam etti. Gelecekleri şehire yaklaşınca kızı indirip oradaki bir neneye teslim etti (Sakaoğlu, 2002: 365).

Gümüşhane'den derlenen "Melikşah" adlı masalda kel bir kartal, Melikşah'ın karısını bulması için ona yardımcı olur:

Tüyleri döküldüğü için kel haline gelen kartala padişahları sorar:

"Ey kuşum, nerde bilirsin?"

"Anamız bizi Gehergin Kalası'na yakın bir yere cücüklemiş. Anamızın çocuğu yaşamıyormuş. Oysa bir ejderha gelir anamızın cücüklerini yermiş. Bugün ejderha yine yavruları yemeye gelmiş, oradan bir adam çıkıp bu ejderhayı öldürmüş, çocuklar kurtulmuş. Anaları gelince acıktıklarını söylemişler. O da kendisini az kalsın Gehergin Kalası'nın perilerinin avlayacağını, zor kurtulduğunu söylemiş. Ben bu adamı, anamın cücüklediği ağaca götürürüm, daha başkasını bilmem, tanımam." (Sakaoğlu, 2002: 402).

3.7.7. Âşık Olma İşareti

Masalların bir kısmında kahramanlar âşık olduğunda bunun bir göstergesi olarak kelleşir. Taşeli yöresinden derlenen "Hırızmalı Güzel" adlı masalda padişahın oğlu Güzel Ahmet, Hırızmalı Güzel'e âşık olunca kelleşir:

Annesi de babası görmeden kilidi vermiş. Açsa da Hırızmalı Güzel'i görseydi düşmüş bayılmış oğlan. Düşünce bu sefer oğlan kellenmiş. Babası demiş ki:

"Bu oğlan neden kellendi?"

Vezirlerine neye şey etmiş, bu oğlana gızları gösdermişler katiyen isdemem demiş." (Alptekin, 2002: 384).

İncelediğimiz masallarda karşılaştığımız kel tiplerden kılık değiştirenleri Propp'un eylem alanlarından "Yardımcı'nın eylem alanı"na girmektedir. Keloğlan'ın bir sorunun üstesinden gelmesinde ona sihirli eşyaları verenler ise "Bağışçı'nın eylem alanı"nda yer almaktadırlar. Masallarda nadir de olsa karşılaştığımız kötülük yapan Keloğlan tipinin de "Saldırgan'ın eylem alanı"na girdiği saptamasına varılabilir.

3.8. Köse Tipler

3.8.1. Kurnaz Olma

Masallarda karşılaştığımız köse tiplerin durumlarından birisi kurnazlık yaparak işlerini yoluna koymalarıdır. Elazığ'dan derlenen "Köse" adlı masalda dışarı çıkmaktan korkan, hiçbir iş görmeyen bir köseye karısı dışarıya koyduğu ekmeği almasını söyler. Köse dışarı çıkınca kapı kapanır ve dışarıda kalır. Vara vara devlerin yanına yolu düşen köseden su isteyen devlere köse kurnazlık yapar. Masalın sonunda devlerin yanından iyi bir yükle dönen köse karısıyla mutlu olur:

Köse o devin yanına giriyor, bir zaman ona hizmet ediyor, davarını otarıyor her işini görüyor. Bir gün dev diyor ki:

"Köse kardeş, şu tuluğu al suya git, su getir de içelim."

Köse tuluğu alıp suya gidiyor, orada bir kurnazlık yapıyor. Tuluğun içine bir tas su koyuyor, tuluğu şişirip sallaya sallaya getiriyor. Devler bakıyorlar, kendilerinin zorla taşıdığı tuluğu Köse kardeş oynaya oynaya getiriyor (Günay, 1975: 377).

Gümüşhane'den derlenen "Keloğlan ile Köse" adlı masalda ise köse, kardeşlerinin intikamını almaya çalışan Keloğlan'dan kurtulmak için planlar yapar ama her seferinde başarısız olur:

Yolda giderlerken Köse karısına bir şeyler anlatmaya başlar. Keloğlan da fark ettirmeden Köse'nin anlattıklarını dinler. Köse karısına diyormuş ki: "Karıcığım, bu geceyi felancı köprünün üstünde geçireceğiz, orada yatacağız. Sen ortada yatacaksın, Keloğlan'ı da sudan tarafa yatırırız, ben de iç tarafa yatarım. Yarı gece oldu mu ben seni iteleyeceğim, sen de Keloğlan'ı suya iteceksin. Keloğlan'ı boğup kurtulacağız." (Sakaoğlu, 2002: 530).

Taşeli yöresinden derlenen "Keloğlanla Kötü Köse" adlı masalda da köseden intikam almak isteyen Keloğlan, kösenin tüm numaralarını bozarak amacına ulaşır (Alptekin, 2002: 460-461)

Taşeli yöresinden derlenen "Horasan Padişahı" adlı masalda ise padişahın büyük ve ortanca oğlu sırasıyla köseyle ortaklık etmek ister. Köse, şart olarak beş metre ileriye ekmek atacağını, ekmeği tazıdan önce kapanla ortaklık yapacağını belirtir. Tazı köpek tarafından özel yetiştirildiği için padişahın büyük ve ortanca oğlu şartı yerine getiremez ve kafaları uçurulur. Kardeşlerinin intikamını en küçük oğul olan Keloğlan alır:

Tazı, köpek tarafından özel olarak yetiştirilmiş. Padişahın büyük oğluyla tazı yan yana duruyor. Köse ekmeği bırakıyor, padişahın oğlu daha ayağını yerden galdırmadan, tazı sıçrıyor, ekmeği gapiyor (Alptekin, 2002: 253).

Taşeli yöresinden derlenen "Dört Köseler" adlı masalda bir babanın köse olan oğlunu üç köse kandırır. Bunlara oyun etmek isteyen baba, eşeğinin altın sıçtığını söyleyerek üç köseye eşeği satar. Bir müddet sonra eşek ölünce bu üç köse, diğer köseden intikam almak istese de köse tarafından kandırılır ve masalın sonunda hepsi ölür:

"Hani avrad nere gittin yavu?" diyor.

Giderkene gübün ağzını açıp şap gapıyı örtüyor. Üçünü de orda arı boğup, öldürüyor (Alptekin, 2002: 327).

Taşeli yöresinden derlenen "Dünya Güzeli" adlı masalda da babasını aramaya giden şehzadenin karşısına bir köse çıkar. Köse bir hileyle şehzadenin yerine geçer. Masalın sonunda kösenin foyası ortaya çıkar ve köse öldürülür:

"Baba etme sarıncın ağzını aç. "

"Yok olmaz, ölüp dirilinceye gadar, bana kölelik yapacağsan, sarıncın ağzını açacağım."

"Eyi olur."

"Yapacak mısın?"

"Yapacağım."

Sarıncın ağzı açılınca çocuk çıkmış, çocuğun elbisesini Köse geymiş; gendi elbiselerini çocuğa geydirmiş, o padişah oğlu olmuş, çocuk Köse olmuş (Alptekin, 2002: 424).

Taşeli yöresinden derlenen "Cüce ile Köse" adlı masalda da köse ile cüce bir iddiaya girer. İddiayı kazanan köse olur, ekmeği kapar:

"……Domuzu beri ettim, garnını orağlan yardım, bakdım şöyle bir ferman çıkdı. Ülen bu fermanı okuya okuya akuduydum. Cüce ot yer, Köse de ekmek yer yazılı, ordan ekmeği aldım doğru eve geldim." (Alptekin, 2002: 459).

Köselerin kurnazlığı pek çok masalda karşımıza çıkmaktadır. Behiye Köksal da derlemesinde kurnaz köseleri konu alan masallara yer vermiştir (Köksal, 1995: 269-271; 416-419).

3.8.2. Dev Karakterini Taşıma

Masallarda topal devin dışındaki devlerin kahramana kötülük yaptıkları ve onların başarıya ulaşmalarına engel oldukları malumdur. Köse tipler de kimi zaman devlerin işlevlerini üzerlerinde taşır, devler gibi kahramanın işini zorlaştırır.

Erzurum'dan derlenen "Padişahın Üç Kızı" adlı masalda padişahın en küçük oğlunun nişanlısını üç kıçlı köse kaçırır. Köse, dev gibi davranarak şehzadenin işini zorlaştırır:

> Atlara binecekleri zaman gökten bağırtıyla üç kıçlı köse gelir ve küçük oğlanın nişanlısının saçlarını dolayıp arkasına alır ve gider. O giderken oğlan da ağlamaya başlar. Dövünür (Seyidoğlu, 1999: 152).

Üç kıçlı köse kızı kaçırdıktan sonra devlerle aynı özellikleri göstermeye başlar. Kösenin canı dahi devlerin canı nasıl çıkıyorsa öyle çıkar:

> Dev gelir, bakar ve güler. "Hey insanoğlu! İnsan avanaktır. Hiç dolapta can olur mu? Ben seni kandırdım. Benim canım Hint Dağı'nda bir dananın karnındadır. Dananın karnında üç tane serçe var. Eğer onlar çıkıp ölürse ben de ölürüm. Onlar ölmezse bütün memleket gelse beni öldüremez." (Seyidoğlu, 1999: 156).

3.8.3. Hakir Görülme

Masallarda köseler genellikle kötülük yapma potansiyeli olan tipler olduğundan kahramanlara köselerden uzak durulması noktasında uyarılarda bulunulur. Bu tip masalların sonunda uyarıda bulunan kişiler haklı duruma getirilir, kötülük yapan köse cezalandırılır.

Gümüşhane'den derlenen "Keloğlan ile Köse" adlı masalda ölmekte olan bir adam, oğullarına kösenin yanında hizmetkârlık etmemelerini vasiyet eder:

> Bu adam bir gün hastalanıp yataklara düşer. Oğullarını yanına çağırıp vasiyette bulunur:
>
> "Evlatlarım, ben artık kocadım, öleceğim. Benden size bir vasiyet, sakın kösenin yanına hizmetkâr durmayın." (Sakaoğlu, 2002: 527).

Taşeli yöresinden derlenen "Horasan Padişahı" adlı masalda da padişahın oğullarına verdiği üç vasiyetten biri köselerle alışveriş yapılmamasıdır:

> "Eski Horasan padişahlarından birinin üç tane oğlu varmış. Baba oğlannarına vasiyet ediyor:
>
> "Ben öldükten sonra size üç tane vasiyetim olacak, birinci vasiyetim dere ağzında yatmayacaksınız, zaptiyelerle arkadaşlık yapmayacaksınız, bir de Köselerle alışveriş yapmayacaksınız. Bu üç vasiyetimi tutarsanız hiçbir zaman için daralmazsınız. Bulmazsanız muhakkak sıkıntısını çekersiniz." (Alptekin, 2002: 251).

Taşeli yöresinden derlenen "Dünya Güzeli" adlı masalda da bir padişah, karısına köselerle konuşmamasını tembih eder:

> Eskiden bir varmış bir yoğmuş, bir Köse varmış. Bu Köse bir padişahlık emrine geçmiş. Bu padişahı bir yere atmışlar. Padişah garısına demiş ki:
>
> "Garı Köseynen, cüceynen heç gonuşma, bir kimseynen gonuşma, belki bizden olan zürriyet Köseye filan benzemesin." (Alptekin, 2002: 423).

Masallarda karşılaştığımız köse tipler kötülük yapma potansiyelinin dışında kimi zaman memleketin en akıllısı olma durumundadırlar. Kimsenin çözemediği bilmeceleri rahatlıkla çözer, ödüllerini de alırlar.

Gümüşhane'den derlenen "Âlim Köse" adlı masalda bir padişaha başka bir memleketin padişahı elçi gönderir. Elçinin sorduğu muammayı çözen kişiye iki şehir verilecektir. Sorulara akıllı olan köse doğru cevaplar vererek hem padişahın kızını hem de iki şehri alır:

> Elçi ayrıldıktan sonra padişah köseye sorar:
>
> "Peki köse, bunun mânâsı neydi?"
>
> "Bu adam dedi ki: 'Dünya yuvarlaktır.' Ben de dedim ki:
>
> 'Kâbe de ortasındadır.'
>
> Sonra dedi ki:
>
> 'Dünyanın üzerine gök şöyle durur.' Ben de dedim ki:
>
> 'Evet, durur ama, beş vakit namaz da o göğün direğidir." (Sakaoğlu, 2002: 516).

Köse tiplerde incelediğimiz masalların pek çoğunda köse, kurnazlığıyla üstün olma gayretindedir. Bunların kötülük yapanları Propp'un eylem alanlarından "Saldırgan'ın eylem alanı"nda yer almaktadır. Bununla birlikte memleketin en akıllısı olma durumunda olan köseler ise "Yardımcı'nın eylem alanı"nda bulunmaktadırlar.

3.9. Sağır Tipler

Masallarda en az karşılaştığımız tiplerden olan sağırlar, incelediğimiz masalların sadece ikisinde yer bulabilmiştir. Kanaatimizce sözlü anlatı türü olması hasebiyle masallarda sağırlara yer verilmemesi, sağır tiplerin çok nadir bulunmasının bir sebebi olabilir.

Mardin'den derlenen "Çingene Kızı" adlı masalda nimet yumurtasından çıkan dünyalar güzeli bir kızın yerine geçmek isteyen Çingene, kızı suya atar ve ağanın oğluyla evlenir. Kızın reyhana dönüştüğünü gören Çingene, yolda reyhanı attırır. Akabinde buluta dönüşen kıza Çingene ateş ettirir. Kız daha sonra bir tahta parçasına, ondan da bir dut ağacına dönüşür. Ağacın kesilmesini emreden Çingene, ustaları çağırsa da ustalar ağaçtan feryat duydukları için ağacı kesemez. Çingene bu ağacı sağır, dilsiz bir ustaya kestirir:

> Çingene kız, nimet yumurtasından çıkan güzel kızın bahçedeki dut ağacı olduğunu biliyormuş. Oğlan ne kadar karşı çıksa da kadın "yap yap" diye üstelemiş. En son oğlan dut ağacını kesmesi için bir usta çağırmış. Usta ağacı kesmiş. Şekil vermek için de keserle vurmuş. Usta her keseri vurduğunda ağaçtan bir çığlık sesi gelmiş. En son ağaç acıya dayanamamış, dile gelmiş. Ağaç, ustaya:
>
> - Vurma bana, benim canım acıyor. Ben de bir canım, demiş.
>
> Usta hayretler içinde kalmış. Ağacı kesmek istememiş. Oğlan nedenini sorunca usta adam meseleyi anlatmış. Bunun üzerine çingene kadın gidip sağır, dilsiz bir usta bulmuş. Sağır usta sesleri duymadığı için keserle vurmuş, kırmış (Demir, 2023: 526).

Masalın sonunda ağanın oğlu nimet yumurtasından çıkan kızla evlenir, Çingene kadın da yakılarak öldürülür. Masalda sağır bir karakterin olmasındaki maksat ise olayın akışını devam ettirebilmektir. Olayların akışına göre dut ağacının mutlaka kesilmesi gerekmektedir. Bu işi ise kulakları duyan engelli tipler ağaçtan feryat gelmesi nedeniyle başaramayacaklardır. Dilsiz bir tip dahi duyduğu için ağacı kesmeye vakıf olamayacağından ağacı kesmeye sağır bir tipin muvaffak olması son derece normal bir durum olarak görülebilir.

Sağır tipler masalların bir kısmında ise kalfalık yapmaktadırlar. Boratav tarafından derlenen "Hüsnü Yusuf Şehzade" adlı masalda perilerin kuşa dönüştürdüğü

bir şehzadeyle evlenen padişah kızının şehzadeden çocuğu olur. Kaynanası korkmasın diye kızın yanına sağır bir kalfa gönderir:

> "Bir gece sancısı tutmuş, bir oğlan çocuğu dünyaya gelmiş. O zaman Sultan Hanım:
>
> "Belki korkar, yanına bir kalfa verin," demiş." (Boratav, 2009: 175)

Kız, geceleri çocuğa derdiyle ilgili ninniler söylemektedir. Padişah kızının birileriyle konuştuğuna hükmeden kalfa, durumu şehzadenin annesine iletince kaynana, bu sefer kızın yanına sağır taklidi yapan bir kalfa verir:

> "Ertesi gün Kalfa, Sultana giderek:
>
> "Aman Hanım, bu kız gece birisiyle bir şeyler konuştu. Kim bilir kimdir? Bunu atalım," demiş.
>
> Sultan Hanım "Bakalım kimdir? Kiminle konuşuyor? iyice öğrenelim hele," diyerek, bu sefer güya sağırmış gibi yapan bir kalfayı kızın yanına koymuş. Kalfa uyur görünerek kızın söylediklerini dinlemiş:.." (Boratav, 2009: 176)
>
> Masalın sonunda büyü bozulur ve şehzadeyle kız mutlu olurlar.

Sağır tiplerin ele alındığı bu başlıkta gördüğümüz en önemli özellik, kahramana bir şekilde yardımcı olmaya çalışmalarıdır. Bu sebeple bu tipler genellikle Prop'un "Yardımcı'nın eylem alanı"na girmektedir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Araştırmamızda beş yüze yakın masal taranmış olup bu masallarda fiziksel engelli olarak çolak, kör, dilsiz, topal, kambur, cüce, kel, köse ve sağır tipler olmak üzere toplamda 9 tip tespit edilmiştir. Masalların bir kısmının tekrar edilen masallar olması sebebiyle içinde engelli bir tip bulunsa da birbirini tekrar eden masallar çalışmanın dışında bırakılmıştır. Çalışmamızda tespit ettiğimiz tiplerle ilgili olarak değerlendirmeler yapıldıktan sonra genel bir değerlendirme de yapılacaktır.

Çolak tiplerin merkeze alındığı durumlarda genellikle kıskançlık veya zengin olma hırsı yüzünden mağdur edildiği görülmektedir. Bu nedenlerle mağdur edilen çolak tipler genellikle yardımcı karakter konumundadır. Elazığ'dan derlenen "Yarımca" adlı masalda devin kızı yardımcı karakterdir. Başkahramanının Yarımca olduğu masalda devin altınlarına sahip olmak için beş kardeş, devin kızının kollarını keser. Öte yandan çolak tiplerin mağdur edildiği durumlarda kol eksikliği, kahramana sonradan kazandırılan bir özelliktir. Bu tip durumlarda kolun yerine gelip gelmediği bilinememektedir.

Çolak tiplerin yardımcı karakter olduğu durumlardan bir diğeri de başkahramanın imtihan edilmesidir. Bu tip masallarda başkahraman imtihanı geçer ve ödülünü bir şekilde alır. Elazığ'dan derlenen "Fakir Adam" adlı masalda başkahraman, aldığı nasihatin doğruluğunu kolları kesik bir padişah üzerinden dener ve ödülünü alır. Şunu hemen belirtelim ki bu masalda kolu kesilmiş padişah merkeze alınırsa padişah, misafirlerinden sigara istediği için oğlu tarafından kollarının kesilmesi suretiyle cezalandırılır.

Çolak tiplerin yardımcı karakter olduğu masalların kiminde maksat, başkahramanın kutsiyetini ispat etmesidir. Erzurum'dan derlenen "Hz. İsa Hikâyesi" adlı masalda başkahraman olan Hz. İsa, kutsiyetini ispat etmek amacıyla çolak, topal ve kör karakterleri iyileştirir.

Çolak tiplerin ana kahraman olduğu durumlarda ise kol kesilmesi, kahramana haksız yere bir ceza verilmesi olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda kesilen kol

yerine gelir, eskisinden daha iyi duruma getirilir. Elazığ'dan derlenen "Bir Kolu Gümüş Bir Kolu Altın Kadın" adlı masalda kocası tarafından haksız yere kolları kesilerek ormana bırakılan bir kadının kolu, dua sonucu eskisinden daha iyi duruma gelir. Benzer durumu Mardin'den derlenen "Dev Kız" adlı masalda da görmek mümkündür. Burada da kötülük yapması sonucu baba, oğluyla birleşerek geceleri deve dönüşen kızının önce kollarını keser, sonra da onu kör eder. Akabinde kız ölür ama baba yüreği buna dayanamayarak yaptığından pişman olunca bir dervişin yardımı sonucu kızın eski haline gelmesi sağlanır.

Kör tiplerin merkeze alındığı durumlarda gözümüze çarpan ilk unsur, onların kötülük yapan karakterler tarafından genellikle kıskançlık yahut zengin olma hırsı sebebiyle mağdur edilmeleridir. Bu durumlarda körlük sonradan kazanılır ve gözler bir şekilde iyileşir. Taşeli yöresinden derlenen "İyilikle Kötülük", "Nartanesi", "Hırızmalı Güzel", "Muradına Nail Olmayan Dilber", "Gülmez Padişahı"; Gümüşhane'den derlenen "Kuş Başı", "İnsan Yiyen Kız", "Muradına Nail Olmayan Dilber"; Elazığ'dan derlenen "Şah İsmail", "Bacılar", "Hayırsız Kız"; Erzurum'dan derlenen "Muradına Ermeyen Dilber I", "Muradına Ermeyen Dilber II", "Muradına Nail Olmayan Dilber", "Melikşah" adlı masallarda kıskançlık yahut zengin olma hırsı sebebiyle kahramanlar mağdur edilir. Mağdur edilen insan kahramanların tamamı başkahraman iken devler yardımcı kahramandır. Mağduriyet nedeniyle kör edilen kahramanların gözleri genellikle açılır. İncelediğimiz masalların bazılarında gözler eskisi gibi görürken bazılarında göz rengi değişir, bazılarında ise gözler şaşı olur. Gümüşhane'den derlenen "İnsan Yiyen Kız" adlı masalda devin gözü eskisinden daha iyi görmektedir. Elazığ'dan derlenen "Şah İsmail" adlı masalda Şah İsmail'in göz rengi açıldıktan sonra mavi olur. Erzurum'dan derlenen "Melikşah" adlı masalda ise Melikşah'ın gözleri açıldıktan sonra şaşı olur. Mağduriyetin getirdiği körlükte kahramanın gözünün açılmadığı tek masal, Taşeli yöresinden derlenen "Akıllı ve Akılsız Kardeş" adlı derlemedir. Kanaatimizce Keloğlan'ın oyununun bozulmaması adına akıllı gibi görünen ağabeyinin gözü, açılmamak üzere kör edilir. Bu da kel tipler ile kör tiplerin karşılaşmasında kellerin körlere galebe çaldığının bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Değerlendirilmesi gereken bir diğer husus iste mağduriyet sonucu kör olan kahramanlardan bazılarının aciz olarak ele alınmamasıdır. Örneğin Elazığ'dan derlenen "Şah İsmail" adlı masalda Şah İsmail, kör olduktan sonra da hayatını idame ettirebilmektedir. Bu da toplumun görme engellilere yönelik bakış açısının değerlendirilebilmesi açısından önemli bir noktadır. Öte yandan kör tiplerin kimi masallarda toplum tarafından tahkir edildiğini de görmekteyiz. Taşeli yöresinden derlenen "Hırızmalı Güzel" adlı masalda başkahraman, iki gözü görmediği için kızla evlenemeyeceğini düşünür. Mardin'den derlenen "Eşeklerin Hocası" adlı masalda ise kör bir eşeğe okumanın zor öğretileceği bahanesinden hareketle toplumun, körleri bir işi görenlere nazaran daha yavaş yaptığı gibi gördüğü sonucuna varılabilir.

Kör tiplerin merkeze alındığı durumlarda karşılaştığımız bir diğer unsur ise merhametten faydalanmadır. Bu tip masallarda kör taklidi yapan karakterlerin tamamı yardımcı kahramandır. Elazığ'dan derlenen "Hırsız", "Zülfü Mavi", "Keloğlan ile Dev" adlı masallarda kör taklidi yapan karakterler emellerine ulaşamaz. Gümüşhane'den derlenen "Hani Ya Bacımın Ayağı?" ve Taşeli yöresinden derlenen "Geyik Oğlan" masallarında ise kör taklidi yapan karakterler emellerine ulaşmaktadır. Bununla birlikte başkahramanın plan bozmak amacıyla yaptığı kör taklitlerinde ise kahramanlar emellerine ulaşmaktadır. Gümüşhane'den derlenen "Bacadan Atılan Ölü" masalında Keloğlan ve dayısı kör taklidi yaparak Keloğlan'ın yengesinin dostunu öldürmek suretiyle emellerine ulaşır.

Kör tiplerin yardımcı konumda bulunduğu durumlardan bir diğeri de başkahramanın imtihan edilmesidir. İmtihanı geçen kahramanlar ödüllerini mutlaka alır. Elazığ'dan derlenen "Hayırsız Kız"; Mardin'den derlenen "Üç Yol"; Erzurum'dan derlenen "İyilik Et De Suya At Balık Bilmezse Halik Bilir", "Bengiboz"; Taşeli yöresinden derlenen "Ceylân Yüreği", "Aslan Ali" adlı masallarda gözlerin açıldığı ve kahramanların ödüllendirildiği görülmektedir. Gözlerin açılıp da kahramanın ödüllendirilmek yerine cezalandırıldığı tek masal, Taşeli yöresinden derlenen "İyilikle Kötülük" tür. Kızın gözlerini açmayı Kötülük başarsa da bunu İyilik'i mağdur ederek yaptığı için masalın sonunda parçalanır. Mardin'den derlenen "Kayıp Deve" ve Taşeli

yöresinden derlenen "Zan Uşakları" adlı masallarda ise ödüllendirmenin olup olmadığı tespit edilememiştir.

Kutsiyetin ispatı durumunda da kör tipler yardımcı konumdadırlar. Erzurum'dan derlenen "Hz. İsa" adlı masalda Hz. İsa, gözü kör bir adamı kutsiyetini ispat için iyileştirir.

Cezalandırılma ve kaza sonucu kör olma durumlarında ise kör tipler yardımcı konumdadır. Cezalandırma sonucu başkahramanı kör edilen iki masal, Mardin'den derlenen "Yılan ile Serçe" ile "Hakim ile Hırsız" adlı masallardır. Ahlaksızlığın bir sonucu olarak cezalandırılan karakterlerin gözlerinin açılması ise genellikle başkahramanın insafına bağlıdır. Gümüşhane'den derlenen "Asker Karısına İftira" ve Taşeli yöresinden derlenen "Gelin ile Kaynı" adlı masallarda başkahramanın himmetiyle gözler açılır. Mardin'den derlenen "Dev Kız" adlı masalda ise göz, dervişin imdada yetişmesiyle açılır. Mardin'den derlenen "Zalim Yengeler" adlı masalda cezalandırılan yengelerin tek gözü açılır. Elazığ'dan derlenen "Keloğlan"; Mardin'den derlenen "Adil Olmayan Kadı", "Hakim ile Hırsız", "Yılan ile Serçe"; Taşeli yöresinden derlenen "Fes Padişahı" adlı masallarda kör edilen gözler açılmaz.

Üzüntüden kör olma durumunda da körlerin tamamı yardımcı karakterlerdir. Vuslat anında gözler mutlaka açılır. Gümüşhane'den derlenen "Melikşah" ve Elazığ'dan derlenen "Hayırsız Kız" adlı masallarda gözler açılmaktadır.

Dilsiz tiplerin merkeze alındığı durumlarda genellikle başkahramanın imtihan edildiği görülmektedir. Kör tiplerde olduğu gibi masalın sonunda dilsizler konuşturulur. Erzurum'dan derlenen "Topal Leylek", "İyilik Et De Denize At Balık Bilmezse Bilir"; Elazığ'dan derlenen "Balıkçı Güzeli"; Gümüşhane'den derlenen "İyilik Yapan Balıkçı ve Balıkçı Çocuğu", "Köpekle Evlenen Kız", "Padişahın Konuşamayan Kızı" ve Taşeli yöresinden derlenen "Yedi Kardeş Yedi Dev" adlı masallar bu tip masallara örnektir. Mardin'den derlenen "Dilsiz Ayşe" masalında ise Ayşe, masalın ana karakteri olmakla birlikte vahşi hayvanlardan korkması sebebiyle dilsiz olduğu için dili yine Ayşe'nin korkutulması suretiyle açılır.

Mağdur edilmek suretiyle sonradan dilsiz bırakılan tiplerin dili uzuv eksikliği sebebiyle açılamasa da bu karakteri mağdur edenler emellerine ulaşamaz. Taşeli yöresinden derlenen "Havva Hanım" adlı masal bunun örneklerinden biridir.

Topal tipler merkeze alındığında bunların yardımcı karakter oldukları ve başkahramana yardım ettikleri görülmektedir. Elazığ'dan derlenen "Gülükan", "Hayırsız Kız"; Erzurum'dan derlenen "Nar Tanesi", "Şamdan", "Hüsnü Yusuf", "Ahmet Şah", "Topal Leylek"; Taşeli yöresinden derlenen "Aslan Mehmet", "Padişahın Kırk Oğlu", "Hırızmalı Güzel", "Cüce ile Köse", "Dünya Güzeli" adlı masallarda başkahramana topal cariye, topal dev, topal karınca, topal at, topal kuş, topal leylek gibi tipler yardımcı olmaktadır. Bu masallarda topallar iyileşemez.

Topal tiplerin kötülük yaptığı tek masal ise Erzurum'dan derlenen "Topal Leylek" adlı masaldır. Bu masalda topal leylek ana kahramana yardımcı olmaktayken topal cariye ise yardımcı karakter olan şehzadeye kötülük yapmaktadır.

Anlatıcının merkeze alındığı durumlarda ise topal tipler yardımcı kahraman olmakla birlikte etiketleme durumuyla kullanılırlar. Gümüşhane'den derlenen "Cindar"; Taşeli yöresinden derlenen "Avcı Ahmet", "Baş Müneccim", "Hanımından Korkan Osman Ağa"; Erzurum'dan derlenen "Altın Şamdan" adlı masallarda topallık, etiketleme maksadıyla kullanılmıştır.

Topal karakterlerin Mardin'den derlenen "Öksüz Elif" masalında olduğu gibi ana kahramanın düştüğü talihsiz durumu vurgulamak için de kullanıldığını görmekteyiz. Bu da anlatıcının, dinleyicilerden kahramana acıması için yaptığı bir hareket olduğunu düşünmemize sebep olmaktadır.

İncelediğimiz masallarda cüce tiplerin genellikle kahraman tarafından hakir görüldüğü; anlatıcı tarafından tezatlık oluşturmak için kullanıldığı; başkahraman tarafından kandırıldığı; başkahramana kimi zaman kötülük, kimi zaman iyilik etmek için kullanıldığını görmekteyiz. Taşeli yöresinden derlenen "Dünya Güzeli" adlı masalda cüceler, padişah tarafından hakir görülmektedir. Erzurum'dan derlenen "Terzi Kızı" adlı masalda cücenin boyu ve sakalı üzerinden tezatlık kurulduğu ve

başkahraman tarafından kandırıldığı görülmektedir. Taşeli yöresinden derlenen "Cüce ile Köse" adlı masalda da köse, cüceyi kandırmaktadır. Taşeli Yöresinden derlenen "Padişahın Kırk Oğlu" adlı masalda ise hem tezatlık kurulması hem de kahramana kötülük yapma durumu söz konusudur. Mardin'den derlenen "Ekmek Hakkı, Su Hakkı" adlı masalda ise tezat durumunun olmasıyla birlikte kahramana yardımcı olma durumu mevcuttur. Cücelerin kahramana kötülük yapmak için kullanıldığı masallarda cüceler mutlaka öldürülür.

Masallarda karşılaştığımız kambur tiplerin genellikle ihtiyarlık göstergesi olarak masallara yerleştirildiğini söyleyebiliriz. Bu tipler ihtiyar olmanın yanı sıra bilge kişiler olarak da görülmektedir. Taşeli yöresinden derlenen "Allah'ı Arayan Adam" adlı masal, bu masallara örnektir.

Kambur tiplerle ilgili olan bir diğer husus da bu tiplerin diğer karakterlere karşı olan bakış açılarıdır. Mardin'den derlenen "Kambur Adam ile Cinler" adlı masalda kamburlardan birisi, cinlere yardımcı olduğu ve onlarla eğlendiği, hoş vakit geçirdiği için kamburunun yok edilmesi suretiyle ödüllendirilirken diğer kambur bunu yapmadığı için cezalandırılır.

Kel tiplerde dikkati çeken en önemli nokta ise kurnazlıkla üstün olma durumunda olmalarıdır. Bu tipler kimi zaman kendi zekâlarıyla, kimi zamansa olağanüstü kahramanlar veya yardımcı kahramanların yardımıyla masalın sonunda galip gelirler. Elazığ'dan derlenen "Keloğlan Sarmısakı Beyoğlu", "Kız Padişah", "Keloğlan ile Dev", adlı masallar ile "Keloğlan" adını taşıyan üç masalda; Erzurum'dan derlenen "Keloğlan" adını taşıyan iki masalda; Gümüşhane'den derlenen "Macun", "Keloğlan ile Dev", "Hızır ile Keloğlan", "Mezarda Helva Pişiren Keloğlan", "Keloğlan'ın Oyunları", "Keloğlan ile Köse", "Kadınların İhaneti"; Taşeli yöresinden derlenen "Akıllı Kardeş ve Deli Kardeş", "Vur Tokmağım Vur", "Kedi, Köpek ve Yılanın Mükafatı", "Horasan Padişahı", "Keloğlan'la Kötü Köse", "Korkubilmez" adlı masallarda Keloğlan kurnazlıkla masalın sonunda mutluluğa ulaşır. Diğer taraftan Erzurum'dan derlenen "Sırma Saç" ve Gümüşhane'den derlenen "Bacadan Atılan Ölü" adlı masallarda Keloğlan öldürülür. Yine Gümüşhane'den derlenen "Hani Ya Bacımın Ayağı?" adlı masalda ise kel halayık cezalandırılır.

İncelediğimiz masallardan sadece üç tanesinde kel tiplerin emeline ulaşamadığı göz önünde bulundurulduğunda kel tiplerin kurnazlıkla ön planda olduğu gözlemlenmektedir.

Masalların bazılarında kel tiplerin hakir görüldüğü de gözlemlenmektedir. Elazığ'dan derlenen "Kız Padişah", "Hayırsız Kız"; Taşeli yöresinden derlenen "Pamuk Kız", "Hırızmalı Güzel", "Ceylan Yüreği"; Erzurum'dan derlenen "Pallucu Büyük" adlı masallarda Keloğlan hakir görülmektedir.

Anlatıcı merkeze alındığında ise halkın sevgisine mazhar olan Keloğlan, dinleyiciyi etkilemek amacıyla kullanılmaktadır. Elazığ'dan derlenen "Allah'ın Belası" adlı masal bu duruma örnektir.

Tanınmamak veya Keloğlan'ın zekâsına öykünmek maksadıyla Keloğlan kılığına girildiğinin tespit edildiği masallar da bir hayli fazladır. Elazığ'dan derlenen "Hayırsız Kız", "Elma Ağacı"; Gümüşhane'den derlenen "Gül ile Sinaver", "Şemşırak Taşları", "Helvacı Güzeli"; Erzurum'dan derlenen "Tasa Kuşu", "Perişan Tüccar", "Hain Vezir"; Taşeli yöresinden derlenen "Zan Uşakları", "Gülmez Padişahı" adlı masallarda Keloğlan kılığına girildiği görülmektedir.

Keloğlan'ın bir diğer özelliği ise yardımcı kahramanları imtihan etmesidir. Erzurum'dan derlenen "Pabuçlu Mehmet" ile "Pallucu Büyük" adlı masallarda Keloğlan, kendisine sabredebilen kişiyle evlenir.

Keloğlan, kimi zaman darda kalan kahramana yardımcı olur. Gümüşhane'den derlenen "Haramibaşı Ahmet" adlı masalda Keloğlan, "Melikşah" adlı masalda ise kel bir kartal kahramanlara yardımcı olmaktadır.

Kel olma hali, sadece doğuştan kazanılan bir durum olmamaktadır. Kimi zaman kahramanların çektiği sıkıntılardan dolayı kel olduğu görülmektedir. Taşeli yöresinden derlenen "Hırızmalı Güzel" adlı masalda Güzel Ahmet, aşk derdiyle kelleşmektedir.

Köse tipler de kel tipler gibi kurnazlıkla işlerini yoluna koyabilmektedir. Elazığ'dan derlenen "Köse"; Gümüşhane'den derlenen "Keloğlan ile Köse"; Taşeli yöresinden derlenen "Keloğlanla Kötü Köse" "Dört Köseler", "Dünya Güzeli", "Cüce ile Köse" adlı masallarda köse tipler, kurnazlıklarıyla ön plana çıkmaktadırlar.

Köse tiplerin bir diğer özelliği de dev karakterlerini üzerlerinde taşımalarıdır. Masallarda kötülük yapmalarıyla bilinen köseler, bunu dev kılığında icra ederler. Erzurum'dan derlenen "Padişahın Üç Kızı" adlı masalda bu durumu görmekteyiz.

Köseler de kel ve kör tipler gibi kimi masallarda hakir görülmektedirler. Gümüşhane'den derlenen "Keloğlan ile Köse"; Taşeli yöresinden derlenen "Horasan Padişahı", "Dünya Güzeli" adlı masallarda köselerin hakir görüldüğü müşahede edilmektedir.

Köselerin her zaman kötülük yapma durumunda olmadıkları, nadir de olsa masalların bir kısmında memleketin en akıllısı oldukları da görülmektedir. Gümüşhane'den derlenen "Âlim Köse" adlı masalda köse, masalın başlığındaki gibi alimdir ve masalın sonunda ödülünü almaktadır.

Sağır tipler ise genellikle masalın kurgusunu sağlamlaştırmak ve kısır döngüye giren masalı düze çıkarmak amacıyla kullanılırlar. Mardin'den derlenen "Çingene Kızı" adlı masalda çıkmaza giren olayı sağır bir usta sonuca bağlar. Bununla birlikte kimi masallarda sağır taklidi yapan tipler de görülmektedir. Bu tipler genellikle başkahramanın konuşmalarını diğer kahramanlara anlatmak amacıyla masallarda kendilerine yer bulur. Boratav tarafından derlenen "Hüsnü Yusuf Şehzade" adlı masalda sağır taklidi yapan kalfa, padişah kızının gece yaptığı konuşmaları dinler ve kızın kaynanasına nakleder.

Görüldüğü gibi saptadığımız dokuz engelli tipin masallarda birbirine benzer ve birbirinden farklı işlevleri vardır. Genelleme yapılacak olursa aşağıdaki sonuçlara ulaşmamız mümkün olacaktır:

Sağır tipler, masallarda en az rastlayabildiğimiz kahramanlar olarak dikkati çekmektedir. Bunun iki sebebi olduğunu düşünmekteyiz.

1. Masallar sözlü anlatım türünün bir ürünü olduğundan dilsizlerin aksine sağırlar aynı zamanda duyamadıkları için masal anlatıcıları tarafından tercih edilen tipler olmamaktadırlar.
2. Kanaatimizce masalı derleme zamanının günümüze yaklaşmasının bir sonucu olarak sağır tiplerin masallarda görülmeye başladığını söylemek yerinde olacaktır. Mardin'den "Çingene Kızı" adlı masalın 21. yüzyılda anlatılması, sağır karakterlerin masala girmesine imkân tanımıştır.

Cüce tiplerin masallarda genellikle kötülükleriyle meşhur olduğu bilinmektedir. Bununla beraber Mardin'den derlenen "Ekmek Hakkı, Su Hakkı" adlı masalda ise cüce tipin iyilik yaptığı görülmektedir. Kanaatimizce bu da masalın 21. yüzyılda derlenmesinin bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Körlük ise masallarda ağırlıklı olarak istenmeyen bir durum şeklinde karşımıza çıkmaktadır. Cezalandırma sonucunda bir körlük oluşmamışsa görmeyen göz mutlaka tedavi edilir. Kel, topal, cüce tiplerin aksine kör tiplerin kahramana yardımcı olma gibi bir durumu da yoktur. Bu da körlerin toplum tarafından nasıl algılandığını göstermesi bakımından veri oluşturabilmektedir.

Topal tiplere bakıldığında onların masallarda en çok benimsenen tipler olduğu görülmektedir. Topal tiplerle ilgili masalların sadece bir tanesinde topal cariyenin kötülük yaptığı düşünülürse engeli toplum tarafından kabul görmüş tek tipin topallar olduğunu iddia edebiliriz.

Dilsiz, çolak ve kambur tipler de toplum nazarında pek hoş karşılanmayan engel grupları olarak masallarda rastladığımız kahramanlardır. Masalların büyük çoğunluğunda dilsizler konuşturulmakta, çolakların kolları yerine gelmektedir. Kambur tiplerin ise sadece birinde kahramanın kamburu ortadan kaldırılmaktadır. Buna karşın kahramana yardımcı olmayan kambura ceza olarak bir kamburluk daha verilmesi de toplumun kambur tipleri istemediğinin göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Kel tipler değerlendirildiğinde onların kurnazlıklarıyla başarıya ulaştıkları görülmektedir. Engelli tipler arasında en güçlü tipin keller olduğunu düşünmekteyiz. Köselerle beraber değerlendirebileceğimiz kel tipler, köselerle kurnazlık yarışına girdiklerinde mutlaka köseyi alt ederken köseler ise cüceleri alt eder. Kör tiplerle de karşılaşan keller onları alt eder. Kel karakterlerin "güçlü" diye tabir etmemizin sebeplerinden bir diğeri de masal kahramanlarının Keloğlan kılığına girmek istemeleridir. Bu kahramanlar emellerine ulaşana kadar Keloğlan kılığında kalırlar. Yine de emellerine ulaştıklarında kel kılığından kendi kılığına geri dönmeleri düşünülürse kellik, toplumun onaylamadığı bir engel tipi olarak sayılabilir. Nitekim masalların bir kısmında kel tiplerin hakir görülmesi, toplumun kel tipleri benimseseler de kimi zaman kabul etmediğinin bir göstergesidir.

Masallara peygamber kıssaları ve menkıbelerden pek çok unsurun geçtiği bilinmektedir. Engelli tipler açısından bu durum değerlendirildiğinde körlerin menkıbelerde kutsal iken masallarda bu durumun olmadığını görmekteyiz. Bunun sebebinin ise masalların pek çok araştırmacının üzerinde ittifak ettiği inandırıcı olmaması gerektiğinde aranması inancındayız.

Sonuç olarak bu çalışmamızda masallarda yer alan engelli tiplerin durumlarını gerek masal anlatıcısı, gerek başkahraman, gerekse engellinin merkeze alındığı yönlerden değerlendirmeye gayret ettik. Elbette bizden sonra gelecek araştırmacılar bu çalışmadan daha kapsamlı çalışmalar yapabilirler. Bizim maksadımız, son yıllarda revaçta olan "sakatlık çalışmaları" alanının bir kolunu da halk edebiyatının oluşturduğunun gözler önüne serilmesidir. Çalışmamızın bizden sonra gelecek araştırmacılara ve gerek halk edebiyatı gerekse sakatlık çalışmalarında araştırma yapan akademisyenlere yol göstereceği ümidini taşıyoruz.

KAYNAKÇA

AKÇAM, H; ÇETİN, N.: 2016 "Fıkralar Masal Türü Sınıflandırmasında Ele Alınabilir Mi?", Eurasian Academy of Sciences Social Sciences Journal, V. 8, s. 200-208.

ALPTEKİN, A. B.: 2002 **Taşeli Masalları**, Ankara, Akçağ Yayınları.

ALPTEKİN, A. B.: 2009 "Türk Masal ve Halk Hikâyelerinde Görmeyen Gözün Tedavi Edilmesi Motifi Üzerine", **Millî Folklor**, C. 11, S. 81, s. 18-26.

BALCI, S.: 2013 **Osmanlı Devleti'nde Engelliler ve Engelli Eğitimi Sağır Dilsiz ve Körler Mektebi**, İstanbul, Libra Yayınevi.

BAYRI, M. H.: 1936 "Halk Masalları Hakkında", **Halk Bilgisi Haberleri**, C. 5, S. 60, s. 185-187.

BEDİR, A.: 2023 "Erzurum Fıkraları ve Fıkra Tipleri", **Ardahan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü**, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Türk Halk Edebiyatı Bilim Dalı, Doktora Tezi, Ardahan.

BORATAV, P. N.: 1969a **100 Soruda Türk Halk Edebiyatı**, İstanbul, Gerçek Yayınevi.

BORATAV, P. N.: 1969b **Az Gittik Uz Gittik**, Bilgi Yayınevi, Ankara.

BORATAV, P. N.: 2009 **Zaman Zaman İçinde**, Ankara, İmge Kitabevi.

BRUCE, A., QUİNN, G., vd.: 2002 **Human rights and disability: the current use and future potential of United Nations human rights instruments in the Context of Disability**, United Nations Press.

ÇANAK, Ö.: 2020 "İslam Öncesi Türk Toplum Hayatında Engellilik", **Engellilik Tarihi Yazıları**, İstanbul Üniversitesi Yayınevi, s. 71-78.

ÇETİN, B. I.: 2016 "Antik Çağ'dan Sanayi Devrimi'ne Batı Dünyasında Engellilik Tarihi", **Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, C. 16, S. 36-1, s. 167-184.

ÇOBANOĞLU, Ö.: 2010 **Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş**, Akçağ Yayınları, Ankara.

DEGENER, T.: 2014 "A Human Rights Model of Disability," **Routledge Handbook of Disability Law and Human Rights**, s.1-31.

DEMİR, R.: 2023 "Mardin Masalları: İnceleme-Metin", **Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Doktora Tezi, Kastamonu.

DEMİRCİ, M. E.: 2005 **Homeros'tan Âşık Veysel'e Tarihte ve Toplum Yaşamında Körler: Bilgelik Mi, Çaresizlik Mi?**, İstanbul, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.

2016 "Disability in a Human Rights Context," **Laws**, 2016, Vol. V, No: 35, s. 1-24.

DOĞAN, M. D.: 2020 "Türk Halk Edebiyatı Açısından Engellilik Meselesi: Keloğlan Masalları ve Örtük İşlev", **Engellilik Tarihi Yazıları**, İstanbul Üniversitesi Yayınevi, s. 97-108.

DÜNYA SAĞLIK ÖRGÜTÜ: 2011 **Dünya Sağlık Örgütü: Dünya Engellilik Raporu**, Dünya Bankası DSÖ Kütüphanesi ve Yayın Kataloğu Verileri.

ELÇİN, Ş.: 2004 **Halk Edebiyatına Giriş**, İstanbul, Akçağ Yayınları.

ELİADE, M. 1993 **Mitlerin Özellikleri**, çev. Sema Rifat, Simavi Yayınları, İstanbul.

GÜNAY, U.: 1975 **Elazığ Masalları**, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Yayınları.

HAEGELE, J. A., HODGE, S.: 2016 "Disability Discourse: Overview and Critiques of the Medical and Social Models", **Quest**, 68:2, s. 193-206.

HAMARAT, Z. (Hzl.): 2015 *Bayramiye Tarikatı Menakıbı Hacı Bayram Veli ve Halifeleri,* Dergah Yayınları, İstanbul.

HUMPAGE, L.: 2007 "Models of disability, work and welfare in Australia", **Social Policy & Administration**, 41(3), s. 215-231.

IŞIK, N.: 1998 "Doğu Karadeniz Efsanelerini Derleme ve Araştırma (Trabzon, Rize ve Artvin Efsaneleri)", **Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Trabzon.

KAĞNICI, G.: 2020 "Çivi Yazılı Metinlerde Engelliler: Eski Mezopotamya'da Fiziksel ve Zihinsel Yeti Yitimleri", **Engellilik Tarihi Yazıları**, İstanbul Üniversitesi Yayınevi, s. 45-70.

KAHRAMAN GÜLOĞLU, F.: 2021 "Tarihi Süreçte Dünyada ve Türkiye'de Engelliliğin Değişimi ve Gelişimi", **Değişen Dünyada Sosyal Politika**, ed. Tuncay Güloğlu, Eyüp Sabri Kala, Ekin Yayınevi, s. 187-212.

KÖKSAL, B.: 1995 "Gaziantep Masalları Üzerine Bir İnceleme", **Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Doktora Tezi, Konya.

KUNOS, I.: 1994 **Türk Halk Edebiyatı**, Hzl. Tuncer Gülensoy, Bizim Gençlik Yayınları, Ankara.

LOBİANCO, A. F., & SHEPPARD-JONES, K.: 2008 "Perceptions of disability as related to medical and social factors", **Journal of Applied Social Psychology**, 37(1), s. 1–13.

MİTRA, S.: 2006 "The capability approach and disability", **Journal of Disability Policy Studies**, 16(4), s. 236-247.

ODAMAN, E.: 2020 "Anadolu Türk Masalları ile Hint Masallarında Karşılaştırmalı Kadın Tipleri", **Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,** Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Antalya.

ÖZÜRLÜLER KANUNU VE İLGİLİ MEVZUAT: 2010 — **Özürlüler Kanunu ve İlgili Mevzuat**, 4. bs., T.C. Başbakanlık Özürlüler İdaresi Başkanlığı Yayınları, Ankara.

PROPP, V.: 1985 — **Masalın Biçimbilimi**, çev. M. Rifat, S. Rifat, Bilim/Felsefe/Sanat Yayınları, İstanbul.

RUTHERFORD, T. BEEGLE, G., vd.: 2001 — "The core concepts of disability policy affecting families who have children with disabilities", **Journal of Disability Policy Studies**, 12(3), s. 133-143.

SAKAOĞLU, S.: 2002 — **Gümüşhane ve Bayburt Masalları**, İstanbul, Akçağ Yayınları.

SCHMİESİNG, A.: 2014 — **Disability, Deformity, and Disease in the Grimms' Fairy Tales**, Wayne State University Press.

SEYİDOĞLU, B.: 1999 — **Erzurum Masalları**, 2. bs., Erzurum Kitaplığı, İstanbul.

ŞİMŞEK, E. 1990 — "Yukarıçukurova Masallarında Motif ve Tip Araştırması", **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,** Doktora Tezi, Elazığ.

ŞİMŞEK, İ. D.: 2021 — "Görme Engelli Üniversite Öğrencilerinin İngilizce Materyalleri Kullanırken Karşılaştıkları Sorunlar", **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

TAŞGIN, E.: 2023 — "Engelliliğe Bakışta Yeni Bir Yaklaşım Olarak İnsanötesicilik", **Kapadokya Üniversitesi Lisansüstü**

Eğitim, **Öğretim ve Araştırma Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, Nevşehir.

THOMAS, C.: 2011 "Sakatlık kuramı: Kilit fikirler, meseleler ve düşünürler", **Sakatlık Çalışmaları: Sosyal Bilimlerden Bakmak**, çev.: F. B. Aydar, Koç Üniversitesi Yayınları, s. 31-50.

TÜRKAN, K.: 2009 "Masallarda Beden Bozukluğu", **Beden Kitabı**, ed. Emine Gürsoy Naskali, Kitabevi, İstanbul, s. 253-266.

ÜNAL, A.: 2010 "Türk Çocuk Edebiyatında Engellilerin Temsili (1969-2009)", **Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,** Türk Edebiyatı Bölümü, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Türk Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.

ÜNSAL, H.: 2010 "Abdurrahman Halis Talebani ve Behcetül-esrar Tercümesi", **Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.